

EDEBİYAT FAKÜLTESİ

Faculty of Letters

ARKEOLOJİ BÖLÜMÜ

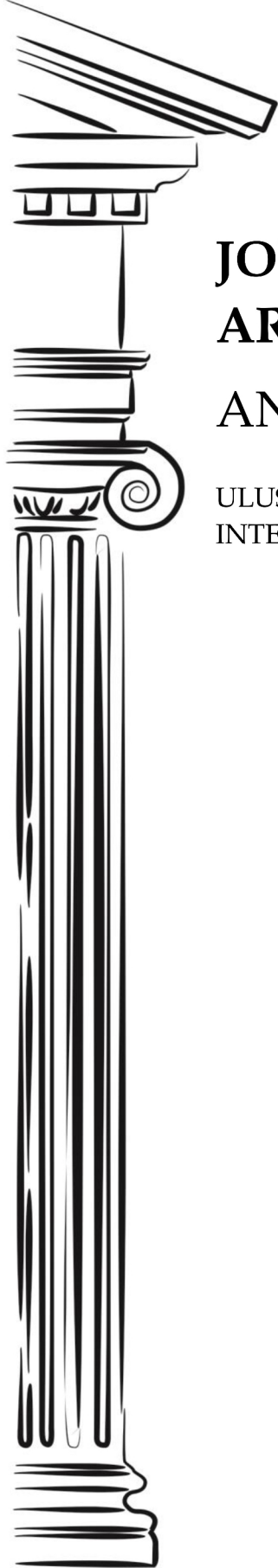
Department of Archeology

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ / ATATÜRK UNIVERSITY

ANATOLIAN ARCHAEOLOGY

e-ISSN: 2980-356X

Sayı / Issue: 2 September / 2023

JOURNAL OF ANATOLIAN ARCHAEOLOGY

ANADOLU ARKEOLOJİSİ DERGİSİ

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ/
INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

e-ISSN: 2980-356X
Sayı / Issue: 2
Eylül / September 2023
Erzurum

JOURNAL OF ANATOLIAN ARCHAEOLOGY (ANADOLU ARKEOLOJİSİ DERGİSİ)

Dergi Hakkında: Anatolian Archaeology (Anadolu Arkeolojisi) dergisi Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde Arkeoloji Bölümü'nün katkılarıyla kurulmuştur. Temelleri 1973 yılında atılan Arkeoloji Bölümü, Türk Arkeolojisine farklı bir bakış açısı getirerek arkeolojinin ülkemizde kurumsallaşmasını sağlamıştır. Arkeoloji Bölümü bir taraftan eğitim ve öğretim faaliyetlerini yürütürken diğer yandan da önemli arkeolojik kazı ve yüzey araştırması projeleriyle saha çalışmaları gerçekleştirmiştir. Çalışmaları ile geçmişi binlerce yıl önceye giden Anadolu ve çevresindeki kültürel mirası tanımak, tanıtmak ve bu kapsamda nitelikli yayınlar yaparak bilimsel faaliyetlerde bulunan birimimiz bu bilgi ve birikim ile Anatolian Archaeology dergisine taşımıştır. Anatolian Archaeology (Anadolu Arkeolojisi) Dergisi; uluslararası hakemli bir dergi olup basılı olarak yılda 2 sayı ve online olarak (Mart-Eylül) yayınlanmaktadır.

Amaç ve Kapsam: Anatolian Archaeology (Anadolu Arkeolojisi) Dergisi; Prehistorik dönemlerden Bizans Dönemi'ne kadar uzanan süreçte başta Türkiye, Güney Kafkasya, Kuzeybatı İran, Kuzey Mezopotamya ve bu alanlarla arkeolojik, tarihi, sosyal ve kültürel ilişki içinde olan bölgelerde yaşamış kültürlerin araştırılması, bu kültürlerle ait maddi kültür kalıntılarının incelenmesini ve tanıtılmasını amaçlayan özgün çalışmaları yayınlayan bir dergidir. Bu çerçevede özgün bilimsel makaleler, çeviriler, kitap, sempozyum, panel ve bilimsel etkinlik tanıtma çalışmaları ile ilgili makaleleri yayınlar. Bunların yanı sıra başka bir yerde yayınlanmamış olması şartıyla sempozyum bildirimleri de yayınlanabilir. Ancak yayında sempozyumun sunulduğu yer, toplantı ve tarihi belirtilmelidir. Ayrıca sempozyum bildirimlerinin yayınlanmasından kaynaklı muhtemel herhangi bir sorun çıkması durumunda bütün sorumluluk yazara aittir.

**JOURNAL OF
ANATOLIAN
ARCHAEOLOGY**

ANADOLU ARKEOLOJİSİ
DERGİSİ

Baş Editör / Chief Editor

Doç. Dr. Hasan KASAPOĞLU

**Editör Kurulu /
Editorial Board**

Assoc. Prof. Roman STOYANOV

Doç. Dr. Mesut CEYLAN

**Yazım ve Dil Editörü /
Spelling and Language Editor**

Ömer Faruk KIZILKAYA

**Yabancı Dil Editörü /
Foreign Language Editor**

Doç. Dr. Mesut CEYLAN

Redaktör / Redactor

Arş. Gör. Ayşe AVLİ

Dizgi / Layout

Dr. Öğr. Üyesi Büşra Elif KASAPOĞLU

Yayımlayan/Publisher

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü / Atatürk University,
Faculty of Letters, Archaeology Department

Dergi Sahibi/ Owner of Journal

Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN / Atatürk
Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı

Dergiye gelen tüm makaleler, bilimsel etiğe
uygunluk yönünden ön kontrol aşamasında
intihal programı ile denetlenmektedir.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/anaarch>

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Cevat BAŞARAN, Atatürk Ü.

Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU, Emekli

Prof. Dr. Nurettin KOÇHAN, Band. O. E. Ü.

Prof. Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU, Atatürk Ü.

Prof. Dr. Mehmet İŞIKLI, Atatürk Ü.

Prof. Dr. Korkmaz MERAL, Atatürk Ü.

Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK, Atatürk Ü.

Prof. Dr. M. Hamdi SAYAR, İstanbul Ü.

Prof. Dr. Havva İŞKAN İŞIK, Akdeniz Ü.

Prof. Dr. Adnan DİLER, Muğla Sıtkı Koçm. Ü.

Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL, Mersin Ü.

Prof. Dr. Birol CAN, Uşak Ü.

**Bilimsel Danışma Kurulu /
Scientific Advisory Board**

Prof. Dr. Nurettin ARSLAN, Onsekiz Mart Ü.

Prof. Dr. Gürcan POLAT, Ege Ü.

Prof. Dr. Vedat KELEŞ, Ondokuz Mayıs Ü.

Prof. Dr. Turan TAKAOĞLU, Onsekiz Mart Ü.

Prof. Dr. Taner KORKUT, Akdeniz Ü.

Prof. Dr. Gül İŞIN, Akdeniz Ü.

Prof. Dr. Zeynep ERDEM, Mimar Sinan G. S. Ü.

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN, Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Billur TEKKÖK KARAÖZ, Başkent Ü.

Prof. Andreas KULZER, Austrian Acad. of Sc.

Prof. Dr. Askold IVANTCHIK, HSE U.

Prof. Dr. Erhan ÖZTEPE, Ankara Ü.

Prof. Dr. Yaşar Selçuk ŞENER, Hacı Bay. V. Ü.

Prof. Dr. Goderdzi NARIMANISHVILI, Tbilisi S. U.

Prof. Lorenzo D'ALFONSO, New York U.

Prof. Veli BAHSHALIYEV, Azerbaycan M. İ. Ak.

Doç. Dr. Zerrin AYDIN TAVUKÇU, Atatürk Ü.

Prof. Dr. Ali Akın AKYOL, Hacı Bay. V. Ü.

Doç. Dr. H. Ertuğ ERGÜRER, KMÜ

Doç. Dr. Nezih AYTAÇLAR, Ege Ü.

Doç. Dr. Yasemin POLAT, Ege Ü.

Doç. Dr. Haluk SAĞLAMTİMUR, Ege Ü.

Dr. Claudia SAGONA, University of Melborn

Doç. Dr. Mehmet Ali YILMAZ, Uşak Ü.

Dr. Öğr. Üyesi Şengül Dilek FUL, Tokat GOP Ü.

Dr. Öğr. Üyesi H. A. KIZILARSLANOĞLU, KÜ

Dr. Öğr. Üyesi Rabia AKARSU, Atatürk Ü.

Dr. Öğr. Üyesi Berna KAVAZ KINDİĞİLİ, Atatürk Ü.

Doç. Dr. Umut PARLITI Atatürk Ü.

SAYI HAKEMLERİ

Doç. Dr. Davut KAPLAN

Doç. Dr. Kahraman YAĞIZ

Doç. Dr. Erkan DÜNDAR

Doç. Dr. Hacer SANCAKTAR

Doç. Dr. Mevlüt ELİÜŞÜK

Doç. Dr. Kasım OYARÇIN

Dr. Öğr. Üyesi İsmail AKKAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AYZ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Adıyaman Üniversitesi

Mersin Üniversitesi

Yozgat Bozok Üniversitesi

Karabük Üniversitesi

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Vedat KELEŞ - Hasan KASAPOĞLU - Kasım OYARÇIN - Ersin ÇELİKBAŞ - Hazar KABA - Alper YILMAZ - Büşra Elif KASAPOĞLU - Soner ÖZMEN - Sadık TUĞRUL

2019 Yılı Parion Kazıları

2019 Parion Excavations

ss/pp: 1-32

Canan ÖZBİL

Toybelen Definesi Hakkında Ön Değerlendirme

A Preliminary Report on the Toybelen Hoard

ss/pp: 33-54

Vedat KELEŞ - Hasan KASAPOĞLU - Kasım OYARÇIN - Hazar KABA - Büşra Elif KASAPOĞLU - Alper YILMAZ - Michael Deniz YILMAZ - Soner ÖZMEN - Sadık TUĞRUL - Mustafa Tolga ÇIRAK - Zeynep YILMAZ

Parion 2020 Sezonu Kazı, Restorasyon-Konservasyon ve Antropoloji Çalışmaları

Parion 2020 Season Excavation, Restoration-Conservation and Anthropological Studies

ss/pp: 55-93

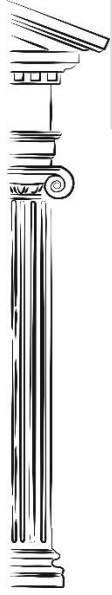
Ayşe ERDEM

Kyzikos'ta Ele Geçen Geç Roma Amphoraları Üzerine İlk İzlenimler

First Impressions on Late Roman Amphoras Acquired in Kyzikos

ss/pp: 94-116

Geliş Tarihi / Received: 01.09.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 29.09.2023

Yayın Tarihi / Published: 30.09.2023

Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: .....

Makale Künyesi / Citation: Keleş, V. – Kasapoğlu, H. – Oyarçin, K. – Çelikbaş, E. – Kaba, H. – Yılmaz, A. – Kasapoğlu, B. E. – Özmen, S. – Tuğrul, S. (2023). “2019 Yılı Parion Kazıları”, *Anatolian Archeology 2* (Eylül 2023), 1-32.

2019 Yılı Parion Kazıları

2019 Parion Excavations

Vedat KELEŞ – Hasan KASAPOĞLU – Kasım OYARÇİN – Ersin ÇELİKBAŞ – Hazar KABA – Alper YILMAZ – Büşra Elif KASAPOĞLU – Soner ÖZMEN – Sadık TUĞRUL*

ÖZET

Çanakkale ili, Biga ilçesi, Kemer köyü yakınlarında konumlanan Parion antik kentinde bilimsel arkeolojik kazı çalışmaları 2005 yılından itibaren devam etmektedir. Parion kazıları sistemli bilimsel kazıların başlamasıyla birlikte bilim dünyasına birçok arkeolojik veri, ülkemizin kültür envanterine sayısız eser ve arkeoloji camiasına bolca nitelikli personel kazandırarak komplike bir çalışma sahası özellikleri göstermektedir. 2019 yılında antik kentte yapılan çalışmalarda, önceki yıllarda olduğu gibi bölgenin arkeolojik ve kültürel mirasına katkı sağlayacak verilerle birlikte buluntular ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmada; başta 2019 yılında antik kentte yapılan kazı çalışmaları, kazılardan elde edilen veriler ve buluntular ile verilerin ve buluntuların yorumlanması konuları üzerinde durulmuştur. Çalışmalar 10 üniversiteden arkeolog, restoratör ve konservatör, antropolog, mimar, harita mühendisi, sanat tarihçisi, epigraf ve çevirmen olmak üzere toplam 41 kişilik multidisipliner bir ekip

* Prof. Dr. Vedat KELEŞ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Samsun/TÜRKİYE. E-posta: vkelesus@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9521-6469>
Doç. Dr. Hasan KASAPOĞLU, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE. E-posta: hasankasapoglu@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5661-1607>
Doç. Dr. Kasım OYARÇİN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Samsun/TÜRKİYE. E-posta: kasimoyarcin@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5994-8638>
Doç. Dr. Ersin ÇELİKBAŞ, Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Karabük/TÜRKİYE. E-posta: ersincelikbas@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7630-4615>
Doç. Dr. Hazar KABA, Sinop Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Sinop/TÜRKİYE. E-posta: hazarkaba@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3369-3363>
Arş. Gör. Dr. Alper YILMAZ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Samsun/TÜRKİYE. E-posta: alperyilmaz.a@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1330-0518>
Dr. Öğr. Üyesi Büşra Elif KASAPOĞLU, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE. E-posta: busraelifkasapoglu@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6813-5054>
Arş. Gör. Soner ÖZMEN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Samsun/TÜRKİYE. E-posta: sonerozmen@outlook.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4363-3660>
Doktora Öğrencisi Sadık TUĞRUL, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Samsun/TÜRKİYE. E-posta: sadiktugrul17@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7737-7728>

sürdürülmüştür. 2019 yılı kazı çalışmalarında Roma Hamamı, Odeion, Akropol Doğu (İç) Sur, Güney-Tavşandere Nekropolisi, Agora/Depo Binası, Tiyatro, Su Kemer, Toprak Kuleler Mevkii Oda Mezarlar ve Sondaj 12 olmak üzere 9 bölgede çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Yıl boyunca devam eden çalışmalar yaklaşık 4 ay süreyle arazi, çalışma süresinin tamamı ise, dijital tarama ve belgeleme, restorasyon-konservasyon, antropoloji, turizm geliştirme, rehabilitasyon ve çevre düzenleme çalışmalarını içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Troas, Parion, arkeoloji, kazı.

ABSTRACT

Scientific archaeological excavations in the ancient city of Parion, located near Kemer village, Biga district, Çanakkale province, have been conducted since 2005. With the beginning of systematic scientific excavations, Parion excavations demonstrate the characteristics of a sophisticated work site by providing many archaeological data to the academic world, countless artefacts to the cultural inventory of our country and plenty of qualified staff to the archaeological society. In 2019, during the studies carried out in the ancient city, as in previous years, finds were unearthed together with data that will contribute to the archaeological and cultural heritage of the region. In this study; the excavations carried out in the ancient city in 2019, the data and findings obtained from the excavations, and the interpretation of the data and findings were highlighted. The excavations were carried out by a multidisciplinary team of 41 archaeologists, restorators and conservators, anthropologists, architects, geomatic engineers, art historians, epigraphers and translators from 10 universities. In 2019, excavations were carried out in 9 zones including Roman Bath, Odeion, Acropolis Eastern (Inner) Wall, Southern-Tavşandere Necropolis, Agora and Warehouse Building, Theatre, Aqueduct, Toprak Kuleler Locality Chamber Tombs and Drilling 12. The year-long works lasted approximately 4 months in the field, and the entire study period included fieldworks, digital scanning and documentation, restoration-conservation, anthropology, tourism development, rehabilitation and landscaping operations.

Keywords: Troad, Parion, archaeology, excavation.

Giriş

Çanakkale ili, Biga ilçesi, Kemer köyünde yer alan Parion Antik Kenti 2019 yılı kazı restorasyon ve konservasyon çalışmaları kapsamında, Roma Hamamı, Odeion, Akropol Doğu (İç) Suru, Güney-Tavşandere Nekropolisi, Agora ve Depo Yapısı, Tiyatro, Su Kemer, Toprakkule Mevkii Oda Mezarlar ve Sondaj 12 olmak üzere, antik kentin 9 ayrı bölgesinde gerçekleştirilmiştir (**Figür 1**).

I. Roma Hamamı

Roma Dönemi'nde kentin önemli sosyal yapılarından birisi olan Parion Roma Hamamı'nda arkeolojik kazılar 2006 yılında başlanmıştır¹. Parion Roma Hamamı, kent merkezinde Tiyatro'ya 50 m, kuzey sahile 150 m uzaklıkta yer almaktadır². Parion'un bir Grek kentinden Roma kentine dönüşmesiyle beraber MS 2. yüzyılda inşa edilen Roma Hamamı MS 5. yüzyıla kadar çeşitli onarımlarla kullanımda kalmıştır³. MS 5. yüzyıldan sonra ise yapıda işlev değişikliğine gidilmiş ve başka amaçlara hizmet vermeye başlamıştır⁴. Parion Roma Hamamı'nın geçtiğimiz kazı sezonlarından itibaren birbirine bağlı ve bitişik olarak 2019 yılına kadar sekiz bölümü ortaya çıkarılmıştır⁵. Yapı plan özellikleri bakımından sıra tipi hamamlar grubu altında değerlendirilmektedir⁶. Mimari özellikleriyle bölgenin önemli kült merkezi olan

¹ Keleş et al. 2014, 25; Keleş et al. 2015, 53; Yılmaz 2015, 57; Yılmaz & Oyarçin 2017, 283; Oyarçin & Yılmaz 2021, 478-497.

² Yılmaz 2013, 57-66. Bu yayında Roma Hamamı'nın ilk beş yıllık çalışmaları değerlendirilmiştir.

³ Yılmaz 2013, 66; Yılmaz 2022, 153-173; Yılmaz & Yılmaz 2023; 77-97.

⁴ Yılmaz & Acar 2018, 1403-1428; Yılmaz & Yılmaz 2023; 77-97.

⁵ 2018 yılı çalışmaları için Keleş et al. 2020, 392-393.

⁶ Parion Roma Hamamı'nın plan özellikleri için Yılmaz 2022, 153-173.

Apollon Smintheion hamamlarında da olduğu gibi hem Anadolu hem de İtalya özellikleri içerisinde barındırmaktadır⁷. 2019 kazı sezonunda yapının doğu ve kuzey yönündeki mekânlarının açığa çıkarılarak sınırlarının belirlenmesi öncelikli hedef olarak belirlenmiştir. Bu sektörde yapının açığa çıkarılan bölümlerinde ve çevresinde oluşan bitki tabakası ve kesit yıkıntılarının kaldırılmasıyla çalışmalar başlamıştır.

Çalışmalar sırasında 9 numaralı mekânın güney duvarının doğusuna konumlandırılmış praefurniumdan gelen sıcak havanın, mekâna girişini sağlayan 0,45 m genişliğinde 0,65 m yüksekliğindeki servis koridoru tespit edilmiştir. 9 numaralı mekânın güneybatı köşesinde ise batıda bulunan mekâna geçişi sağladığı düşünülen mermer kaplamalı zemin açığa çıkarılmıştır.

1375-1270 numaralı karelajın güneyinde yapılan çalışmalarda ise 9 numaralı mekânın ısıtılması için gerekli sıcak havanın praefurniumun belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu alanda batıda yer alan duvarın içinden itibaren doğu-batı doğrultulu bir künk sırası açığa çıkarılmıştır. Bu bölümün batısında yer alan ve praefurnium olduğu düşünülen bölümde gerçekleştirilen çalışmalarda batıda bulunan mekânda tespit edilen doğu-batı doğrultulu künk sırası ile aynı aksta fakat doğu bölümü tahrip olmuş künk sırasına tespit edilmiş ve künk sırasının praefurniumun doğu duvarından çıkış yaptığı gözlemlenmiştir.

Parion Roma Hamamı'nda 1375-1250/1380-1250 numaralı karelajlarda 11 numaralı mekânın kuzeybatısında yer alan zemini mermer plakalarla kaplanmış ve iki girişi bulunan bölümü ortaya çıkarmak amacıyla çalışmalar başlamıştır. Seviye inme çalışmaları sırasında 8 numaralı mekâna kuzeydoğudan geçişi sağlayan kapı eşiğinin doğusunda mermer plakalar in-situ olarak tespit edilmiş fakat plakalarda çatlakların olduğu gözlemlenmiştir. Kapı eşiğinin kuzey ve güney yönünden sınırını belirleyen doğu batı doğrultulu duvarlar tespit edilmiştir. Çalışmaların devamında kapı eşiğinin doğusunda ikinci bir kapı eşiği açığa çıkarılmıştır. Belgeleme işlemlerinin ardından ikinci eşik taşında uzun kullanımdan dolayı yoğun aşınma izleri tespit edilmiştir. Eşik taşının doğusunda gerçekleştirilen çalışmalarda ise iki adet mermer basamak tespit edilmiştir. Birinci mermer basamağın kuzey ve güneyinde kare formlu mermer bloklar gözlemlenmiştir. Blokların üzerinde yer alan kenet izlerinden anlaşıldığına göre girişin her iki yanında heykeltıraşlık eserleri olabileceği düşünülmektedir. Bu veriler ışığında Roma Hamamı'nın gösterişli bir girişe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Roma Hamamı'nda bir başka çalışma alanı olan 1360-1235/40 numaralı karelajlarda, seviye inme ve kesit düzeltme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Yapılan seviye inme çalışmaları sırasında 3.00 m uzunluğunda ve 0,70 m genişliğinde bir latrinaya ait mimari bloklarla karşılaşılmıştır.

Devam eden çalışmalar daha önce kazıları tamamlanmış olan mekânların çevresinde devam etmiştir. Amaç Roma Hamamı'nın kazı çalışmaları sonuçlandırılmış olan bütün bölümlerinin Laser Scanner ile belgelenebilmesi için gereken çalışma ortamını sağlamaktır. Yapılan temizlik çalışmalarında duvarlarda, kesitlerde ve mekânların dışındaki kazılmamış olan toprak yüzeylerinde bulunan bütün bitki örtüsü temizlenmiştir. Yapılan kapatma uygulamalarından sonra fotografik kayıtlar alınarak çalışmalar sonlandırılmıştır (**Figür 2**).

⁷ Apollon Smintheion hamamları için Kaplan 2023, 23-46.

II. Odeion

2010 yılı itibariyle kazı çalışmalarına başlanan⁸ ve büyük bir bölümü açığa çıkarılan⁹ Odeion'da 2019 yılı kazılarında gerçekleştirilmesi planlanan faaliyetler, yapının doğusundaki sahne binasının ön-dış kısmında, yapıyı oturtulduğu topografyadan soyutlayıp, cephesinin belirgin hale getirilmesi ve ön kısımda yol ve zemin varlığının belirginleştirilmesi amacıyla 1395-1415/1420/1425/1430/1435 numaralı karelağların doğu 1-1.5 m'lik bölümlerinde seviye inme çalışmaları olarak belirlenmiştir.

Gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda yapının doğusunda yapılmış olan bazı geç dönem yapılarına ait mimari kalıntılar tespit edilmiştir. Çalışmalar sonucunda büyük bir bölümü Geç Roma ve Erken Bizans Dönemleri'ne tarihlenen 12 sikke, 1 adet bronz anahtar, 1 adet cam bilezik, terrakotta figürin parçaları ve seramik parçaları ele geçmiştir.

Yapının pulpitum altı su kanalı ile ilgili kısa süreli çalışmada da, sahne binası kuzeyinde, analemma üzerindeki kanal çıkışından kuzeye doğru ortalama 6-7 m'lik bölümü boşaltıldıktan sonra, Odeion'da yaz sezonu kazı çalışmaları sonlandırılmıştır.

Odeion'da 2019 yılı yaz periyodu kazı çalışmalarının yanı sıra, yapının ön cephesinde, güneydoğu bölümde oluşturulmuş mimari taş eser depo-restorasyon platformunda mevcut mimari parçalardan restorasyonu yapılanlar ve henüz tam olarak konumlandırılmamış parçalarda düzenleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda, restorasyonu yapılan, her biri ortalama 1.70 m uzunluğa sahip olması muhtemel antitetik duruşlu iki parçadan oluşan alınlık, platformun güneyinde metal bir sehpa üzerine yerleştirilmiş; bunun hemen kuzey doğusuna, birleşebilen muhtemel parçaları ile arşitrav düzenine ait mimari parçalar, güney doğusuna, kısmi restorasyonla gövde parçası olarak ayağı kaldırılmış yivli sütun tamburları ve bir Korinth tipi sütun başlığı gruplandırılarak konumlandırılmışlardır (**Figür 3**).

III. Akropol Doğu (İç) Suru

Yaklaşık 7.5 km uzunluğunda sur duvarları ile tahkim edilmiş olan¹⁰, Parion kentinin kuzeyinde; anakara ile Marmara Denizi'nin bulunduğu noktada kule yapısından başlayarak kuzey-güney doğrultulu olarak tiyatroya doğru uzayan sur duvarının bir kısmı 2017 ve 2018 kazı sezonlarında gün yüzüne çıkarılmıştı¹¹. 2019 sezonunda gerçekleştirilecek olan çalışmaların öncelikli amacı yapının kültür evrelerini ve dönemini saptamak, gidiş güzergahını belirlemek ve restorasyon çalışmaları ile bir sonraki nesillere aktarmaktır. Bunun yanında diğer bir hedef ise korunan yüksekliği ile görsel anlamda ziyaretçilerin ilgisini çekerek kentin turizm destinasyonuna katkı sağlamaktır.

Doğu Kule ile Taş Kule arası mesafe yaklaşık olarak 75 m olup, daha önce yapılan çalışmalar ile kuzey kısmı açılan alanda göçükler ve tamirat izleri tespit

⁸ Başaran et al. 2012, 28.

⁹ Kasapoğlu & Başaran 2021, 247-248.

¹⁰ Başaran 1999, 351; Ergürer & Genç 2013, 43.

¹¹ Keleş et al. 2019, 607; Keleş et al. 2020, 397-398.

edilmiştir. 2019 kazı sezonu kapsamında Doğu Kule’den itibaren kuzey yönde 45 m’lik alanda, 5x5 m ölçülerindeki 19 adet karelaaj belirlenerek çalışmalara başlanmıştır.

5710/15-6880 numaralı karelaajda ortaya çıkarılan duvar ile kuzey-güney yönde uzayan sur duvarının kesiştiği noktada, deniz seviyesinden 5.90 m kotta bir maşrapa parçasının içerisinde yoğun olarak korozyona uğramış olan 475 adet sikkeden oluşan bir define bulunmuştur. Sikkeler üzerinde gerçekleştirilen restorasyon ve konservasyon çalışmalarının ardından büyük bir çoğunluğunun düşük kondisyonlu olduğu anlaşılan sikkelerin, 1’inin Hellenistik Döneme geri kalan 474 sikkenin Geç Roma Dönemi’ne tarihlendiği tespit edilmiştir. Geç Roma Dönemi’ne tarihlenen 474 sikkenin hem düşük maden kaliteleri hem de bulunduğu ortamda aldığı yoğun nem yüzünden oldukça düşük kondisyonlu olmaları nedeniyle sadece 234’ünün imparatoru okunabilmiştir. 157 sikkenin ise, ön yüz lejandları okunmamasına rağmen arka yüz tiplerinden yola çıkılarak MS 348-423 yılları arasında darp edilmiş oldukları tespit edilmiştir¹². Her ne kadar definedeki sikkelerin aşırı korozyon ve bozulma nedeniyle 83’ünün imparatoru ve darp yılı belirlenemediğinden definenin kesin gömü tarihi hakkında net bir şey söylenemese de, 204 sikkenin MS 395-423 yılları arasına tarihlenmesi definenin gömü tarihinin MS 5. yüzyılın ilk çeyreği olduğuna işaret etmektedir¹³.

Çalışmalar güney yöne kaydırılarak 5710/15-6875 ve numaralı 5715-6870 karelaajları kapsayan çalışma sonucunda Doğu Kule açığa çıkarılmıştır. Çalışmalar esnasında Doğu Kule’nin kuzey cephesi büyük oranda tahribata uğramış olarak gün yüzüne çıkarılmıştır. Alanın doğusundan geçen modern yolun tahrip ettiği kulenin kuzey cephesine ait blok taşların çok azı korunagelmiş olup, iç tarafında yer alan moloz taşların ise harç yardımı ile gelişigüzel üst üste bindirildiği tespit edilmiştir. Söz konusu duvarı oluşturan blok taşların üst yüzeylerinde usta işareti ya da blok sıralarını düzene sokmak için üretim atölyesinde kazınan işaretlerin varlığı tespit edilmiştir.

Doğu Kule’nin güney cephesi batı yönde sonlanmış olup, hemen bitişiğinde harçlı olarak kesme taşlar ile örülen sur duvarının devamına rastlanmıştır. Sur duvarının bu noktada köşe yaparak batı yönde devam ettiği görülmüştür. Örgü teknikleri farklı olan sur duvarı ve kule duvarının çağdaş olmadığı, ihtiyaca yönelik olarak doğu kulenin daha geç bir tarihte sur duvarına bitişik olarak inşa edildiği tespit edilmiştir.

2019 yılı çalışmaları kapsamında yine 6850-5700 ve 6850-5705 karelaajlarına giren alanlarda gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında, ortalama 0.80 m derinliğindeki bir yangın tabakası içerisinde mimari kalıntılar, Roma ve Erken Bizans Dönemlerine tarihlenen seramik, pişmiş toprak figürin, kiremit ve cam parçaları, metal cürufklar, bir adet bronz yüzük, çok sayıda metal çivi parçaları, üç adet kemik obje, hayvan kemiği parçaları, istiridye kabukları ve 39 sikke ele geçmiştir. Yangın tabakası içerisinde tespit edilen söz konusu tüm eserler oldukça yoğun ateşe maruz kaldıklarından dolayı üzerleri tamamıyla yangın izleri ile kaplı olarak ele geçmiştirlerdir. Sur duvarındaki bir tahribat dönemine işaret eden yangın tabakasında bulunan 39 sikkenin 1’i Parion, 2’si

¹² Keleş & Oyarçin 2022, 21-23.

¹³ Keleş & Oyarçin 2022, 25.

Alexandria Troas kentine ait Roma eyalet sikkeleri iken, geri kalan sikkelerin tamamı Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenmektedir¹⁴. Yangın tabakasında ele geçen Erken Bizans sikkelerinin çoğunluğu MS 602-615 yılları arasında darp edilmiştir ve sikkelerin en geçi MS 615 yılına tarihlenmektedir. Bütün bu veriler, Akropol Doğu (İç) Surlarında bir yangın sonucu oluşan tahribatın, MS 602-615 yılları arası darp edilen sikkelerin yoğun olarak sirkülasyonda olduğu, MS 615 yılı veya birkaç yıl sonrası bir tarihte gerçekleştiği izlenimi uyandırmaktadır¹⁵.

Yine 5705-6870 numaralı karelajda yapılan çalışmalar sırasında, kırık ve eksik heykel parçasına, 5710-6870 numaralı karelajda ise yıkıntı içerisinde bir adet mermer sunağa rastlanmıştır. Üzerinde 13 satır Grekçe yazıtın bulunduğu sunağın epigrafik ön incelemeleri, yeraltı oda mezarında konumlandırılan bir mezar sunağı olduğunu göstermektedir (**Figür 4**).

IV. Güney-Tavşandere Nekropolisi

Güney-Tavşandere Nekropolisi'nde gerçekleştirilen çalışmaların amacı gömü evrelerini ve dönemini saptamak, alan seçimi ve düzenlenişini görmek ve restorasyon çalışmaları ile tahrip olan mezarları sağlamlaştırmak olmuştur (**Figür 5**). 1535-2300 numaralı karelajda gerçekleştirilen seviye inme çalışmalarında 8 adet mezar tespit edilmiştir.

M 224 Numaralı Mezar: Karelajın doğu kesiminde M 224 numaralı kiremit mezara rastlanmıştır (**Figür 6**). Deniz seviyesinden 7.30 m kotta tespit edilen mezar doğu-batı yönde konumlandırılmıştır. Mezarın üst örtüsü tamamen tahribata uğramıştır. 0.45x0.35 m ölçülerinde korunagelen mezarın batı kesiminde, ayakucuna ya da başucuna konulan Korinth tipi stroter dik olarak yerleştirilmiştir. Mezar içerisinde görülen kül ve kemik kalıntılarından birincil kremasyon gömü biçiminin tercih edildiği anlaşılmıştır. Kemik parçaları, bireyin yaş ve cinsiyet tayini için yetersiz kalmıştır. Mezar içerisine üç adet pişmiş toprak unguentarium, bir adet pişmiş toprak testi gövdesi ve bir adet pişmiş toprak kandil, batı yönde dışına ise dört adet pişmiş toprak unguentarium bırakılmıştır¹⁶. Mezar konteksti, MS 1. yüzyıl sonu-MS 2. yüzyıl ilk yarısı arasına tarihlendirilmiştir.

M 225 Numaralı Mezar: Karelajın kuzeydoğu çeyreğinde M 225 numaralı kiremit mezar tespit edilmiştir (**Figür 7**). Deniz seviyesinden 7.30 m kotta tespit edilen mezar, doğu-batı yöndedir. Mezarın üst örtüsü karşılıklı üçer adet 70x50 m ölçülerinde Korinth tipi stroterin çatılması ile kapatılmıştır¹⁷. Mezar ölçüleri; uzunluğu 1.90 m, genişliği ise 0.75 m'dir. Başu batıda bulunan bireyin, gömü uygulaması inhüstasyon, gömü biçimi ise dorsaldır (**Figür 8**). Bireyin cinsiyeti erkek, yaşı ise erişkin olarak tespit

¹⁴ Keleş & Oyarçin 2020, 54.

¹⁵ Keleş & Oyarçin 2020, 55.

¹⁶ Unguentariumlar için Günay 1989, çiz. XVIII: c; Aydın Tavukçu 2007, kat. no. 139; Ayça-Polat 2005, BK. 74; Ergüner 2012, kat. no. 83; Kandil için Heimerl 2001, kat. no. 337, 340; Tek kulplu testi için Aydın Tavukçu 2007, kat. no. 89; Kasapoğlu 2008, kat. no. 56; Ergüner 2012, kat. no. 134.

¹⁷ Carter 1998, 93, fig. 3.37, 3.38, 94, fig. 3.39, 3.40, 3.41, 95, fig. 3.42, 3.43, 96, fig. 3.44; Kaya 2006, res. 60-65; Şirin & Kolağasıoğlu 2017, 1-29, res. 15a, 15b, 21a, 24a; Şahin 2018, 2788-2812, res. 17.

edilmiştir. Bireyin sağ eline pişmiş toprak iç gövdeli unguentarium bırakılmıştır¹⁸. Mezar, MÖ 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

M 226 Numaralı Mezar: Karelajın güney kesiminde, deniz seviyesinden 7.30-7.00 m kotta kiremit mezara rastlanmıştır (**Figür 9**). Mezarın batı çeyreğinin tamamen tahribata uğradığı görülmüştür. Doğu-batı doğrultulu M 226 numaralı mezar, karşılıklı iki adet 0.80x0.40 m ölçülerinde Lakonia tipi stroterle¹⁹ çatılarak kapatılmıştır. Kiremitlerin bitiş noktaları ile korunan sınırları belirlenen mezarın uzunluğu 1.70 m, genişliği 0.50 m'dir. Mezar içerisinde iki birey tespit edilmiştir. Çoklu gömüye sahip mezarda, ilk gömü evresine ait iskelet kemiklerinin bir kenara toplandığı ve ikinci bireyin gömüldüğü tespit edilmiştir. İlk gömü evresindeki bireyin cinsiyeti kadın, yaşı ise orta erişkindir (**Figür 10**). İlk bireyin gömüldüğü tabakada iki bronz sikke ele geçmiştir. Mezarın ikinci gömü evresinde ise inhüstasyon gömü uygulamasına yer verilen birey, dorsal olarak uzatılmıştır (**Figür 11**). Başı batıda yer alan bireyin cinsiyeti erkek, yaşı ise orta erişkindir. İkinci birey, iki adet pişmiş toprak unguentarium, tek kulplu testi, cam unguentarium ve bronz sikke ile gömülmüştür²⁰. Kharon sikkeleri yardımıyla ilk gömünün Antonius Pius Dönemi (MS 138-161) ve sonrasında, ikinci gömünün ise Marcus Aurelius Dönemi (MS 161-180) ve sonrasında yapıldığı belirlenmiştir.

M 227 Numaralı Mezar: Karelajın doğu kesiminde deniz seviyesinden 7.30-7.00 m kotta, M 227 numaralı kiremit mezar tespit edilmiştir. Doğu-batı yönde konumlandırılan mezarın üzeri Korinth tipi stroterler ile kapatılmıştır. Fakat tahribattan dolayı, mezar formu bozulmuştur. Mezarın batısı, taş blok ile sınırlandırılmıştır. Mezar korunan ölçüleri; uzunluğu 1.50 m, genişliği ise 0.60 m'dir. Başı batı yönde bulunan bireyin, gömü uygulaması inhüstasyon, gömü biçimi ise dorsaldır (**Figür 12**). Ahşap tabut içerisinde gömülen bireye ait iskelet ölçüleri, 1.62 m uzunluğa (korunan), 0.40 m genişliğe sahiptir. İskeletin ayak kemiklerinin tamamen tahrip olduğu görülmüştür. Bireyin cinsiyeti kadın, yaşı ise orta erişkin olarak tespit edilmiştir. Bireyin sağ kolu üzerine bronz ayna²¹, ağzına ise Kharon sikkesi bırakılmıştır. Mezar konteksti, MS 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

M 228 Numaralı Mezar: Karelajın güneydoğu çeyreğinde deniz seviyesinden 7.30-7.00 m kotta M 228 numaralı tahrip olmuş mezara rastlanmıştır (**Figür 13**). Mezar formu ve iskelet büyük oranda tahrip olmuştur. Bütünlük gösteren femur, tibia ve fibula kemiklerinin korunan ölçüleri; uzunluğu 0.92 m, genişliği ise 0.28 m'dir. Doğu-batı doğrultulu mezarda bireyin başı doğu yönde konumlandırılmıştır. Gömü

¹⁸ İç gövdeli unguentarium için Kunisch 1972, 101, lev. 69, no. 388-390; Knigge 1976, lev. 69, no. 388-390; Dusenbery 1998, 228, fig. S142-1; Dünder 2006, 95, kat. no. U113-114, 96, kat. no. U117; Dünder 2008, lev. 11, U94-U101, lev. 12, U102; Mert et al. 2018, 203-254, res. 19, no. 16.

¹⁹ Dışbükey semerdam kiremit mezarın örnekleri için Carter 1998, 97, fig. 3.47, 3.48, 98, fig. 3.51, 3.52, s. 99, fig. 3.55; Kaya & Tan 2006, 41-52, res. 3-4, 6-7 (Bizans Dönemi); Özudođru 2018, 120, fig. 17.

²⁰ Unguentariumlar için Bujukliev 1986, 119, 228; Günay 1989, lev. XXV: a; Lafli 2003, taf. 159b; Aydın Tavukçu 2007, kat. no. 189; Athi-Akbuz 2008, lev. 24, şek. 83; Ergürer 2012, kat. no. 115, 116; Cam unguentarium için Hayes 1975, 145, 611, plt. 37, 611 262, 259; Lightfoot & Arslan, 1992, 137, 204. Birinci gömü evresinde bırakılan sikke için BMC Mysia, 98; SNG Deutschland, München, plt. 83, no. 2353; SNG France 5, Mysie, no. 1474. İkinci gömüde bırakılan sikke için RPC IV.2, 11253.

²¹ Ayna için Fremersdorf 1926, abb. 10/8; Gjerstad et al. 1935, lev. LXVIII/55; Carington-Smith 1982, plt. 41/1; Sorokina & Treister 1983, res. 1/6-8; De Juliis 1985, 422, LXXVI/2; Triester 1994, fig. 2:1-3; Dusenbery 1998, H25/3, S143-22; sikke için RPC IV.2, 612.

uygulaması inhümasyon, gömü biçimi ise dorsaldır. Bireyin cinsiyeti erkek, yaşı ise genç erişkin olarak tespit edilmiştir.

M 229 Numaralı Mezar: Karelajın kuzeybatı çeyreğinde, deniz seviyesinden 6.50-5.80 m kotta tespit edilen kiremit mezar kuzeybatı-güneydoğu yönde konumlandırılmıştır (**Figür 14**). Stroterlerin hemen altında ahşap tabuta ait 29 adet demir çivi bulunmaktadır. Demir çiviler, bireyin ahşap tabut içerisinde gömü çukuruna yerleştirildiğini göstermektedir. Ahşap tabutun üzeri üç adet Lakonia tipi stroterin yan yana yatay olarak yerleştirilmesi ile kapatılmıştır. Baş ve ayakucu ise Korinth tipi stroterlerin dik olarak yerleştirilmesi ile sınırlandırılmıştır. Mezarın uzunluğu 2.10 m, genişliği ise 0.50 m ölçülerindedir. Baş güneydoğu yönde bulunan bireyin, gömü uygulaması inhümasyon, gömü biçimi ise dorsaldır (**Figür 15**). İskelet ölçüleri; uzunluğu 1.30 m, genişliği ise 0.32 m'dir. Bireyin cinsiyeti kadın, yaşı ise genç erişkin olarak tespit edilmiştir. Ahşap tabut içine; 17 adet pişmiş toprak unguentarium, cam unguentarium, pişmiş toprak testi, pişmiş toprak maşrapa, 2 adet cam yüzük, 3 adet yüzük taşı, 2 adet taş boncuk, bronz kaşık, bronz ayna, ahşap sandığa ait bronz bağlantı parçaları, kilit aksamı bırakılmıştır²². Ahşap tabut dışında; pişmiş toprak kase, pişmiş toprak kandil, kemik kutu, kemik pyksis ve karıştırma taşı-tablası ele geçmiştir²³. Mezar konteksti MS 1. yüzyıl sonu-2. yüzyıl başına tarihlendirilmiştir.

M 231 Numaralı Mezar: Karelajın kuzeydoğu çeyreğinde M 231 numaralı ahşap tabut mezar tespit edilmiştir (**Figür 16**). Deniz seviyesinden 6.30-6.00 m kotta tespit edilen mezar, doğu-batı yöndedir. Mezarın korunan ölçüleri; uzunluğu 0.60 m, genişliği ise 0.38 m'dir. İnümasyon gömü uygulamasına yer verilen bireye ait kemikler büyük oranda tahrip olmuştur. Sağ femuru korunagelen bireyin yaş ve cinsiyet tayini yapılamamıştır. Mezar kontekstinde; bronz strigilis, 3 adet pişmiş toprak unguentarium, 2 adet kandil ve cam parçaları ele geçmiştir²⁴.

M 232 Numaralı Mezar: Karelajın doğu kesiminde M 232 numaralı kiremit mezara rastlanmıştır (**Figür 17**). Deniz seviyesinden 6.30-6.10 m kotta tespit edilen mezar doğu-batı yönde konumlandırılmıştır. Korinth tipi stroterler büyük oranda tahribata uğramıştır. İskelet çevresinde tespit edilen çiviler, bireyin genişliği 0.44 m ölçülerindeki ahşap tabut/sal ile gömüldüğünü göstermektedir. Mezarın ölçüleri; uzunluğu 0.80 m (korunan), genişliği ise 0.44 m ölçülerindedir. Baş doğuda bulunan bireyin, gömü uygulaması inhümasyon, gömü biçimi ise dorsaldır. Mezar içerisinde Kilit aksamı, tutamak ve aplikler, bir adet metal obje, bir adet bronz sonda, pişmiş

²² Armudi-uzun çan gövdeli unguentariumlar için Meriç 2002, taf. 97, K498; Günay 1989, 73, çiz. XXV a-b-c, kat. no. 104-107-106, çiz. XXIV a, kat. no. 102; Günay-Tuluk 1999, 139, taf. 8 e; 139, 156, kat. No. 126-126, taf. 10 a-b; Ergürer 2012, 50-53, kat. no. 102-109, Lev. 49-52; Konik kaideli unguentariumlar için Yaraş 2018, 74-75, fig. 2; Cam unguentariumlar için Okunak, 2005, 34, 64, 81, 143, 176, kat. no. 14, çiz. 35, res. 39; Bujukliev 1986, 127, taf. 25, nr. 332-338; Ergürer 2012, 53-55, kat. no. 110-114, Lev. 53-54; Maşrapa için Ergürer 2012, 84-85, kat. no. 151-154; Bronz ayna için Çelikbaş 2016, 120-122; Şahin 2010, lev. 8, B19-21.

²³ Kase için Robinson 1959, 48, plt. 8, H 12; Pyksis için Yılmaz 1995, 395, 412, res. 11-12; Dusenbery 1998, 1048-1053, S. 144.5A-B-C, S153.12, S.219.5-6, S.205.8, S.207.10, S.208.2, S.220.1.

²⁴ Strigilis için Başaran & Kasapoğlu 2013, şek. 8, M 128; Çelikbaş 2016, 431, kat. no. N7; Şimşek et al. 2011, 382, kat. no. 20; Sulan 2018, 108, kat. no. 45; Pişmiş toprak unguentarium için Atlı-Akbuz 2008, 102, lev. 24, şek. 83; Bujukliev 1986, 119, fig. 227; Dusenbery 1998, 801, no. XS-197; Ergürer 2012, 55; Güngör 2005, 134, lev. 42; Yıldız 2016, 24, fig. 11; Sulan 2018, 87, kat. no. 4; Pişmiş toprak kandil için Aydın Tavukçu 2007, kat. no. 226, 141, çiz. 172; Bailey 1988, plt. 89, Q2849.

toprak maşrapa ve kireçtaşı plaka ele geçmiştir. Mezar konteksti, MS 1. - 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

V. Agora ve Depo Binası

2006 yılında köylüler tarafından Harman yeri olarak adlandırılan alanda 1997 yılı yüzey araştırmalarında tespit edilen düzgün mermer bloklardan oluşan kalıntının işlevinin anlaşılması amacıyla SDJ I (Sondaj I) adıyla bu yapıdaki ilk kazı çalışmalarına başlanılmıştı²⁵. 2006 yılından 2017 yılına kadar kesintisiz olarak devam eden kazılarda Hellenistik duvarlar, onun üzerinde düzgün kesme taş bloklara sahip Roma yapısı ve birbirine paralel ve hemen hemen aynı ölçülere sahip geç dönem eklentileri ortaya çıkarılmıştı²⁶. 2017 kazı sezonunda çalışmalarına ara verilen Parion Agora ve Depo binasında²⁷, 2019 yılı çalışmalarında temel amaç yapının güney, kuzey ve batı sınırını ve yapının genel planını açığa çıkartmak amacıyla tekrar başlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 29.07-29.08.2019 tarihleri arasında yapının güney batı bölümünde 1355-1355/1355-1350 numaralı karelajda ve kuzey bölümünde 1375-1340, 1370-1340 numaralı karelajlarda kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 1355-1355/1355-1350 nolu karelajdaki kazı çalışmalarına, alanın genelinde anakaya zemine ulaşıldığı için son verilmiştir. Ayrıca 1360-1350 nolu karelajda görülen mermer döşeli caddenin batı yönünde devam etmediği netlik kazanmıştır.

Agora ve Depo Binası'nda 2019 yılında 1355-1355/1355-1350, 1375-1340, 1370-1340 numaralı karelajlarda gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında tamamına yakını Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen 69 sikke, 18 adet kemik obje, 16 adet metal obje, 12 adet terrakotta figürin parçası, 1 adet cam obje, 1 adet taş kap parçası, 2 adet ağırşak, çok sayıda etütlük mahiyette cam ve seramik kap parçası, metal obje parçaları, cam ve metal cürufları ve çiviler ele geçmiştir (**Figür 18**).

VI. Tiyatro

MS 1. yüzyılda inşa edilen Parion Tiyatrosu devam eden süreçte çeşitli değişikliklerle günümüze kadar ulaşmıştır. Konumlandırıldığı arazinin avantajlarından yararlanmak isteyen mimarlar tiyatroyu bir tepenin yamacına inşa etmişlerdir. 2006 yılında itibaren arkeolojik kazıların sürdürüldüğü yapıdan çalışmalar daha çok sahne binasında gerçekleştirilmiştir²⁸. Parion Roma Tiyatrosu'nda 2019 kazı sezonunda postsceanium bölümünün kuzeydoğu dış hattında seviye inme çalışmaları ile duvarın doğu cephesini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Genel temizlik sonrasında 1300-1260/1305-1260/1300-1265/1305-1265 numaralı karelajlarda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 1300-1260/1305-1260 numaralı karelajlarda özellikle 5. tabaka içerisinde çöplük olarak nitelendirilebilecek buluntu yoğunluğu ile karşılaşmıştır. Çalışmaların devamında postsceaniumun bulunduğu alanın kuzeydoğusunda yer alan mermer blokların seviye inildikçe güney ve doğu yönünde dışarı doğru çıkıntı yaptığı ve her bloğun bir önceki bloktan daha geniş olduğu tespit edilmiştir.

²⁵ Ergüner 2015, 49.

²⁶ Ergüner 2012, 15.

²⁷ Keleş et al. 2019, 603.

²⁸ Parion Tiyatro hakkında daha önceki yıllarda yapılan çalışmalar ve mimarisi hakkında detaylı bilgi için Başaran & Ergüner 2018.

Karelajın kuzeydoğusunda yapılan çalışmalarda güneydoğu kuzeybatı doğrultulu duvarla bağlantılı, doğu batı yönünde uzanan yeni bir duvar tespit edilmiştir. Duvarın karelaj sınırları içerisindeki uzunluğu 1.25 m genişliği 0.55 m olarak ölçülmüştür. Duvarların iç tarafında kalan kısımlarının üzerlerinde in-situ renkli duvar sıvaları ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu sıvalar en üstten en altta doğru beyaz siyah ve kırmızı renklidir. Sıvaların olduğu duvarlarda koruma ve sağlamlaştırma amacıyla çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Sıvalarda öncelikle temizleme daha sonrasında bordür çalışması yapılmıştır.

İlerleyen çalışmalarda 5.40 m seviyede irili ufaklı moloz taşların sıkıştırılması ile oluşturulmuş aralarında harç bulunmayan zemin olabileceği düşünülen bir alanla karşılaşmıştır. 1305-1265 numaralı karelajın güneyinde gözlemlenen geç döneme tarihlendirilen duvarın sınırı belirlenmiştir. Söz konusu duvarın kuzey güney doğrultulu duvarla bağlantı noktası belirlenmiştir.

Çalışmalar sırasında Arkaik, Hellenistik ve Roma Dönemi'ne tarihlendirilen seramik parçaları, 99 adet terrakotta figürin parçası, 49 adet cam obje parçası, 29 adet metal obje parçası, 17 adet kemik obje parçası, 12 adet kandil parçası, 5 adet sikke, 2 adet künk parçası ve metal çiviler ele geçmiştir (**Figür 19**). 2019 yılı çalışmaları tiyatro inşa edilmeden önce burada önemli bir Hellenistik yapının yer aldığı görülmektedir. Roma Dönemi'nde bu yapı grupları büyük oranda tıraşlanıp kütesel yapı blokları Hellenistik yapıları üzerinde inşa edilmiştir. Böylelikle kent bir Grek polisinden bir Roma kentine dönüştürülmüştür²⁹. Bu etki kentin tüm mimarine yansımıştır.

VII. Su Kemerı

Kemer köyü girişinde, Parion antik kenti sit sınırları içerisinde yer alan Roma Dönemi'ne ait Su Kemerı'nde geçmiş çalışmalar³⁰, mevcut durumda ve gelecekte Su Kemerı'nin mimarisinin ortaya konması, restitüsyonu için veri sağlanması ve bir destinasyon merkezi haline gelmekte olan Parion antik kentinin görselliğini arttırması amacıyla başlanmıştır. 2019 yılı çalışmaları kapsamında çalışmalar üç ayrı alanda kazı çalışmasının yanı sıra çevre düzenlemesi olarak gerçekleştirilmiştir. Kazı alanları SK-4, SK-6 ve SK-7 karelajleri olmak üzere plan üzerinde gösterilmiştir. Ayrıca Su Kemerı hattı üzerinde Kemer köyüne giriş yolu ve Kemer Çayı kenarında bulunan yapıya ait blok taşların alanda hazırlanan rezerv alanlarına taşınması ve alan düzenlemesi bir diğer çalışmayı ihtiva etmektedir.

Çalışmalar sırasında elde edilen buluntular arasında; 1 adet sikke, 1 adet kurşun kenet, seramik parçaları, künk parçaları, mermer boru parçaları ve demir objeler yer almaktadır.

Su Kemerı hattı üzerinde Kemer köyüne giriş yolu ile Kemer Çayı kenarında ve içerisinde bulunan yapıya ait blok taşların Su Kemerı kazı alanında hazırlanan rezerv alanlarında istiflenmesi ve tasniflenmesi yanı sıra Parion antik kenti bilgilendirme tabelası etrafında çevre düzenlemesi yapılmıştır (**Figür 20**).

VIII. Toprak Kuleler Mevkii Oda Mezarlar

²⁹ Başaran & Yılmaz 2021, 121.

³⁰ Keleş et al. 2016, 25-31; Keleş et al. 2018, 605-606; Keleş et al. 2018 193-194; Yılmaz 2018, 199-208; Keleş et al. 2020, 401-402.

Parion antik kentinin güneydoğusunda, günümüz Toprakkule mevkinde yer alan Oda Mezarlar’da³¹ gerçekleştirilen 2019 yılı çalışmaları iki amaç doğrultusunda şekillenmiştir. İlk amaç sıra halinde inşa edilmiş olan 5 adet mezarın devamlılığını tespit etmek, ikinci amaç ise önceki sezonlarda gerçekleştirilen bir sondaj ile tespit edilmiş olan kiremit mezarın benzer veya çağdaşlarını bulmaktır. Böylece alanın bir tam bir “nekropolis” kimliğine sahip olup olmadığının veya başka tipte mezarlara ev sahipliği yapıp yapmadığının anlaşılması amaçlanmıştır.

Oda Mezarlar 2019 yılı kazısı, sıra halinde doğu-batı uzantılı ilerleyen mezarların doğu yönünde ana kayaya yaslanacak şekilde sonlandığını göstermiştir. Mezarlar boyunca devam eden sıkıştırılmış toprak zemininin bu alanda da devam ettiği ve ana kaya ile arasına bir istinat duvarı örülerek kuzeyde sınırlandırıldığı da açıklık kazanmıştır. İstinat duvarının kesit içine ilerlemesi Oda Mezarların belki kısa bir kesintinin ardından bu yönde yeni mezarlarla devamlılık gösteriyor olabileceğine işaret etmektedir. İstinat duvarı önüne açılan Açma 4’te ulaşılan urne mezara ait çukur ile buradan ele geçen unguentariumlar alanda başka gömülere de yer verilmiş olabileceği izlenimi uyandırmaktadır. Özellikle unguentariumlar alanın MÖ 1. ve MS 1. yüzyıllar arasında, Oda Mezarlar’dan nispeten daha erken gömülere ev sahipliği yapmış olabileceği dolayısıyla Oda Mezarlar öncesi buranın yine bir mezarlık alanı olarak kullanıldığına işaret etmektedir (**Figür 21**).

IX. Sondaj 12 (SDJ 12)

Yamaç Hamamı’nın hemen önündeki parselde 2015 yılı GPR taramasında tespit edilmiş olan bazı duvarların açığa çıkarılması, karakterlerinin anlaşılması ve ait oldukları olası yapılaşmanın tespiti için söz konusu alanda Sondaj 12 (SDJ 12) adında ve 5850 - 6795 numaralı kareyaj içerisine denk gelen yeni bir açma açılmıştır.

Çalışmaların -1.35 m (+4.70 m kot) seviyeye inmesini takiben yoğun miktarda tessera parçalarına rastlanılmaya başlanmıştır. Ardından açmanın güney batı bölümünde yaklaşık olarak -1,45 m (+4.60 m kot) seviyede yatak harçları üzerinde korunagelmış kısmi mozaikli taban kalıntılarına ulaşılmıştır. Oldukça kötü durumda, farklı seviyelerde ve dağınık haldeki bu kısmi taban belgelenecek koruma altına alınmıştır.

Açmanın batı kısmında mozaik taban olma ihtimali yüksek bir zemine ulaşıncaya SDJ 12 bünyesindeki çalışmalar sonlandırılmıştır. Sondaj, genel kesit-açma içi temizliği ve belgeleme çalışmalarının ardından etrafı korumaya alınarak kapatılmıştır (**Figür 22**).

SDJ 12 bünyesinde gerçekleştirilen çalışmalar 2015 yılı GPR verilerinin bu bölgede güvenilir sonuçlar sunduğunu gösterme açısından önem arz etmektedir. GPR sonuçlarında tespiti yapılmış olan dikdörtgen formlu ve çok bölümlü yapının, en azından iki mekânı SDJ 12 bünyesinde yürütülen çalışmalarla tespit edilebilmiştir. Mevcut çalışmalar, yapının işlevi veya karakteri hakkında herhangi bir çıkarıma varmak adına yeterli değildir. Ancak Duvar 1a-c, sergiledikleri örgüler bağlamında özellikle Roma Hamamı ile benzerlikler sunmaktadır. Bu tespit ışığında Roma

³¹ Sulan 2018, 17-56; Kaba et al. 2019, 488-489.

Hamamı için öne sürülen MS 1.-2. yüzyıl arası inşa tarihini SDJ 12'ye denk gelen yapı için de önerebilmek mümkün görünmektedir.

Açmanın doğu kısmında yer alan Duvar 1a ve 1c'nin doğrudan ana kaya üzerine oturtulması ancak temel seviyelerinde Hellenistik Dönem'e tarihli sikke ve seramiklerin ele geçmesi dikkat çekicidir. Eldeki kısıtlı veri ışığında olasılıkla SDJ 12 ile tespit edilen yapının temel seviyelerinde Hellenistik Dönem dolgunun kullanılmış olabileceği öne sürülebilmektedir. Yüzeye yakın tespit edilmiş olan Duvar 2a-b ise yapının oldukça geç dönemlerde tamamen dolgu toprak ile doldurulduğunu ve söz konusu bu iki duvarın dolgu üzerine yükseltildiğini düşündürmektedir. SDJ 12 ile tespit edilmiş olan yapının kesin işlevi yanında tarihlenmesi de ancak ilerleyen yıllarda yapılacak genişleme çalışmaları ile mümkün olacaktır.

Sonuç

Parion 2019 yılı kazı çalışmaları kapsamında, Roma Hamamı, Odeion, Akropol Doğu (İç) Sur, Güney-Tavşandere Nekropolisi, Agora/Depo Binası, Tiyatro, Su Kemerli, Toprak Kuleler Mevkii Oda Mezarlar ve Sondaj 12 olmak üzere dokuz farklı sektörde arkeolojik kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 2019 yılı Parion kazılarında söz konusu dokuz sektörde yapılan arkeolojik kazılar sonucunda 560 adet envanterlik ve 737 adet etütlük eser bulunmuştur. 2019 yılı Parion Roma Hamamı kazıları sonucunda yapının gösterişli bir girişe sahip olduğu anlaşılmıştır. Yine Roma Hamamı'nda bir başka çalışma alanı olan 1360-1235/40 numaralı karelajlarda ise, hamamın latrina bölümüne ulaşılmıştır. Odeion'da yapının doğusundaki sahne binasının ön-dış kısmında, yapıyı oturtulduğu topografyadan soyutlayıp, cephesinin belirgin hale getirilmesi ve ön kısımda yol ve zemin varlığının belirginleştirilmesi amacıyla gerçekleştirilen çalışmalarda Odeion'un işlev dışı kaldıktan sonraki Erken Bizans Dönemi yapılarına ait mimari kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Parion Akropolü Doğu (İç) Suru kazılarında ise 475 adet sikkeden oluşan gömü tarihinin MS 5. yüzyılın ilk çeyreği olan bir Geç Roma definesi bulunmuştur. Söz konusu define ve sur duvarlarında yoğunlaşan arkeolojik kazı çalışmalarından elde edilen yeni veriler sayesinde, MS 11-12. yüzyıllarda inşa edildiği düşünülen Parion Akropolü Doğu (İç) Surlarının, ilk inşa evresinin söz konusu tarihten çok daha erken olduğu anlaşılmıştır. Şu ana kadar sur duvarında gerçekleştirilen arkeolojik kazılardan elde edilen veriler, Parion Akropolü Doğu (İç) Surlarının, bölgede yoğunlaşan Goth ve Hun akınlarına karşı Geç Roma Dönemi'nde inşa edildiğine işaret etmektedir. Akropol Doğu (İç) Suru 2019 yılı kazılarında elde edilen bir diğer önemli arkeolojik veri ise, ortalama 0.80 m derinliğinde yaklaşık 10x5 m. boyutlarında bir yangın tabakasının ortaya çıkarılmasıdır. Yangın tabakasında çok sayıda Geç Roma ve Erken Bizans dönemine tarihlenen arkeolojik buluntunun yanı sıra 39 sikke de ele geçmiştir. Yangın tabakasında ele geçen sikkelerin büyük bir bölümünün MS 602-615 yılları arasında darp edilmiş olmasından Akropol Doğu (İç) Surları'nda bir yangın sonucu oluşan tahribatın, MS 615 yılı veya birkaç yıl sonrası bir tarihte gerçekleştiğini düşündürmektedir. Güney-Tavşandere Nekropolisi çalışmaları sonucunda, 1535-2300 numaralı karelajda 8 adet mezar tespit edilmiştir. Bu mezarlardan M 225 ve M 230 numaralı kiremit mezarlar MÖ 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Güney-Tavşandere Nekropolisi'nde Hellenistik Dönem içerisinde MÖ 2. yüzyıla tarihlenen mezarlarda iğ gövdeli unguentariumların bireyin eline ya da köprücük kemiği üzerine bırakılması,

ölü gömme geleneklerindeki dönemsel sürekliliği göstermesi açısından önemlidir. MS 1. ve 2. yüzyıla tarihlenen mezarlarda ise buluntu gruplarının değiştiğini ve buluntu yelpazesinin genişlediğini görmek mümkündür. Roma Dönemi'ne tarihlenen kiremit mezarlarda Korinth tipi stroterlerin yanında Lakonia tipi stroter kullanımının arttığı görülmüştür. Ayrıca kiremit ya da basit toprak mezarlarda beden in ahşap tabut ya da sal içerisine yerleştirilerek gömüldüğü bu döneme özgü bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Mezar tipleri, ölü gömme gelenekleri, mezar hediyesi ya da ölü eşyalarındaki süreklilik ve değişim, toplumun sosyo-kültürel, ekonomik ve demografik yapısını göstermektedir. 2019 yılında Parion Tiyatrosu'nda postsceanium bölümünün kuzeydoğu dış hattında seviye inme çalışmaları ile duvarın doğu cephesini ortaya çıkarmaya yönelik gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda ise, tiyatro inşa edilmeden önce bu alanda yer alan bir Hellenistik Dönem yapısına ulaşılmıştır. Tiyatro kazılarında elde edilen bu arkeolojik veri de kentin Roma Dönemi yapılarının, Hellenistik dönem yerleşiminin üzerine inşa edildiğine işaret etmektedir. Agora ve Depo Binasında ise, 1355-1355/1355-1350 nolu karelajlardaki kazı çalışmalarında, alanın genelinde anakaya zemine ulaşılmış ve 1360-1350 nolu karelajda görülen mermer döşeli caddenin batı yönünde devam etmediği netlik kazanmıştır. Bu noktada Agora Depo Bina'sının beklenenin aksine daha küçük ölçülerde olduğu anlaşılmış olup, batı yönünde sınırı tespit edilmiştir. 2019 yılında Su Kemer'i'nde gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda 1. ve 2. ayaklar arasında kısmen tahrip olmuş, 2. ve 3. ayaklar arasında ise oldukça iyi durumda korunmuş olan bağlantı duvarlarının yanı sıra 1. ayak ile çökeltme haznesinin yüzeyden de takip edilen birleşik yapısı ile bütün bu kesimlerin anakaya içerisine yerleştirildiği anlaşılmıştır. Bu durumda Su Kemer'i'nin 1., 2. ve 3. ayakları yanı sıra çökeltme haznesinin (piscina limaria) yaklaşık olarak kuş uçuşu 54.5 m uzunluğa sahip tek bir ortak temel üzerinde bulunduğu belirlenmiştir. Yapının anakaya içerisine oyulan yatağa yerleştirildiği ve bu yatağın basamaklı bir şekilde düzenlendiği tespit edilmiştir. Bu veriler ışığında, Parion Su Kemer'i'nin deprem, heyelan gibi doğal afetlere karşı önceden tasarlanmış bir önleme sahip olduğu ve kurulan mimari düzenin uygulanabilmesi için kesinlikle bir eskizin var olması gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Toprakkule mevkinde yer alan Oda Mezarlar'da gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda da bu alanın sadece 5 oda mezarın bulunduğu bir alan olmadığı başka tipte mezarların da bulunduğu kentin başka bir "nekropolisi" olduğunu göstermiştir. Yamaç Hamamı'nın hemen önündeki parselde 2015 yılı GPR taramasında tespit edilmiş olan duvarların bulunduğu yapıyı tespit etmek amacıyla kazılarına başlanan SDJ (Sondaj) 12 yapısında ise, GPR taraması sonucunda tespit edilen duvarların bir kısmı açığa çıkarılmıştır. Ancak ortaya çıkarılan duvar kalıntıları yapının kesin işlevini ve hangi döneme ait olduğu hakkında net fikir vermediğinden yapının kullanım amacı ve inşa tarihi hakkında şu an için net bir şey söylemek mümkün değildir.

KAYNAKÇA

Atlı-Akbuz 2008

Atlı-Akbuz, L. (2008). Hadrianopolis Roma Dönemi Seramiği. (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Ayça-Polat 2005

Ayça-Polat, B. (2005). Troia'nın Hellenistik ve Roma Dönemi Nekropolleri. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aydın Tavukçu 2007

Aydın Tavukçu, Z. (2007). Parion Nekropolü 2005 Yılı Buluntuları. (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Bailey 1988

Bailey, D. M. (1988). A Catalogue of the Lamps in the British Museum 3, Roman Provincial Lamps, London: Museum Publications Limited.

Başaran 1999

Başaran, C. (1999), Başaran, C., "Parion 1997 Araştırmaları", 16. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt. 1, 349-364.

Başaran et al. 2012

Başaran, C. - Keleş, V. - Kasapoğlu, H. - Ergürer, H. E. (2012). "Parion 2010 Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", 33. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt. 1, 19-39.

Başaran et al. 2013

Başaran, C. & Kasapoğlu, H. (2013). "Parion Kazısı Metal Buluntuları", III. ODTÜ Arkeometri Çalıştay-Türkiye Arkeolojisinde Metal: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar, P. Ayter, Ş. Demirci, A. M. Özer (Eds.), Ankara, 126-140.

Başaran & Ergürer 2018

Başaran, C. & Ergürer, E. (2018). Roman Theater of Parion. Çanakkale: İçdaş Yayınları.

Başaran & Yılmaz 2021

Başaran, C. & Yılmaz, A. (2021). "Parion'un (Parium) MS 1. - 2. Yüzyıl Kentsel Gelişimi ve Mimarisi", M. A. Yılmaz, B. Can, M. Işıklı (Eds), Anadolu Arkeolojisiyle Harmanlanmış Bir Ömür Mehmet Karaosmanoğlu'na Armağan, Ankara, 107-134.

BMC Mysia

BMC Mysia (1892). A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum, Catalogue of the Greek Coins of Mysia. London.

Bujukliev 1986

Bujukliev, H. (1986). La Necropole Tumulaire Thrace Pred de Çatalka, Region de Stara Zagora, Sofia.

Carington-Smith 1982

Carington-Smith, J. (1982). A Roman Chamber Tomb on the South-east Slopes of Monasteriaki Kephala Knossos. *The Annual of the British School at Athens*, No 77, 255-293.

Carter 1998

Carter, J. C. (1998). *The Chora of Metaponto The Necropoleis*, Vol. 1. Austin: University of Texas Press.

Çelikbaş 2016

Çelikbaş, E. (2016). 2005-2014 Parion Kazısı Metal (Bronz-Demir-Kurşun) Buluntuları, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

De Juliis 1985

De Juliis, E. M. (1985). *Gi Ori Di Taranto in Eta Ellenistica*, Milano.

Dusenbery 1998

Dusenbery, E. B. (1998). *Samothrace: The Nekropoleis and Catalogues of Burials*, New Jersey: Princeton University Press.

Dündar 2006

Dündar, E. (2006). *Hellenistik ve Roma Dönemleri Patara Unguentariumları*. (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Dündar 2008

Dündar, E. (2008). *Patara Unguentariumları*, Patara IV.1, İstanbul: Ege Yayınları.

Ergürer 2012

Ergürer, E. (2012). *Parion Roma Dönem Seramiği*. (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Ergürer & Genç 2013

Ergürer, E. & Genç, S. (2013). "Sur Duvarları, Kuleler, Kapılar ve Limanlar", C. Başaran (Ed.) *Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion, 1997-2009 Yılları Yüzey Araştırmaları, Kazı ve Restorasyon Çalışmaları*, İstanbul, 43-56.

Ergürer 2015

Ergürer, E. (2015). "Parion, Agora ve Dükkânlarında Ele Geçen Sigillatolar ve Kırmızı Astarlı Seramikler" C. Başaran, V. Keleş (Eds.), *Parion Kazıları 10. Yıl Armağanı*, Ankara, 49-86.

Fremersdorf 1926

Fremersdorf, F. (1926), *Weitere Ausgrabungen unter dem Kreuzgang von St. Severin in Köln*. BJ, Heft 131, 290-324.

Gjerstad et al. 1935

Gjerstad, E. – Lindros, J. – Sjoqvist, E. – Westholm, A. (1935). The Swedish Cyprus Expedition: Finds and Results of the Excavation in Cyprus 1927-1931, Vol: II, Stockholm.

Günay 1989

Günay, G. (1989). İzmir Müzesi'nde Bulunan Unguentariumlar. (Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Günay-Tuluk 1999

Günay-Tuluk, G. (1999). Die Unguentarien im Museum von Izmir. *Anatolia Antiqua*, Tome 7, 127-166.

Güngör 2005

Güngör, E. (2005). Metropolis Kenti Ada 7 İçerisindeki Konut Seramiği. (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Hayes 1975

Hayes, J. W. (1975). Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum. Toronto: Hunter Rose Company.

Heimerl 2001

Heimerl, A. (2001). Die Römischen Lampen aus Pergamon. Vom Beginn der Kaiserzeit bis zum Ende des 4. Jh. n.Chr. Berlin: De Gruyter.

Kaba et al. 2019

Kaba, H. – Yılmaz, A. – Sulan, S. (2019). "Parion, Toprak Kuleler Mevkindeki Roma Dönemi Oda Mezarlar". E. Özer (Ed.). *Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemleri'nde Ölü Gömme Adetleri Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Ankara, 487-506.

Kaplan 2023

Kaplan, D. (2023), Geleneksel Roma Hamamları İçerisinde Smintheion Hamam Yapılarının Önemi. *Propontica Uluslararası Propontis Arkeolojisi Dergisi*, I, 23-46.

Kasapoğlu 2008

Kasapoğlu, H. (2008). Parion Nekropolü 2006 Yılı Seramik Buluntuları. (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Kasapoğlu & Başaran 2021

Kasapoğlu, H. & C. Başaran (2021). "Parion Odeionu'nda Bulunan Artemis/Diana Heykeli. *Olba*, XXIX, 245-268.

Kaya 2006

Kaya, F. H. (2006). Soli/Pompeipolis Mezar Tipolojisi. (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kaya & Tan 2006

Kaya, E & Tan, T, (2006). “2004 Yılı Bandırma-Doğruca Köyü Banvit Kazısı”, 15. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 41-52.

Keleş & Oyarçin 2022

Keleş V. & Oyarçin, K. (2022). Parion Akropolü Doğu (İç) Suru Geç Roma Definesi. İstanbul: Ege Yayınları.

Keleş et al. 2014

Keleş, V. – Yılmaz, A. – Oyarçin, K. (2014). Parion Roma Hamamı 2013 Kazıları ve Sikke Buluntuları. Arkeoloji Sanat Dergisi, 147, 21-36.

Keleş et al. 2015

Keleş, V. – Oyarçin, K. – Yılmaz, A. (2015). Parion Roma Hamamı 2014 Kazıları ve Sikke Buluntuları. Arkeoloji Sanat Dergisi, 150, 53-68.

Keleş et al. 2016

Keleş, V. – Yılmaz, A. – Çelikbaş, E. – Yılmaz, M. D. (2016). “The Water Systems of the Ancient City of Parion”, G. Wiplinger (Ed.), De Aquaeductu Atque Aquaurbium Lyciae Pamphyliae Pisidiae The Legacy Of Sextus Julius Frontinus Tagungsband des Internationalen Frontinus-Symposiums, Antalya, 25-32.

Keleş et al. 2018

Keleş, V. – Ergürer, H. E. – Kasapoğlu H. – Çelikbaş, E. – Yılmaz, A. – Oyarçin, K. – Kasapoğlu, B. E. – Yılmaz, M. D. – Akkaş, İ. (2018). “Parion 2016 Sezonu Kazı ve Restorasyon Çalışmaları” 39. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt, Bursa, 183-210.

Keleş et al. 2019

Keleş, V. – Ergürer, H. E. – Kasapoğlu, H. – Çelikbaş, E. – Oyarçin, K. – Kaba, H. – Yılmaz, A. – Kasapoğlu, B. E. – Yılmaz, M. D. – Akkaş, İ. – Akın, E. (2019). “Parion 2017 Sezonu Kazı, Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları”, 40. Kazı Sonuçları Toplantısı, 3. Cilt, Ankara, 595-616.

Keleş et al. 2020

Keleş, V. – Kasapoğlu, H. – Çelikbaş, E. – Kaba, H. – Oyarçin, K. – Yılmaz, A. – Kasapoğlu, B. E. – Yılmaz, M. D. – Akkaş, İ. – Akın, E. – Özmen, S. (2020). “Parion 2018 Sezonu Kazı, Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları” 41. Kazı Sonuçları Toplantısı, 4. Cilt, Ankara, 391-413.

Keleş & Oyarçin 2020

Keleş, V. & Oyarçin, K. (2020). Akropol Doğu (İç) Sur Yangın Tabakasında Bulunan Sikkeler Işığında Parion'da Tahribat İzleri Üzerine Bir Ön Değerlendirme, TÜBA-KED, 22, 51-66.

Knigge 1976

Knigge, U. (1976). Kerameikos: Ergebnisse der Ausgrabungen, Band IX. Berlin.

Kunisch 1972

Kunisch, N. (1972). Grabfunde aus dem Stadtgebiet von Bergama. E. Boehringer (Ed.) Pergamon Gesammelte Aufsätze, PF I, 94-107.

Lafli 2003

Lafli, E. (2003). Studien Zu Hellenistischen, Kaiserzeitlichen und Spätantik-frühbyzantinischen Tonunguentarien aus Kilikien und Pisidien (Süd Türkei): Der Forschungsstand und Eine Auswahl von Fundobjekten aus den Örtlichen Museen. (Doktora Tezi) Köln Üniversitesi, 2003.

Lightfoot & Arslan 1992

Lightfoot C. S. & Arslan, M. (1992). Anadolu Antik Camları: Yüksel Erimtan Koleksiyonu. Ankara.

Meriç 2002

Meriç, R. (2002). Späthellenistisch-römische Keramik und Kleinfunde aus einem Schachtbrunnen am Staatsmarkt in Ephesos / Forschungen in Ephesos, Band: 9/3, Wien.

Mert et al. 2018

Mert, İ. H. - Şahin, R. - Altın, A. A. (2018). Prusa Ad Olympum'dan Bir Oda Mezar. International Journal of Social Inquiry, Vol. 11, 203-254.

Okunak 2005

Okunak, M. (2005). Hierapolis Kuzey Nekropolü (159d Nolu Tümülüs) Anıt Mezar ve Buluntuları (Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Oyarçin & Yılmaz 2021

Oyarçin K. & Yılmaz A. (2021). "Coins Recovered from Praefurnium - I of the Roman Bath of Parion", O. Dumankaya (Ed.), Arkeolojide Küçük Buluntular: Pişmiş Toprak, Metal, Kemik, Cam ve Taş Eserler, İstanbul, 478-497.

Özüdoğru 2018

Özüdoğru, Ş. (2018). Kıbyra 2014-2016 Yılı Çalışmaları ve Sonuçları. Phaselis IV, 109-146.

Robinson 1959

Robinson, H. S. (1959). Pottery of the Roman Period: Chronology, The Athenian Agora, Vol 5, New Jersey.

RPC IV.2

RPC IV.2 (2005). Roman Provincial Coinage. V. Heuchert (Ed.) From Antoninus Pius to Commodus (AD 138-192): Asia, University of Oxford.

SNG Deutschland

SNG Deutschland (1959). Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland Sammlung v. Aulock. Troas-Aeolis-Lesbos. 5. Heft-Nr. 1439-1767. Berlin: Verlag Gebr. Mann.

SNG France 5

SNG France 5 (2001). *Sylloge Nummorum Graecorum, France 5, Département des Monnaies, Médailles et Antiques, Mysie*. Paris: Bibliothèque Nationale de France Numismatica Ars Classica.

Sorokina & Treister 1983

Sorokina, N. & Treister, M. (1983). Two Groups of Bronze Mirrors from the Collection of the State Historical Museum. *Sovetskja Archaeology*, No. 4, 142-153.

Sulan 2018

Sulan S. (2018). *Parion Oda Mezarları (Yüksek Lisans Tezi)*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Şahin 2010

Şahin, F. (2010). *Patara Metal Buluntuları (Yüksek Lisans Tezi)*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Şahin 2018

Şahin, M. (2018). Apollonia Nekropolü Kurtarma Kazıları 2016-2017 Mezar Tipleri Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı 7/4, 2788-2812.

Şimşek et al. 2011

Şimşek, C. – Okunak, M. – Bilgin, M. (2011). Laodikeia Nekropolü (2004-2011 Yılları), C. Şimşek (Ed.) *Laodikeia Çalışmaları 1.1-2*, İstanbul.

Şirin & Kolağasıoğlu 2017

Şirin, O. A. & Kolağasıoğlu, M. (2017). Amisos Nekropolü Basit Toprak Mezar ve Kiremit Mezar Geleneği. *Uluslararası Amisos Dergisi*, 2, 1-29.

Triester 1994

Triester, M. Y. (1994). Italic and Provincial-Roman Mirrors in Eastern Europe. *Akten der 10. Internationalen Tagung über antike Bronzen*, Stuttgart, 417-428.

Yaraş 2018

Yaraş, A. (2018). "Terracotta Unguentaria from the Necropolis Hill Site of Maymun Sekisi, Mysia" E. Laflı, G. Kan Şahin (Eds.), *Unguentarium / A Terracotta Vessel Form and other Related Vessels in the Hellenistic, Roman and Early Byzantine Mediterranean / An International Symposium (May 17-18, 2018)*, İzmir, 2018, 74-75.

Yıldız 2016

Yıldız, V. (2016). Akhisar Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Unguentariumlar. *Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 14/1, 1-24.

Yılmaz 1995

Yılmaz, Z. (1995). Dügüncülü Höyüktepe Tümülüsü, V. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, Ankara, 387-416.

Yılmaz 2013

Yılmaz, A. (2013). "Roma Hamamı" C. Başaran (Ed.), Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion 1997-2009 Yılları Yüzey Araştırmaları, Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, İstanbul, 57-66.

Yılmaz 2015

Yılmaz, A. (2015). "Roman Bath", C. Başaran (Ed.), (Çev: V. Keleş - M. D. Yılmaz), The Flourishing City of Ancient Troad: Parion, Survey, Excavation and Restoration Works Carried Out Between 1997-2009, İstanbul, 57-66.

Yılmaz 2018

Yılmaz, M. D. (2018). "Parion's Water Supply: Preliminary Works, 2014-2015" D. Katsonopoulou (Ed.), Paros IV Paros and its Colonies, Athens, 199-208.

Yılmaz 2022

Yılmaz, A. (2022). Parion Roma Hamamları (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Yılmaz & Acar 2018

Yılmaz A. & Acar E. (2018). Parion Antik Kenti Roma Hamamı Mezarlarının Osteoarkeolojik Değerlendirilmesi. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Anarsan Özel Sayı 1403-1428.

Yılmaz & Oyarçin 2017

Yılmaz A. & Oyarçin K. (2017), "Parion Roma Hamamı 2015 Kazıları ve Sikke Buluntuları", I. Adak Adıbelli - G. İlgezdi Bertam - K. Matsumura - E. Baştürk - C. Koyuncu - H. A. Kızırlaranoğlu - T. Y. Yedidağ - B. Topaloğluuzunel (Eds.), Barış Salman Anı Kitabı, İstanbul, 283-298.

Yılmaz & Yılmaz 2023

Yılmaz A. & Yılmaz Z. (2023). The Roman Bath at Parion: Historical Development and The Dating by 14c of its Reused Phase. Mediterranean Archaeology and Archaeometry, 23/1, 77-92.

FİGÜRLER

Figür 1: Parion kenti havadan görünüm ve çalışma yapılan alanlar

Figür 2: Roma Hamamı

Figür 3: Odeion

Figür 4: Akropol Doğu (İç) Sur

Figür 5: Güney-Tavşandere Nekropolisi

Figür 6: M 224 Numaralı Mezar

Figür 7: M 225 Numaralı Mezar

Figür 8: M 225 Numaralı Mezar iç kısmı

Figür 9: M 226 Numaralı Mezar

Figür 10: M 226 Numaralı Mezar birinci gömü evresi

Figür 11: M 226 Numaralı Mezar ikinci gömü evresi

Figür 12: M 227 Numaralı Mezar

Figür 13: M 228 Numaralı Mezar

Figür 14: M 229 Numaralı Mezar

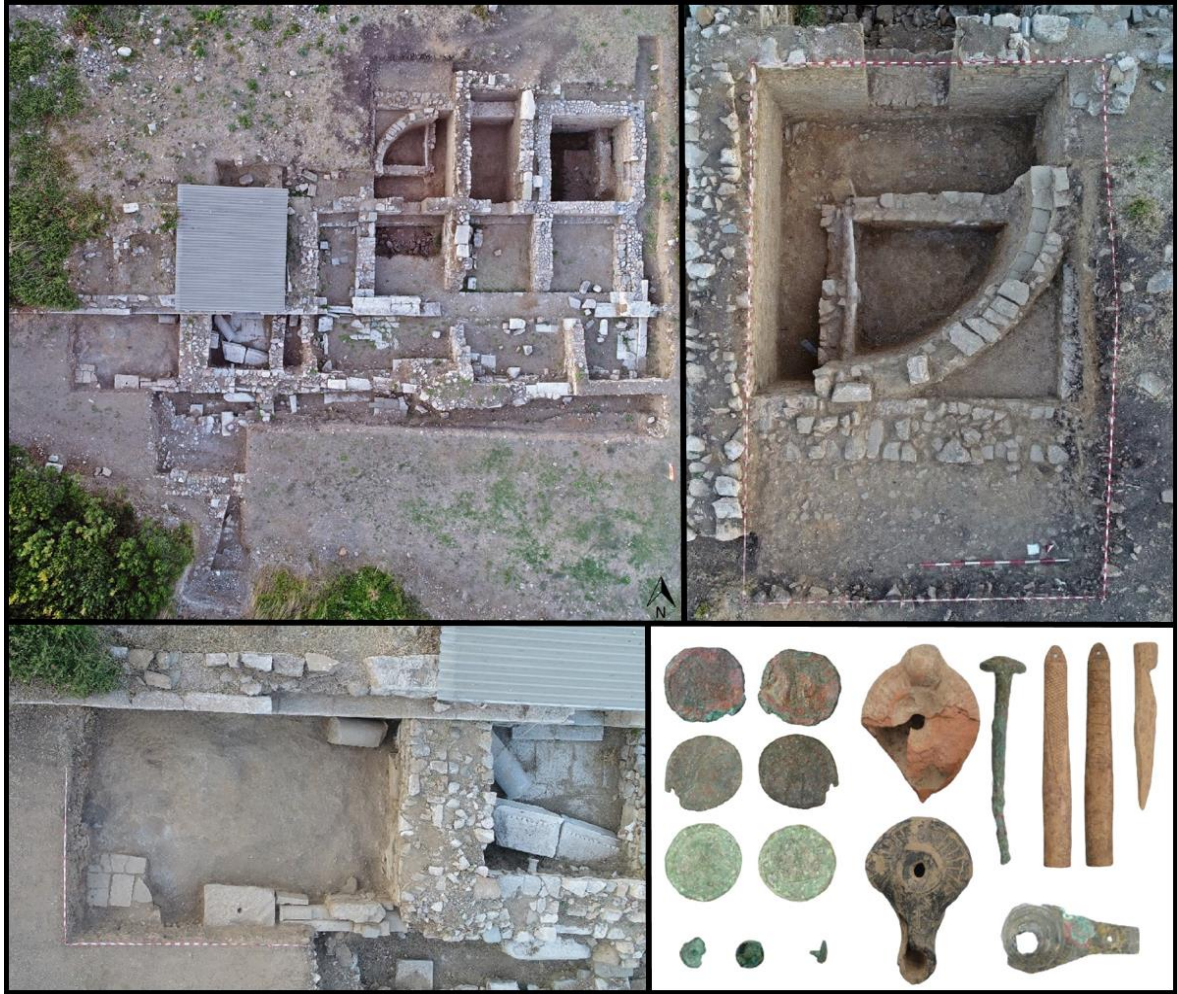
Figür 15: M 229 Numaralı Mezar gömü biçimi ve buluntular

Figür 16: M 231 Numaralı Mezar gömü biçimi ve buluntular

Figür 17: M 231 Numaralı Mezar

Figür 18: Agora/Depo Binası

Figür 19: Tiyatro

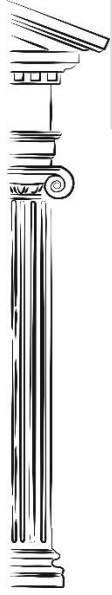
Figür 20: Su Kemer

Figür 21: Toprakkule Mevkii Oda Mezarlar

Figür 22: Sondaj 12

Geliş Tarihi / Received: 20.09.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 30.09.2023

Yayın Tarihi / Published: 30.09.2023

Araştırma Makalesi / Research
Article

Makale Künyesi / Citation: Özbil, C. (2023). "Toybelen Definesi Hakkında Ön Değerlendirme", *Anatolian Archaeology*, 2 (Eylül 2023), 33-54.

Toybelen Definesi Hakkında Ön Değerlendirme

A Preliminary Report on the Toybelen Hoard

Canan ÖZBİL*

ÖZET

401 adet bronz sikkeden oluşan bir define 2010 yılının başlarında Çorum Müzesi Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir. Definenin buluntu yeri ve konteksti kesin olarak bilinmese de Samsun'un İlkadım ilçesine bağlı Toybelen Mahallesi'nde ele geçtiği kaydedilmiştir. Define içeriğindeki 208 adet sikke müzenin envanterine alınmıştır. 193 adet sikke ise korunma durumlarının nispeten kötü olması nedeniyle etütlük sikkeler olarak sınıflandırılmıştır. Amisos antik kenti teritoryasında ele geçen define, Pontos Kralı VI. Mithradates Eupatoros döneminde (MÖ 120-63) darp edilen 401 adet bronz sikkeden oluşmaktadır. Bu dönemde kralın kendi adına darp ettiği altın ve gümüş sikkelerin yanı sıra egemenliği altındaki kentler tarafından bronz sikkeler de darp edilmiştir. Toybelen Definesi'nde bulunan sikkelerin biri hariç tümü Pontos, Paphlagonia ve Bithynia kentlerine aittir. Amisos darphanesi 318 adet sikke ile en çok temsil edilen darphanedir. Tespit edilen diğer darphaneler Pontos'ta Amaseia, Gaziura, Kabeira, Khabakta ve Komana, Paphlagonia'da Amastris ve Sinope ve Bithynia'da Dia'dır. Definede ayrıca Bosphoros kentlerinden Pantikapaion'a ait bir sikke de bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Amisos, bronz sikke, define, Mithradates Eupatoros, Samsun.

ABSTRACT

A hoard consisting of 401 bronze coins was acquired by the Directorate of the Çorum Museum in early 2010. Although the exact find spot and context are not known, it was recorded that the hoard was found within in the borders of the Toybelen neighbourhood of İlkadım District in Samsun. While 208 coins have registered in the inventory of the museum, others have classified as the "study coins" due to their relatively poor condition. The Toybelen Hoard, which found in the territory of the ancient Amisos, consists of bronze coins struck by the various cities under the rule of Mithridates VI Eupator. Unlike royal gold and silver coins, bronze coins that do not carry royal portraits and legends were produced with common coin types and the ethnics of the cities that struck them. All coins but one in the Toybelen Hoard belong to the cities of Pontus, Paphlagonia and Bithynia. Amisos is the most represented mint among the whole with its 318 coins. Other mints have been identified are Amaseia, Gaziura, Cabeira, Chabacta and Comana in Pontus, Amastris and Sinope in Paphlagonia, and Dia in Bithynia. The hoard includes also a coin of Panticapaion in Bosphoros.

Keywords: Amisos, bronze coin, Hoard, Mithridates Eupator, Samsun.

* Dr. Canan ÖZBİL, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Zonguldak/TÜRKİYE. E-posta: cananozbil@beun.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3379-2860>

I. Toybelen Definesi'nin Buluntu Yeri ve Kapsamı

401 adet bronz sikkeden oluşan bir grup sikke 2010 yılının başlarında Çorum Müzesi Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir¹. Sikkelerin buluntu yeri ve konteksti kesin olarak bilinmesi de Samsun'un merkez ilçelerinden İlkadım'a bağlı Toybelen Mahallesi'nde ele geçtiği kaydedilmiştir. Amisos antik kentinin teritoryasında ele geçen sikkelerin tamamı Pontos Kralı VI. Mithradates Eupatoros (MÖ 120-63) dönemine ait bronz kent sikkeleridir. Darphane ve tiplerinin benzer olmasının yanı sıra aşınma, korozyon ve patinalarının da benzer nitelikte olması, bunların bir define ya da definenin parçaları olabileceğini göstermektedir. Bu nedenle söz konusu buluntu grubu, ele geçtikleri yere atfen Toybelen Definesi olarak adlandırılmıştır. Müzeye teslim edildikten sonra, define içeriğindeki 208 adet sikke müzenin envanterine kaydedilmiş (Müze Envanter No. 3027-3234), 193 adet sikke ise korunma durumlarının nispeten kötü olması nedeniyle etütlük sikkeler olarak sınıflandırılmıştır.

VI. Mithradates döneminde kralın adına darp edilen altın ve gümüş sikkelerin² yanı sıra egemenliği altındaki kentler tarafından bronz sikkeler de darp edilmiştir³. Krali portre ve lejant taşımayan bronz sikkeler, ortak sikke tipleriyle ve birimlerde basılmış olup arka yüzlerinde darp eden kentlerin ethnikon'u yer alır. VI. Mithradates'in kendi adına bronz sikke darp etmek yerine egemenlik alanındaki kentlere bu hakkı vermesi muhtemelen bölgesel bir otonomi sağlamayı amaçladığını düşündürür⁴. Bununla birlikte aynı sikke tiplerinin ve birimlerinin kullanılması merkezi bir kontrole işaret eder ve bunların krali darplarla bağlantılı olabileceğini gösterir⁵. VI. Mithradates'in Anadolu'yu Roma hegemonyasından kurtarmaya yönelik olarak izlediği siyasi ve askeri politikaların bir parçası olarak hem krali darplar hem de bronz kent sikkeleri eş zamanlı ve yoğun bir şekilde darp edilmiştir⁶. Bu kapsamda bronz sikke darp eden kentler, Pontos Bölgesi'nde Amaseia, Amisos, Kabeira, Khabakta, Komana, Gaziura, Laodikeia, Pharnakeia, Taulara ve Sarbanissa⁷, Paphlagonia Bölgesi'nde Amastris, Pimolisa ve Sinope, Bithynia Bölgesi'nde Dia'dır⁸. Bosphoros'taki Pantikapaion, Phanagoria ve Gorgippa'da da aynı politika kapsamında fakat farklı tiplerde bronz sikkeler darp edilmiştir.

Sikkelerde kullanılan ön ve arka yüz tipleri de kralın siyasi propagandasının bir parçası görünümündedir. Hanedanın Pers kökenli olmasına vurgu yapan Perseus ve

¹ Bu çalışma, Ankara Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Zeynep Çizmeli Ögün tarafından yürütülen Çorum Müzesi'ndeki Yunan, Roma ve Bizans sikkelerine yönelik araştırma projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. 2018 yılında müzede yapılan çalışmalarla, definenin tamamının envanter bilgileri kaydedilmiş, fotoğrafları çekilmiş ve sadece müzenin envanter kayıtlarında olan 208 adet sikkenin kalıbı alınarak alçı kopyaları elde edilmiştir. Konuyla ilgili çalışmalarımıza izin veren Çorum Müzesi Müdürlüğü ve uzmanlarına teşekkür ederim.

² VI. Mithradates'in adını taşıyan krali sikkeler MÖ 96/95'ten itibaren darp edilmeye başlanmıştır. McGing 1986, 93; Tekin 1999, 8. Ayrıntılı bilgi için bkz. Callataÿ 1997; Callataÿ 2014.

³ Imhoof-Blumer 1912; Tekin 1999; Callataÿ 2007.

⁴ Price 1968, 5. VI. Mithradates'in egemenliği altındaki kentlere uyguladığı politika için bkz. Callataÿ 2003, 218-234; Saprykin 2007, 195-208.

⁵ McGing 1986, 93-94.

⁶ Tekin 1999, 8-13. VI. Mithradates'in Anadolu'daki siyasi politikaları ile sikke darplarının ilişkisi için ayrıca bkz. Keleş 2008, 70-74.

⁷ Bkz. Ireland & Cook 2008.

⁸ Callataÿ 2007, 272, Tab. 1; 282, Tab. 9; Callataÿ 2010, Tab. 1. Tekin 1999, 9'daki kentler arasında Pontos'ta Aimilion ve Paphlagonia'da Abonothaikos da sayılmaktadır. Ancak bu kentlerin Mithradates'in üniter sikke politikası kapsamında sikke darp edip etmediği kesin değildir.

bağlantılı tiplerin yanı sıra kralın kendisini özdeşleştirdiği Dionysos ile ilgili tipler de sıklıkla kullanılmıştır. Ayrıca Ares, Zeus, Athena, Nike betimleriyle Hellen vurgusu da sikkelere yansımıştır⁹.

Toybelen Definesi'nde 4 bölgeden 10 farklı kentin sikkeleri bulunmaktadır (**Figür 1, Tablo 1**). Bunların bölge ve darphane kentlerine göre dağılımına bakıldığında, sikkelerin 335 adedinin Pontos Bölgesi kentlerine ait olduğu görülür. Bunlar arasında ve definenin tamamında, 318 adet sikke ile en fazla temsil edilen kent Amisos'tur. Bölgedeki diğer kentlerden Amaseia'nın 1 adet, Gaziura ve Kabeira'nın 2'şer adet, Khabakta'nın 5 adet ve Komana'nın 7 adet sikkesi bulunmaktadır. Paphlagonia Bölgesi kentlerinden toplam 21 adet sikkenin 11 adedi Amastris'e, 10 adedi ise Sinope'ye aittir. Bithynia Bölgesi'nden Dia'nın ve Bosphoros'tan Pantikapaion'un ise 1'er adet sikkesi bulunmaktadır. 43 adet sikkenin korunma durumları el vermediği için darphaneleri tespit edilememiştir.

II. Sikke Tipleri ve Kronoloji

VI. Mithradates dönemi bronz sikke tiplerinin kronolojik dağılımı ilk olarak 1912'de Fr. Imhoof-Blumer tarafından yapılmıştır¹⁰. Imhoof-Blumer'in gruplandırma ve tarihlendirmeleri aradan geçen sürede ortaya çıkan yeni verilere göre Fr. de Callataj tarafından revize edilmiştir¹¹. Toybelen Definesi'ndeki sikkeler de Callataj'ın bu tarihlendirme önerilerine göre değerlendirilmiştir.

Definedeki sikkeler, Pontos ve Paphlagonia kentleri tarafından sıklıkla darp edilen "Aigis / Nike", "Perseus başı / Pegasus", "Ares başı / Kılıç", "Zeus başı / Kartal" tipleri ile Pantikapaion'un "Apollon başı / Thyrsos ve Tripod" tipi olmak üzere 5 ana tiptedir (**Tablo 2**). Bunlar arasında sayısal olarak birbirine yakın oranlarda bulunan 3 sikke tipi öne çıkmaktadır. "Aigis / Nike" %34,91'lik oranla (140 adet) en fazla temsil edilen tiptir. Sayısal olarak ikinci sıradaki sikke tipi %32,92'lik oranla (132 adet) "Perseus başı / Pegasus" tipidir. Arka yüzde, Pegasus'un sola doğru betimlendiği yaygın örneklerin dışında, Pegasus'un sağa doğru betimlendiği nadir örneklerden de 1 adet bulunmaktadır. Bu sikke ile birlikte "Perseus başı / Pegasus" tipinin toplam içindeki oranı %33,17'dir. Ardından gelen "Ares başı / Kılıç" tipi ise %31,42 oranına (126 adet) sahiptir. Define içeriğinde çoğunluğu oluşturan bu 3 sikke tipi dışında, "Zeus başı / Kartal" ve "Apollon başı / Thyrsos ve tripod" tipleri tekil örneklerle ve %0,25'lik oranlarla temsil edilmektedir.

Sikke tiplerinin kronolojik dağılımına göre definedeki en erken grup, MÖ 100-95 (?) yıllarına tarihlenen "Perseus başı / Pegasus" tipidir¹². Ön yüzünde sağa dönük, deri miğferli Perseus başı bulunan bu tipin arka yüzünde sola dönük, otlayan Pegasus betimi bulunur. Amisos'ta çok sayıda darp edilen bu tipin bilinen diğer örnekleri Kabeira, Khabakta, Komana, Laodikeia, Pharnakeia ve Taulara kentlerine aittir¹³. Toybelen Definesi'nde bu tipin 127 adet Amisos darbı (**Figür 2**), 3 adet Khabakta darbı

⁹ Sikke tipleri ve bunları darp eden kentler için bkz. Callataj 2007, 282, Tab. 9; Tekin 1999, 9-11.

¹⁰ Imhoof-Blumer 1912, 169-192.

¹¹ Callataj 2007, 271-283.

¹² Callataj 2007, 280-281. Bu tipteki sikkeler Imhoof-Blumer'in sınıflamasında VI. grupta yer alır ve MÖ c. 80-70'e tarihlenmiştir. Imhoof-Blumer 1912, 180-181, 183. British Museum kataloğunda ise bu sikke tipi MÖ c. 85-65'e tarihlendirilmiştir. SNG BM Black Sea, 1212-1217 (Amisos).

¹³ Callataj 2007, 272, Tab. 1.

ve 2 adet darphanesi tespit edilemeyen olmak üzere toplam 132 adet örneği bulunmaktadır. “Perseus başı / Pegasos” tipinin günümüzde nadiren bilinen farklı bir versiyonu ise Dia’da darp edilmiştir. Hem birim hem ikonografi açısından diğer kentlerinkine benzer olan Dia darplarının farkı, arka yüzdeki otlayan Pegasos’un sola değil sağa doğru betimlenmiş olmasıdır. 2013-2015 yıllarında çeşitli açık artırma kataloglarında satışa çıkan örneklerle¹⁴ bilinen söz konusu sikkelerden Toybelen Definesi’nde de 1 adet bulunmaktadır (**Figür 3**). Bu örnek, bir define içeriğinde rastlanması açısından dikkat çekicidir.

Definede, kronolojik olarak ikinci sıradaki sikke tipleri “Ares başı / Kılıç” ve “Zeus başı / Kartal” tipleridir. Bu iki tip için Callataÿ MÖ 95-90 (?) yıllarını önermiştir¹⁵. “Zeus başı / Kartal” tipi, aynı ikonografide fakat biri büyük diğeri küçük olmak üzere iki farklı birimde darp edilen bir tiptir. Ön yüzünde sağa dönük, sakallı ve defne çelenkli Zeus başı, arka yüzünde ise şimşek demeti üzerinde duran kanatları açık bir kartal bulunur. Cepheden betimlenen kartal, başını soluna doğru çevirmiştir. Şimşek demetinin hemen altında ethnikon yazar. Bazı örneklerde sol ve sağ boşlukta monogram ya da semboller yer almaktadır. Büyük birimdeki örnekler Imhoof-Blumer tarafından daha erken (MÖ c. 111-105), küçük birimdekiler ise daha geç (MÖ c. 80-70) darplar olarak sınıflandırılmıştır¹⁶. British Museum katalogunda da benzer olarak erken (MÖ c. 100-85) ve geç (MÖ c. 85-65) tarihlene yapılmıştır¹⁷. Buna karşın Callataÿ’in revizyonunda her iki birimin aynı dönemde, MÖ 95-90 (?) yıllarında darp edildiği önerilmiştir¹⁸. Günümüze ulaşan büyük birimdeki örnekler Amaseia, Amisos, Gaziura, Kabeira, Khabakta, Komana, Laodikeia, Taulara, Pimolisa ve Sinope kentlerine aittir. Küçük birimdeki örnekler ise büyük birim darbu da yapan Amaseia, Amisos, Kabeira ve Sinope dışında Pharnakeia, Amastris ve Dia kentlerine aittir. Toybelen Definesi’nde bu tipin büyük biriminden tek örnek bulunmaktadır. Lejant tamamen aşındığı için darphanesi belirlenemeyen sikkenin sol boşluğunda bir monogram bulunmakla birlikte, ne olduğu anlaşılmamaktadır.

“Ares / Kılıç” tipinin ön yüzünde, miğferli bir Ares başı sağa doğru betimlenmiştir. Arka yüzünde ise kını içinde bir kılıç bulunur. Kılıcın sol ve sağında bölünmüş olarak ethnikon yer alır. Arka yüz zemininde sadece ethnikon yazan örnekler dışında sol üst boşlukta küçük bir hilal ve yıldız, sağ üst boşlukta IB ya da bir monogram, sol ve/veya sağda bir monogramla işaretlenmiş farklı varyasyonları da bulunur. Imhoof-Blumer, bir veya iki monogramlı örnekleri MÖ c. 111-105’e, iki veya üç monogram ile hilal ve yıldız bulunanları MÖ c. 105-90’a tarihlenmiştir¹⁹. British Museum katalogunda ise herhangi bir ayırım yapılmamış ve MÖ c. 100-85 tarihi kullanılmıştır²⁰. Callataÿ’in sınıflamasında da bir ayırım yapılmaksızın söz konusu tipin tarihi için MÖ 90-85 (?) önerilmiştir²¹. Amaseia, Amisos, Gaziura, Kabeira, Khabakta, Laodikeia, Pharnakeia, Taulara, Amastris, Pimolisa ve Sinope kentlerinden bilinen bu tip hem yüksek emisyonlu hem de en fazla kent tarafından darp edilen sikke

¹⁴ Pecunem 27, lot 180; Pecunem 36, lot 137; Rauch 92, lot 1085.

¹⁵ Callataÿ 2007, 277-279.

¹⁶ Imhoof-Blumer 1912, 174, no. 15-24 (büyük birim), 181-182, no. 70-78 (küçük birim), 183.

¹⁷ SNG BM Black Sea, 1144-1146 (Amisos, büyük birim); 1220-1231 (Amisos, küçük birim).

¹⁸ Callataÿ 2007, 282, Tab. 9.

¹⁹ Imhoof-Blumer 1912, 175, no. 24-24, 178, no. 47-48, 183.

²⁰ SNG BM Black Sea 1153-1165A (Amisos).

²¹ Callataÿ 2007, 282, Tab. 9.

tiplerindedir. Toybelen Definesi içeriğinde toplam 126 örneğin darphane kentleri Amaseia (1 adet), Amisos (112 adet, **Figür 4**), Gaziura (2 adet), Khabakta (2 adet), Amastris (2 adet) ve Sinope'dir (2 adet, **Figür 5**). Ayrıca 5 sikkenin lejant ve/veya monogramları okunmadığı için darphanesi belli değildir.

Definedeki Pontos-Paphlagonia kent sikkeleri arasında kronolojik olarak en geç sikkeler "Aigis / Nike" tipidir. Ön yüzünde ortasında Medusa başı bulunan bir Aigis, arka yüzünde ise sağa doğru ilerleyen ve bir palmye dalı taşıyan Nike yer alır. Nike'nin sol ve sağındaki boşlukta ethnikon ve bazen de lejantın altında monogramlar yer alır. Imhoof-Blumer'in MÖ c.105-90'a tarihlediği bu tip, British Museum kataloğunda MÖ c. 85-65'e tarihlenmiştir²². Callataş'ın revizyonunda ise MÖ c. 90-85 (?) yılları önerilmektedir. Amisos, Kabeira, Khabakta, Komana, Laodikeia, Amastris ve Sinope tarafından darp edilmiştir. Toybelen Definesi'nde temsil edilen 140 örnekten 79'u Amisos (**Figür 6**), 2'si Kabeira, 7'si Komana (**Figür 7**), 9'u Amastris ve 8'i Sinope kentlerine aittir. Ayrıca darphanesi belirlenemeyen 35 adet örnek daha bulunmaktadır.

Son olarak Pantikapaion'un "Apollon / Thyrsos ve Tripod" sikke tipinde ön yüzde Apollon'un defne çelenkli başı sağa dönük olarak betimlenmiş, arka yüzde ise bir tripod ve thyrsos bulunur (**Figür 8**). Pantikapaion dışında Phanagoria ve Gorgippia'nın da kullandığı bu sikkeler için MÖ 100-75 ve MÖ 90-80 gibi farklı tarih önerileri bulunmakla birlikte, Callataş'ın Bosphoros sikkeleri için geliştirdiği kronoloji tablosunda MÖ c. 85-75 tarihleri önerilmiştir²³.

III. Karşılaştırma ve Tarihlendirme

VI. Mithradates Eupatoros dönemine tarihlenen bronz kent sikkelerini içeren çok sayıda toplu buluntu günümüze ulaşmıştır. Bunlardan çoğunun buluntu yeri ve konteksti kesin olarak bilinmese de define olarak kaydedilmiş veya define olabileceği ön görülmüştür. Kesin olmayan buluntu yerlerine göre çoğunluğu Anadolu'nun kuzeyindeki bölgelerde ele geçmiştir²⁴:

IGCH 1379 - Amastris, 1925'ten önce (MÖ c. 85, 386? AE, İstanbul): Amisos (338), Kabeira (1), Khabakta (5), Komana (5), Amastris (8), Sinope (11)²⁵

IGCH 1380 - Samsun, 1925'ten önce (MÖ c. 85, 17+ AE, İstanbul): Amisos (12+), Kabeira (1), Amastris (2+), Sinope (2+)

IGCH 1381 - Asia Minor, c. 1959²⁶ (MÖ c. 85, c. 140 AE, Atina): Amisos (52+), Kabeira (1+), Khabakta (1+), Komana (2+), Gaziura (1+), Amastris (8+), Sinope (13+), Belirsiz darphane (1+)

IGCH 1382 - Amaseia, 1968 (MÖ c. 85, 207 AE, dağınık): Amisos (177), Kabeira (1), Komana (1), Gaziura (1), Amastris (10), Sinope (17)

²² Imhoof-Blumer 1912, 177, no. 40-46, 183; SNG BM Black Sea, 1177-1191 (Amisos)

²³ Bkz. Callataş 2005, 134-135, tab. 9-10.

²⁴ İlgili yayınlarda definelerin tarihlendirmesi genellikle Imhoof-Blumer'in geleneksel kronolojisine göre yapılmıştır.

²⁵ IGCH 1379'da toplam sikke sayısı "386? AE" şeklinde verilmiştir ancak darphane dağılımına göre toplam sikke sayısı 368'dir. Dolayısıyla 18 sikkenin daha define içeriğinde olması muhtemeldir.

²⁶ Varoucha-Christodouloupoulou 1960, 492-493.

IGCH 1385 - Gemene, 1967 (MÖ c. 75, 252 AE, Ankara, Env. No. 1730): Amaseia (1), Amisos (190), Kabeira (4), Khabakta (1), Komana (7), Amastris (21), Sinope (27), Belirsiz darphane (1)

IGCH 1386 - Merzifon, 1968 (MÖ c. 75, 61 AE, dağınık): Amisos (43), Komana (1), Amastris (14), Sinope (2), Pantikapaion (1)

IGCH 1387 - Merzifon, 1967 (MÖ c. 75, 25 AE, dağınık): Amaseia (1), Amisos (16), Komana (1), Amastris (3), Sinope (3), Dia (1)

IGCH 1388 - Başköy, 1959? = Kabadüz Definesi²⁷ (MÖ c. 65, 2003 AE, Ankara (Env. No. 1485²⁸): Amaseia (8), Amisos (1038), Kabeira (22), Khabakta (17), Komana (25), Gaziura (2), Laodikeia (1), Amastris (91), Pimolisa (1), Sinope (130), Belirsiz darphane (88), Phanagoria (1)²⁹

IGCH 1389 - Pontos, 1963 (MÖ c. 65, 44 AE, Ankara, Env. No. 1592): Amisos (42), Sinope (1), belirsiz darphane (1)

IGCH 1390 - Amastris, 1925'ten önce (MÖ c. 65, 88+ AE, İstanbul): Amisos (83+), Sinope (3+), Dia (2)

IGCH 1391 - Samsun, 1966 (MÖ c. 65, 12 AE, dağınık): Amisos (12)

IGCH 1392 - Samsun, 1969 (MÖ c. 65, 276 AE, dağınık): Amisos (250+), Amastris (?)³⁰

IGCH 1393 - Asia Minor, 1969 (MÖ 85-65, c. 5000 AE, dağınık): Amisos (c. 5000)³¹

Klein 1969 (37 AE, dağınık): Amisos (20), Komana (2), Amastris (4), Sinope (8), Belirsiz darphane (3)³².

CH III, 76 - Pontos (MÖ 85, 1550+ AE, dağınık): Amisos (487), Kabeira (14), Khabakta (8), Komana (20), Amastris (46), Sinope (59), Belirsiz darphane (45)³³

CH IX 519 - Samsun, 1989³⁴ (MÖ 1. yüzyılın ikinci çeyreği, 391 AE, İzmir Müzesi): Amisos (315), Kabeira (4), Khabakta (4), Komana (3), Amastris (38), Pimolisa (2), Sinope (25)

CH IX, 559 Binbaşoğlu - 1981³⁵ (MÖ c. 70, 409 AE): Amisos (295), Kabeira (10), Khabakta (3), Komana (15), Amastris (38), Sinope (48)³⁶

²⁷ Göktürk & Cebesoy 1994.

²⁸ Bkz. Göktürk & Cebesoy 1994, 55, dn. 6.

²⁹ Göktürk & Cebesoy 1994, 75-76, Tab. I-II. Toplam 2003 adet sikkenin 1423 adedinin darphane ve sikke tiplerine dair bilgi verilmiştir. Diğer sikkeler korunma durumlarının kötü olması nedeniyle tanımlanamamıştır.

³⁰ Amisos ve Amastris'in "Aigis / Nike" tipli toplam 185 adet sikkesinin toplu olarak kaydedildiği belirtilmiştir.

³¹ Ayrıca bkz. Callataş 2010, 269, dn. 15.

³² İstanbul'dan alınan 37 bronz sikkeden oluşan bir grup sikke muhtemelen bir toplu buluntunun parçası olarak değerlendirilmiştir. Klein 1969, 28.

³³ Definenin içeriğine, darphane ve tiplere göre sikke sayılarına dair kesin bilgi verilmemiştir.

³⁴ Travaglini 1997.

³⁵ Amandry et al. 1991.

³⁶ Fr. de Callataş Komana sikkelerinden birinin (Amandry et al. 1991, no. 396) Sinope darbu olduğunu belirtmiştir. Callataş 2007, 293.

CH IX, 542 Sivas³⁷ (MÖ c. 75, 7070 AE, İstanbul, Sadberk Hanım Müzesi): Amisos (573), Kabeira (14), Khabakta (6), Komana (28), Laodikeia (1), Amastris (59), Sinope (86), Phanagoria (1), Belirsiz darphane (2)

Kırıkkale Definesi³⁸ (MÖ c. 70, 1262 AE, Ankara): Amaseia (6), Amisos (961), Kabeira (14), Khabakta (14), Komana (31), Gaziura (1), Amastris (74), Pimolisa (1), Sinope (98), Dia (1), Pantikapaion (2), Belirsiz darphane (59)

Simenli Definesi³⁹ (MÖ c. 75, 100 AE): Amisos (67), Kabeira (1), Khabakta (3), Komana (7), Amastris (8), Sinope (7), Belirsiz darphane (7)

İnebolu Definesi⁴⁰ (MÖ 70-65, 53 AE, Amasra): Amisos (22), Kabeira (1), Komana (1), Pimolisa (1), Sinope (20)⁴¹

Tekkeköy Definesi - Samsun⁴² (MÖ 89-85, 3240 AE, Samsun Arkeoloji Müzesi): Amaseia (14), Amisos (2461), Kabeira (45), Khabakta (36), Komana (128), Gaziura (12), Taulara (2), Amastris (238), Pimolisa (9), Sinope (295)

Uzuntepe (Sivas) Definesi⁴³ (MÖ 75-65, 125 AE, Yozgat Müzesi): Amisos (104), Kabeira (1), Komana (3), Pharnakeia (1), Amastris (3), Sinope (9), Dia (1), Belirsiz darphane (3)

Side Müzesi⁴⁴ (141 AE): Amaseia (1), Amisos (124), Amastris (1), Kromna (1)⁴⁵, Komana (?) Sinope (?)

Gorini 2017 (19 AE, Padova)⁴⁶: Amisos (15), Gaziura (1), Sinope (3).

Refahiye 2018⁴⁷ (47 AE, Erzincan Müzesi): Amisos (29), Kabeira (1), Pharnekeia (1), Amastris (1), Sinope (7), Dia (2), Bilinmeyen darphane (3).

³⁷ Tekin 1999.

³⁸ Göktürk 2009.

³⁹ Keleş 2009; Keleş 2008.

⁴⁰ Yalçın & Çizmeli Öğün 2016.

⁴¹ İnebolu Cumhuriyet Savcılığı'nın bilirkişilik dosyasına konu olan 55 sikkeden oluşan buluntu grubunda yukarıdakilerin dışında 1 adet Bithynia Kralı I. Prousius Kallinikos dönemi (MÖ 229-183) krali bronz sikkesi ile 1 adet Roma İmparatorluk Dönemi Germe kent sikkesi (MS 138-192) bulunmaktadır. VI. Mithradates dönemi kent sikkelerini içeren hiçbir definede bu kadar erken ya da geç örnek bulunmaması ve korunma durumlarının diğer sikkelerden farklı olması nedeniyle her iki sikkenin davaya konu olan eser grubuna sonradan eklenmiş olabileceği belirtilmiştir. Yalçın & Çizmeli Öğün 2016, 143.

⁴² Tepe 2021.

⁴³ Payveren 2021.

⁴⁴ Definenin mahkeme süreci devam ettiği için içeriği hakkında kesin bir bilgi sunulmamakla birlikte, 2013 ve 2016 yılları Side Müzesi nümismatik araştırmaları raporlarında kısaca tanıtılmıştır. Definenin Pamphylia veya Pisidia buluntusu olmasının düşük bir ihtimal olduğu ve muhtemelen Karadeniz Bölgesi'nden buraya taşındığı belirtilmiştir. Tek & Köker 2014, 293; Tek et al. 2017, 325, dn 1.

⁴⁵ Kromna'nın VI. Mithradates döneminde darp edilen bronz sikkesi literatürde bilinmemektedir.

⁴⁶ 1920'li yıllarda T. Bertelè tarafından İstanbul'dan satın alınan sikke grubu define olarak değerlendirilmiştir. Gorini 2017, 261. Ayrıca müzedeki Bertelè koleksiyonunda 1 adet daha Amisos'un "Dionysos / Cista" tipli sikkesi bulunmaktadır. Gorini 2017, 262 ve 266, No. 20.

⁴⁷ Özdemir 2018. Erzincan'ın Refahiye ilçesinin yaklaşık 8 km kuzeyinde, bez parçasına sarılı olarak tarım arazisinde bulunduğu kaydedilmiştir. Bu nedenle antik dönem definesi olmaktan çok modern bir buluntu grubu olma ihtimali vardır. Katalogdaki darphane kentler ile sikke fotoğrafları karşılaştırıldığında, Amisos'un "Aigis / Nike" tipinde sınıflandırılan sikkelerden birinin (no. 33) Kabeira darbı olduğu, "Zeus / Kartal" tipinde sınıflandırılan sikkelerden birinin Pharnakeia (no. 5), diğer ikisinin Dia (no. 6-7) darbı olduğu görülmektedir. Buradaki sikke adetleri düzeltilmiş sayılardır.

Görüldüğü gibi, define olarak kaydedilen buluntu gruplarında hem sayısal hem de sikke tiplerinin çeşitliliği açısından en fazla örnekle temsil edilen darphane Amisos'tur⁴⁸. Buluntu yeri konusunda kesin bilgi sunan kazı buluntusu sikkelerde de aynı olguyu gözlemlemek mümkündür. Karadeniz Bölgesi'ndeki kazı çalışmalarında ele geçen VI. Mithradetes dönemine tarihlenen tekil sikke buluntuları arasında, Ordu ilindeki Kurul Kalesi kazılarında ele geçen 397 adet sikkeden 218'i⁴⁹, Cıngırt Kayası kazılarında ele geçen 10 adet sikkeden 6'sı⁵⁰, Amasya ilindeki Oluzhöyük kazılarında ele geçen 53 sikkeden 40'i⁵¹ Amisos darbidir. Batı Karadeniz kıyı kesiminde Zonguldak'ın Çaycuma ilçesine bağlı Filyos'taki Tios antik kenti ve Gökçebey ilçesi çevresindeki araştırmalarda da VI. Mithradates dönemine tarihlenen birer adet Amisos sikkesi ele geçtiği kaydedilmiştir⁵². Farklı bölgelerdeki kazı çalışmalarında nadiren de olsa ele geçen VI. Mithradates dönemi sikkeleri de genellikle Amisos kentinin darplarıdır⁵³. Sinop, Samsun, Amasra, Amasya, Çorum, Kastamonu ve Erzurum gibi bölge ve çevresindeki müzelerin koleksiyonlarında da Amisos darplarının istisnasız çoğunluğu oluşturduğunu gözlemlemek mümkündür⁵⁴.

Bunların dışında özellikle Krimeia Yarımadası'nda ele geçen definelerde Bosphoros kentlerinin sikkeleri ile birlikte VI. Mithradates dönemi Pontos ve Paphlagonia kentlerinin bronz sikkeleri de sıklıkla karşımıza çıkar⁵⁵. Bu definelerde de Amisos darplarının diğerlerine oranla daha fazla ele geçtiği görülmektedir⁵⁶.

Tüm bu verilere paralel olarak Toybelen Definesi'nde de darphanesi tespit edilen sikkeler arasında Amisos darpları 318 adet örnekle en fazladır. Karadeniz kıyılarındaki önemli liman kentlerinden biri olan ve bu konumuyla önem kazanan Amisos, VI. Mithradates'in üniter sikke politikası kapsamında en yüksek emisyon hacmine sahip darphane kenttir⁵⁷.

Diğer definelerde ele geçen sikke tiplerine ve bunların dağılımına kısaca değinmek gerekirse yukarıda listelenen definelerden Kabadüz (IGCH 1388), Samsun 1989 (CH IX 519), Binbaşıoğlu (CH IX, 559), Sivas (CH IX, 542), Kırıkkale, Simenli,

⁴⁸ Ayrıca bkz. Callataÿ 2007, 290-293; Callataÿ 2010, 268-269, tab. 4.

⁴⁹ Akgönül 2018, 54. Ayrıca bkz. Şenyurt & Akçay 2016, 235-238.

⁵⁰ Erol & Tamer 2013, 171.

⁵¹ Öztürk 2017, 317, ; Öztürk 2021, 424.

⁵² Bkz. Lenger & Atasoy 2015.

⁵³ Illion: Bellinger 1961, 170, no. 200. Pergamon: Voegtli 1993, 37, 458; Pessinus: Devreker 1984, 197, no. 46-47. Delos: Hackens 1970, 395, 399. Atina: Kroll 1993, 255, no. 854, 855a ve b.

⁵⁴ Sinop: Casey 2010, 120, tab. 2; Samsun: Olshausen 2009, 15; Bauer et al. 1999, 87; Amasra: Ireland 1996, 118, no. 16 vd.; Amasya: Ireland 2000, 7, 17, no. 314 vd.; Çorum: Çizmeli Ögün & Özbil 2012, 157; Kastamonu: Kuşçu 2016, 71; Yozgat: Saygın Sezgin 2021, 256, 306, tab. 3.4; Erzurum: Keleş & Oyarçin 2014, 52, tab. 1. Bunların dışında, Tokat Müzesi'nden 188 adet Amisos sikkesi yayımlanmış ancak müzedeki diğer kentlerin sikkelerinden bahsedilmemiştir. Ancak yine de Amisos'un yoğun darbından bahsedildiği için bu kentin sikkelerinin çoğunlukta olduğu düşünülebilir. Tavukçu & Ceylan 2013, 534. Bölgeye nispet uzak olan Burdur Müzesi ve Konya Etnografya Müzesi koleksiyonlarında da benzer olarak Amisos darpları fazladır. Köker 2008, 229-230; Rende 2021, 48; Uğuz 2021, 17. Yurtdışındaki çeşitli koleksiyonların değerlendirmesinde de aynı durum söz konusudur. Brüksel, Kopenhag, Londra, Oxford, Paris, Stockholm, von Aulock ve Stancomb koleksiyonları için bkz. Callataÿ 2011, 463-465; Krakow Ulusal Müzesi için bkz. Bodzek 2016, 98-99; Floransa Arkeoloji Müzesi için bkz. Williams 2009, 113-114, no. 6-10.

⁵⁵ CH III, 73; CH V, 51; CH VIII, 538 = CH XI, 152; IGCH 1136; IGCH 1141 = CH XI, 116; IGCH 1142 = CH XI, 135; IGCH 1144 = CH XI, 139; IGCH 1146 = CH XI, 141; IGCH 1147 = CH XI, 142; IGCH 1149 = CH XI, 149; CH XI, 127, 128, 130, 131, 133, 136, 145, 146, 147, 153, 154, 155, 156, 157; Poljanka 1984 ve Poljanka 1985 = Ireland & Frolova 1999.

⁵⁶ Bkz. Callataÿ 2005, 126-128, tab. 4; Callataÿ 2007, 290-291.

⁵⁷ Karşılaştırma için bkz. Callataÿ 2007, 290-293.

İnebolu, Tekkeköy ve Uzuntepe (Sivas) definelerine ait veriler diğerlerine göre nispeten güvenilir veriler sunar (Tablo 3). Bu verilere Toybelen Definesi verileri de eklendiğinde söz konusu definelerin tümünde ve en fazla sayıda ele geçen sikke tipi toplam 5122 adet örnekle “Aigis / Nike” tipidir. Ardından, Sivas Definesi hariç tüm definelerde ele geçen “Ares / Kılıç” tipi gelir ve bu tipin toplam sayısı 2180 adettir. Diğer sikke tiplerinden “Athena başı / Perseus” 349 adet, “Perseus başı / Pegasus” 315 adet sikkıyla temsil edilir. Burada dikkat çeken olgu, özellikle “Aigis / Nike” ve “Ares başı / Kılıç” tiplerinin hem çok sayıda darphane tarafından hem de yüksek miktarlarda darp edilmiş olmasıdır. Callatay, “Ares başı / Kılıç” tipi için MÖ 95-90, “Aigis / Nike” tipi için MÖ 90-85 tarihlerini önermiştir ki, bu yıllar Mithradates’in Romalılara karşı ilk savaşının hemen öncesine ve savaş yıllarına yaşandığı sürece tekabül eder. Buna göre, savaş hazırlıkları ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak yapılan yoğun sikke darbında bu iki tipteki sikkelerin önemli bir rolü olduğu anlaşılmaktadır. Toybelen Definesi’nde bu iki sikke tipine ait örneklerin sayıca çokluğu de bu çıkarımla tutarlıdır. Buna karşın Toybelen Definesi’nde “Ares başı / Kılıç” tipi ile yaklaşık aynı miktarda “Perseus başı / Pegasus” tipindeki sikkeler de bulunmaktadır. Bu tip için Callatay MÖ 100-95 yıllarını önermektedir. Söz konusu tip, yukarıda bahsi geçen diğer definelerden sadece üçünde karşımıza çıkar: Kabadüz Definesi’nde 3, Kırıkkale Definesi’nde 179 ve Toybelen Definesi’nde 133 adet. Bu tipin definelerde nispeten az ele geçmesi savaştan bir süre önce tedavülden kalkmış olabileceğini akla getirmektedir. Diğer iki definedeki tüm sikkeleri kendi içinde karşılaştırmak mümkün olmasa da, Toybelen Definesi’ndeki bu tipe ait örneklerin diğerler sikke tiplerine göre biraz daha iyi korunmuş olmaları bu kanıyı kuvvetlendirir niteliktedir. Bununla birlikte hem bu tipte hem de “Aigis / Nike” ve “Ares başı / Kılıç” tiplerindeki bazı sikkelerin üst üste darp edilmiş (overstrike) örneklerin varlığı define içeriğindeki sikkelerin darp dönemlerinden sonra da dolaşımda kaldıklarını düşündürür.

Toybelen Definesi’nde sadece 1 adet örneği bulunan “Zeus başı / Kartal” tipinin büyük birimdeki örnekleri diğer definelerden Kabadüz ve Kırıkkale Definesi’nde altışar adet, Samsun 1989 Definesi’nde 10 adet, Tekkeköy Definesi’nde 22 adet, Sivas ve Simenli Definesi’nde birer adet bulunmaktadır. “Ares / Kılıç” tipi gibi MÖ 95-85 yılları önerilen bu tipten Toybelen Definesi’nde sadece 1 adet bulunması herhangi bir yorum yapmayı güçleştirir. Bununla birlikte darp tarihi açısından benzer olan diğer tiplerle birlikte bulunması şaşırtıcı değildir.

Son olarak Toybelen Definesi’nde olduğu gibi içeriğinde Bosphoros kentlerine ait sikke bulunan definelerden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Sivas Definesi’nde Phanagoria’nın “Mithra / Dionysos” tipli 1 adet sikkesi, Kabadüz Definesi’nde Phanagoria’nın “Apollon başı / Tripod” tipli 1 adet sikkesi, Kırıkkale Definesi’nde Pantikapaion’un “Apollon başı / Tripod” ve “Perseus başı / Dionysos” tipli birer adet sikkesi ele geçmiştir⁵⁸. Toybelen Definesi’nde ise Pantikapaion’un “Apollon / Thyrsos ve Tripod” tipli 1 adet sikkesi bulunmaktadır. Mevcut verilere göre, Anadolu’da ele geçen Bosphoros kentlerine ait sikkeler, Bosphoros’ta ele geçen Pontos ve Paphlagonia kentlerinin sikkelerine göre sayıca azdır. Yukarıda bahsedildiği gibi, Bosphoros

⁵⁸ Göktürk 2009, 265-266, no. 154-155. 155 numaralı sikke “Artemis başı/Tripod” şeklinde tanımlanmıştır ancak sikkenin ön yüz betimi Apollon olmalıdır.

kentlerinde veya Krimea Yarımadasında ele geçen pek çok definde Pontos ve Paphlagonia kent sikkeleri kaydedilmiştir. Ayrıca Pantikapaion, Gorgippia, Phanagoria, Kepoi, Myrmekion, Nymphaion, Patraios, Tyritake’de yapılan kazılarda özellikle Amisos ve Sinope darpları ele geçmiştir⁵⁹. Karadeniz’in kuzey kıyılarında ele geçen define ve kazı buluntuları arasında krallığın merkezi kentlerinin sikkelerinin ele geçmesi, Bosphoros kentlerinin Pontos-Paphlagonia kent sikkeleri üzerine darp edilmiş örneklerinin bulunması veya onlarla benzer sikke tiplerinin kullanılması gibi veriler göz önüne alındığında VI. Mithradates’in krallığın merkezinde olduğu gibi karşı kıyıda da etkin ve nüfuz sahibi olduğunun bariz göstergesidir⁶⁰.

Toybelen Definesi’nde bulunan Pantikapaion’un “Apollon / Thyrsos ve Tripod” sikke tipi için yukarıda bahsedildiği gibi MÖ c. 85-75 tarihleri önerilmektedir⁶¹. Bu durumda söz konusu sikke definedeki en geç tarihli sikkedir. Daha önce ele geçen defineler arasında Toybelen Definesi ile benzer içeriğe sahip definelerden ilki Kırıkkale Definesi’dir. Gömü tarihi hakkında T. Göktürk, Imhoof-Blumer’in kronolojisine göre MÖ 80-70’e tarihlenen “Perseus / Pegasus” tipli sikkelerin en geç sikkeler olduğundan yola çıkarak MÖ c. 70 tarihini önermiştir. Ancak güncel kronolojiye göre bu sikkeler definede nispeten erkene MÖ 100-95’e tarihlenmelidir. Ayrıca definedeki Pantikapaion sikkeleri de güncellenmiş kronolojiye göre MÖ c. 85-70’e tarihlenmektedir ki bu durum en geç tarihli sikkeler olduklarını gösterir. Hem Toybelen hem de Kırıkkale Definesi’ndeki sikkelerin tip ve dolayısıyla dönem açısından birbiri ile benzer olması ve Pantikapaion sikkeleri için önerilen MÖ c. 85-70 yılları kabul edilirse, her iki define için bu tarih terminus ante quem’dir.

IV. Değerlendirme

401 adet bronz kent sikkesinden oluşan Toybelen Definesi, VI. Mithradates Eupatoros dönemine tarihlenen çok sayıdaki sikke definelerine bir yenisinin eklenmesi açısından önem taşımaktadır. Define içeriğinde Amisos darpları sayıca fazla olmakla birlikte, Pontos bölgesinden Amaseia, Gaziura, Kabeira, Khabakta ve Komana’nın, Paphlagonia bölgesinden Amastris ve Sinope’nin darpları da temsil edilmektedir. Amisos darplarının fazla olması benzer içerikli diğer defineler ve kazı buluntularıyla paralellik göstermektedir ki bu durum darp hacmi en yüksek darphanenin Amisos olduğunu da desteklemektedir.

Güncel olarak kabul edilen kronoloji önerisine göre, MÖ 100-95’e tarihlenen “Perseus başı / Pegasus”, MÖ 95-90’a tarihlenen “Ares başı / Kılıç” ve MÖ 90-85’e tarihlenen “Aigis / Nike” tiplerindeki sikkeler, definede birbirine yakın oranlarda bulunmaktadır. Bunlardan son ikisi aynı zamanda dönemin en fazla miktarda darp edilen sikke tipleridir. Bunların dışında, Bithynia bölgesindeki Dia kentine ait “Perseus başı / Pegasus” tipli sikke, bu kent için bilinen az sayıdaki örnekten biri olması ve bu tipin bir define içeriğinde ele geçmesi açısından dikkate değerdir. Bosphoros’taki Pantikapaion’a ait bir sikkenin de define içeriğinde olması, VI. Mithradates’in Karadeniz’in kuzey ve güney kıyılarında uyguladığı para politikası ve dönemin sikke dolaşımıyla ilgili çalışmalara katkı sağlayacak bir veridir. Öyle ki,

⁵⁹ Callataÿ 2005, 129-130; Callataÿ 1997, 247.

⁶⁰ Callataÿ 2005, 133.

⁶¹ Bkz. Callataÿ 2005, 134-135, tab. 9-10.

Bosphoros kentlerine ait sikke içeren VI. Mithradates dönemi definelerine Kabadüz, Sivas ve Kırıkkale definelerine Toybelen Definesi de eklenmiştir.

Definenin gömü tarihi için terminus ante quem, Pantikapaion darbı için önerilen MÖ c. 85-70 yıllarıdır ki bu da Mithradates'in Roma ile olan ilk savaşının hemen sonrasına işaret eder. Definedeki sikkelerin hem tarihlerine hem de aşınma düzeylerine bağlı olarak uzun süre kullanımda kaldıkları düşünülürse, savaş öncesinde ve sırasında tedavüldeki sikkelerin biriktirildiği ve definenin savaşın sona ermesinin ardından kapatıldığı ön görülebilir.

Burada kısaca tanıtılan Toybelen Definesi'ne dair katalog, birimler, monogramlar, kalıp ilişkileri, üst üste darplar (overstrike) gibi ayrıntıları da içeren çalışmaların tamamlanmasıyla daha ayrıntılı bir değerlendirme yapmak mümkün olacaktır.

TABLOLAR

Tablo 1: Toybelen Definesi'ndeki sikkelerin bölge ve darphane kentlere göre dağılımı

Bölge	Kent	Sayı	Yüzde
Pontos	Amaseia	1	0,25%
	Amisos	318	79,30%
	Gaziura	2	0,50%
	Kabeira	2	0,50%
	Khabakta	5	1,25%
	Komana	7	1,75%
Paphlagonia	Amastris	11	2,74%
	Sinope	10	2,49%
Bithynia	Dia	1	0,25%
Bosphoros	Pantikapaion	1	0,25%
Pontos-Paphlagonia	Belirsiz darphane	43	10,72%

Tablo 2: Toybelen Definesi'ndeki sikkelerin tip ve darphane kentlere göre dağılımı

Tip / Darphane	Yüzde	Amaseia	Amisos	Gaziura	Kabeira	Khabakta	Komana	Amastris	Sinope	Dia	Belirsiz	Pantikapaion
Perseus / Pegasos, sola	132 (%32,92)		127			3					2	
Perseus / Pegasos, sağa	1 (%0,25)									1		
Ares / Kılıç	126 (%31,42)	1	112	2		2		2	2		5	
Zeus / Kartal (büyük birim)	1 (%0,25)										1	
Aigis / Nike	140 (%34,91)		79		2		7	9	8		35	
Apollon / Thyrsos ve Tripod	1 (%0,25)											1
Toplam	401	1	318	2	2	5	7	11	10	1	43	1

Tablo 3: VI. Mithradetes dönemi bronz sikke definelere göre dağılımı

Tip	Kabadüz Definesi	Samsun 1989 Definesi	Binbaşıoğlu Definesi	Sivas Definesi	Kırkkale Definesi	Simenli Definesi	İnebolu Definesi	Tekkeköy	Uzuntepe (Sivas) Definesi	Toybelen Definesi	Toplam	Tarihleme (Callataş 2007, Tab. 9)
Artemis başı / Tripod	1										1	MÖ 110-100 ?
Perseus başı / Pilei								1			1	
Eros başı / Sadak											0	
Apollon başı / Tripod					1						1	MÖ 100-95 ?
Genç erkek başı / Sadak											0	
Perseus başı / Pegasos	3				179					133	315	MÖ 100-95 ?
Dionysos başı / Cista mystica	34		1		1			34			70	
Panter / Cista mystica											0	
Zeus başı / Kartal (büyük birim)	6	10		1	6	1		22		1	47	MÖ 95-90 ?
Ares başı / Kılıç	294	142	1		245	1	3	1367	1	126	2180	
Zeus başı / Kartal (küçük birim)	43		10				24		3		80	
Herakles / Asa											0	
Herakles / Asa											0	
Athena başı / Perseus	16	45	6	50	63	9		157	3		349	
Aigis / Nike	1023	194	391	718	764	89	26	1694	83	140	5122	MÖ 90-85 ?
Dionysos başı / Thyrsos	1				1						2	
Perseus başı / Harpa											0	

KAYNAKÇA

Aslan 2007

Aslan, B. (2007). İzmir Agorasındaki Bir Grup Hellenistik Dönem Ağırşak ve Tezgâh Ağırlıkları, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Akgönül 2018

Akgönül, S. O. (2018). Kurul Kalesi 2010-2017 Yılları Sikke Buluntuları. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Amandry et al. 1991

Amandry, M. & Le Guen-Pollet, B. & Özcan, B. & Remy, B. (1991). "Le trésor de Binbaşıoğlu - Monnaies de bronze des villes du Pont frappées sous Mithridate VI Eupator", Rémy, B. (Ed.), Pontica I. Recherches sur l'histoire du Pont dans l'Antiquité. Varia Anatolica, 5, Saint-Étienne, 61-76.

Bauer et al. 1999

Bauer, N. & Dietrich, H. & Mayer, J. W. (1999). "Pontica III. Zum Katalog der pontischen Münzen des Museums von Samsun (Türkei) - Ein Zwischenbericht 1999", Orbis Terrarum 5, 85-92.

Bellinger 1961

Bellinger, A. R. (1961). Troy. Supplementary Monograph 2: The Coins. Princeton: Princeton University Press.

Callataÿ 1997

Callataÿ, Fr. de (1997). L'histoire des guerres mithridatiques vue par les monnaies. Louvain-la-Neuve: Département d'archéologie et d'histoire de l'art.

Callataÿ 2003

Callataÿ, Fr. de (2003). "Les Mithridate du Pont: un exemple peripherique de rapport entre cites et rois hellenistiques", O. Picard & Fr. de Callataÿ & F. Duyrat & G. Gorre & D. Prévot, Royaumes et cités hellénistiques des années 323-55 av. J.-C., Paris, 218-234.

Callataÿ 2005

Callataÿ, Fr. de (2005). "Coins and Archaeology, the (Mis)use of Mithridatic Coins for Chronological Purposes in the Bosporan Area", V. F. Stolba, L. Hannestad (Eds.), Chronologies of the Black Sea Area in the period c. 400-100 BC, Aarhus, 27-29 November 2002, Black Sea Studies 3. Aarhus, 119-136.

Callataÿ 2007

Callataÿ, Fr. de (2007). "La révision de la chronologie des bronzes de Mithridate Eupator et ses conséquences sur la datation des monnayages et des sites du Bosphore Cimmérien", A. Bresson, A. Ivantchik, J. Ferrary (Eds.), Une Koiné Pontique: Cités Grecques, Sociétés Indigènes et Empires Mondiaux Sur Le Littoral Nord de La Mer Noire (VIIe s. a.C. - IIIe s. p.C.), Bordeaux, 271-308.

Callataÿ 2010

Callataÿ, Fr. de (2010). "Eckard Olshausen (et le concours de ses etudiants) Bronzemünzen aus der Zeit Mithradates' VI. im Museum van Samsun (Geographica Historia 1)", SNR 89, 263-272.

Callataÿ 2011

Callataÿ, Fr. de (2011). "Productions et circulations monétaires dans le Pont, la Paphlagonie et la Bithynie: Deux horizons différents (V^e-Ier s. av. J.-C.)", BCH Suppl. 53, 455-482.

Callataÿ 2014

Callataÿ, Fr. de (2014). "Revisiting a numismatic corpus: the case of Eupator, last king of Pontus", K. Dörtlük, O. Tekin, R. Boyraz Seyhan (Eds.), Proceedings of the First International Congress of the Anatolian Monetary History and Numismatics, 25-28 February 2013 Antalya, Antalya, 117-137.

Casey 2010

Casey J. (2010). Sinope. A Catalogue of the Greek Roman and Byzantine Coins in Sinop Museum (Turkey) and Related Historial and Numismatic Studies. London: Royal Numismatic Society.

CH III

Price, M. J. (Ed.), Coin Hoards Volume III (1977). London: Royal Numismatic Society.

CH V

Price, M. J. (Ed.), Coin Hoards Volume V (1979). London: Royal Numismatic Society.

CH VIII

Wartenberg, U. & Price, M. J. & Kaelyn A. M. (Eds.), Coin Hoards Volume VIII Greek Hoards (1994). London: Royal Numismatic Society.

CH XI

Abramzon, M. G. & Kuznetsov, V. D. (Eds.) Coin Hoards Volume XI Greek hoards: the Cimmerian Bosphorus (2021). Leuven: Peeters.

Çizmeli Öğün & Özbil 2012

Çizmeli Öğün, Z. & Özbil, C. (2012). "Çorum Müzesi Sikke Koleksiyonunda Bulunan Antik Sikkeler", Ö. İpek (Ed.), 2. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu Bildiri Kitabı, Çorum, 155-170.

Devreker 1984

Devreker, J. (1984). "Catalogue des monnaies à Pessinonte", J. Devreker, M. Waelkens (Eds.) Les Fouilles de la Rijksuniversiteit te Gent à Pessinonte 1967-1973: 1. Hommage à Peter Lambrechts, Brugge, 192-215.

Erol & Tamer 2013

Erol, A. F. & Tamer, D. (2013). "Fatsa Cıngırt Kayası'ndan Ele Geçen 10 Sikke Üzerine Gözlemler", *Seleucia ad Calycadnum III*, 159-181.

Gorini 2017

Gorini, G. (2017). "Ripostiglio di monete di bronzo dal Ponto", J. Turchetto, M. Asolati (Eds.), *Paesaggi in Movimento, Ricerche dedicate a Guido Rosada*, Padova, 261-271.

Göktürk 2009

Göktürk, M. T. (2009). "Kırıkkale Definesi", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2007-2008 Yıllığı*, Ankara, 241-279.

Göktürk & Cebesoy 1994

Göktürk, M. T. & Cebesoy, S. S. (1994). "Kabadüz Definesi", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1993 Yıllığı*, Ankara, 54-82.

Hackens 1970

Hackens, T. (1970). "Les Monnaies", P. Bruneau (Ed.), *l'îlot de la maison des comédiens*. Paris, 387-419.

IGCH

Thompson, M. & Mørkholm, O. & Kraay, C. M. (1973). *An Inventory Of Greek Coin Hoards*. New York: American Numismatic Society.

Imhoof-Blumer 1912

Imhoof-Blumer, Fr. (1912). "Die Kupferprägung des mithradatischen Reiches und andere Münzen des Pontos und Paphlagoniens", *NZ* 45, 169-192.

Ireland 1996

Ireland, S. (1996). "The Ancient Coins in Amasa Museum", R. Ashton (Ed.), *Studies in Ancient Coinage from Turkey*, London, 115-137.

Ireland 2000

Ireland, S. (2000). *Greek, Roman and Byzantine Coins in The Museum at Amasya (Ancient Amaseia), Turkey*, London: British Institute of Archaeology at Ankara.

Ireland & Cook 2008

Ireland, S. & Cook, P. (2008). "A New Mint for Mithradates VI of Pontus", *NC* 168, 135-139.

Ireland & Frolova 1999

Ireland, S. & Frolova, N (1999). "Two hoards of Bosporan coins of the 1st century BC from the ancient settlement of Poljanka (Kerch)", *Hermathena* 166 (Summer), 31-43

Keleş & Oyarçin 2014

Keleş, V. & Oyarçin, K. (2014). "Erzurum Arkeoloji Müzesi'nde Yer Alan VI. Mithridates Eupatoros Dönemi Bronz Sikkeleri (Mithridates VI Eupatoros

Period Bronze Coins in Erzurum Museum)", *Arkeoloji ve Sanat* 146, 51-59.

Keleş 2008

Keleş, V. (2008). "VI. Mithridates Eupator Dönemine Tarihli Bronz Simena Definesi Işığında VI. Mithridates Eupator'un Anadolu Siyaseti" *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8-40, 69-78.

Keleş 2009

Keleş, V. (2009). "The Simenli Hoard" *RIN CX*, 5-42.

Klein 1969

Klein, U. (1969). "Zum Aigis/Nike-Typ der pontisch-paphlagonischen Bronzeprägung aus der Zeit des Mithradates Eupator", *SM* 19 (74), 24-33.

Köker 2008

Köker, H. (2008). "The Greek Coins of Black Sea Region at Burdur Archaeological Museum", *Colloquium Anatolicum VII*, 229-245.

Kroll 1993

Kroll, J. H. (1993). *The Greek Coins. The Athenian Agora XXVI*. Princeton, New Jersey: The American School of Classical Studies at Athens.

Kuşçu 2016

Kuşçu, H. (2016). *Kastamonu Arkeoloji Müzesi'nde Yer Alan Hellenistik Çağ Bithynia- Paphlagonia, Pontos ve Bosphoros Sikkeleri Işığında Paphlagonia Bölgesi'ne Bakış. (Yüksek Lisans Tezi)*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.

Lenger & Atasoy 2015

Lenger, D. S. & Atasoy, S. (2015). "Tios Kazılarında Bulunan Sikkeler", içinde: S. Atasoy, Ş. Yıldırım (Eds.), *Zonguldak'ta Bir Antik Kent: Tios. 2006-2012 Arkeolojik Çalışmaları ve Genel Değerlendirme - An Ancient City in Zonguldak: Tios. General assessment of works between 2006 and 2012*, Ankara, 381-415.

McGing 1986

McGing, B. C. (1986). *The Foreign Policy Of Mithridates Eupator King Of Pontos*. Leiden: Brill.

Olshausen 2009

Olshausen, E. (2009). *Bronzemünzen aus der Zeit Mithradates VI. im Museum von Samsun. VI. Mithradates zamanından bronz sikkeler Samsun Müzesinde*. Stuttgart: F. Steiner.

Özdemir 2018

Özdemir, M. (2018). "Pontos Krallığı Bronz Sikkeleri (VI. Mithradates Dönemi; İÖ, 111-63)", *Akra* 6-15, 59-79.

Öztürk 2017

Öztürk, B. (2017). "Amasya Oluz Höyük 2009-2013 Dönemi Kazılarında Bulunan Sikkeler", Ş. Dönmez (Ed.), Amasya-Oluz Höyük. Kuzey-Orta Anadolu'da Bir Akhaimenid (Pers) Yerleşmesi. 2009-2013 Dönemi Çalışmaları Genel Değerlendirmeler ve Önsonuçlar, İstanbul, 313-337.

Öztürk 2021

Öztürk, B. (2021). "The coins found at the excavations of Amasya/Oluz Höyük, 2009-2013", G. R. Tsetskhladze, A. Avram, J. Hargrave (Eds.), The Greeks and Romans in the Black Sea and the Importance of the Pontic Region for the Graeco-Roman World (7th century BC-5th century AD): 20 Years On (1997-2017) Proceedings of the Sixth International Congress on Black Sea Antiquities (Constanța - 18-22 September 2017), Oxford, 420-428.

Payveren 2021

Payveren, M. (2021). VI. Mithradates dönemi Sivas Uzuntepe Definesi. (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.

Price 1968

Price, M. J. (1968). "Mithridates VI Eupator, Dionysus, And The Coinages of the Black Sea", NC VIII, 1-12.

Rende 2021

Rende, C. (2021). Burdur Müzesi'nde bulunan Alper Erdem'den Müsadere Edilmiş Pontos ve Paphlagonia Sikkeleri. (Yüksek Lisans Tezi), Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.

Saprykin 2007

Saprykin, S. J. (2007) "The Unification of Pontos: The Bronze Coins Mithridates VI Eupator as Evidence for Commerce in the Euxine", V. Gabrielsen, J. Lund (Eds.), The Black Sea in Antiquity. Regional and Interregional Economic Exchanges, Aarhus, 195-208.

Saygın Sezgin 2021

Saygın Sezgin, T. (2021). Yozgat Müzesi'nde Bulunan Hellen Otonom, Hellenistik Krallık Ve Roma Eyalet Sikkeleri. (Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çorum.

SNG BM Black Sea

Sylloge Nummorum Graecorum, Vol. IX, The British Museum, Part 1: The Black Sea (1993).

Şenyurt & Akçay 2016

Şenyurt, Y. & Akçay, A. (2016). "Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler", Seleucia VI, 221-248.

Tavukçu & Ceylan 2013

Tavukçu, A. Y. & Ceylan, M. (2013). "Tokat Müzesindeki Helenistik Dönem

Amisos Sikkeleri” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6.25, 529-538.

Tek & Köker 2014

Tek, A. T. & Köker, H. (2014). “Side Arkeoloji Müzesi’nde 2013’de Yürütülen Numismatik Araştırmaları / Numismatic Studies at the Side Archaeological Museum in 2013”, ANMED 12, 292-293.

Tek et al. 2017

Tek, A. T. & Köker, H. & Tarakan, E. (2017). “Numismatic Studies at the Side Museum in 2016 Side Müzesinde 2016 Yılında Yürütülen Numismatik Araştırmaları”, ANMED 15, 324-330.

Tekin 1999

Tekin, O. (1999). Sivas definesi: VI. Mithradates Dönemi Pontos ve Paphlagonia Kentlerinin Bronz Sikkeleri. The Sivas Hoard : Bronze Coins of Pontos and Paphlagonia from the Reign of Mithradates VI. İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi.

Tepe 2021

Tepe, İ. E. (2021). Tekkeköy Definesi. (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.

Travaglini 1997

Travaglini, A. (1997). “Samsun (Amisos)-Acquisto 1989”, Travaglini, A. (Ed.) Museo di İzmir I. Ripostigli di Monete Greche, Milano, 149-183.

51

Uğuz 2021

Uğuz, H. (2021). Konya Etnografya Müzesi Sikke Koleksiyonunda Yer Alan Hellenistik Dönem Kent Sikkeleri (1910-2020). (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Varoucha-Christodouloupoulou 1960

Varoucha-Christodouloupoulou, I. (1960). “Acquisitions du Musée numismatique d’Athènes”, BCH 84.2, 485-503.

Voegtli 1993

Voegtli, H. (1993). Die Fundmünzen aus der Stadtgrabung von Pergamon. Pergamenische Forschungen 8. Berlin - New York: W. de Gruyter.

Yalçın & Çizmeli Öğün 2016

Yalçın, D. Ö. & Çizmeli Öğün, Z. (2016). “İnebolu 2003 Definesi: Bilirkişilik ve Define Saptaması”, Z. Çizmeli Öğün (Ed.), Anadolu Numismatik Araştırmaları Çalıştayı. Kaunos/Kbid Toplantıları 3 Anadolu/Anatolia Ek Dizi I.3, Ankara, 137-151.

Williams 2009

Williams, D. (2009). “The Coins of Pontus, Paphlagonia and Bithynia in the Collection of the Archaeological Museum in Florence”, NC 169, 105-136.

Çevrimiçi Kaynaklar:

Pecunem 27

Pecunem Online Auctions, Auction 27, 4 January 2015, lot 180, <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=971&lot=180> (erişim tarihi: 17.08.2023).

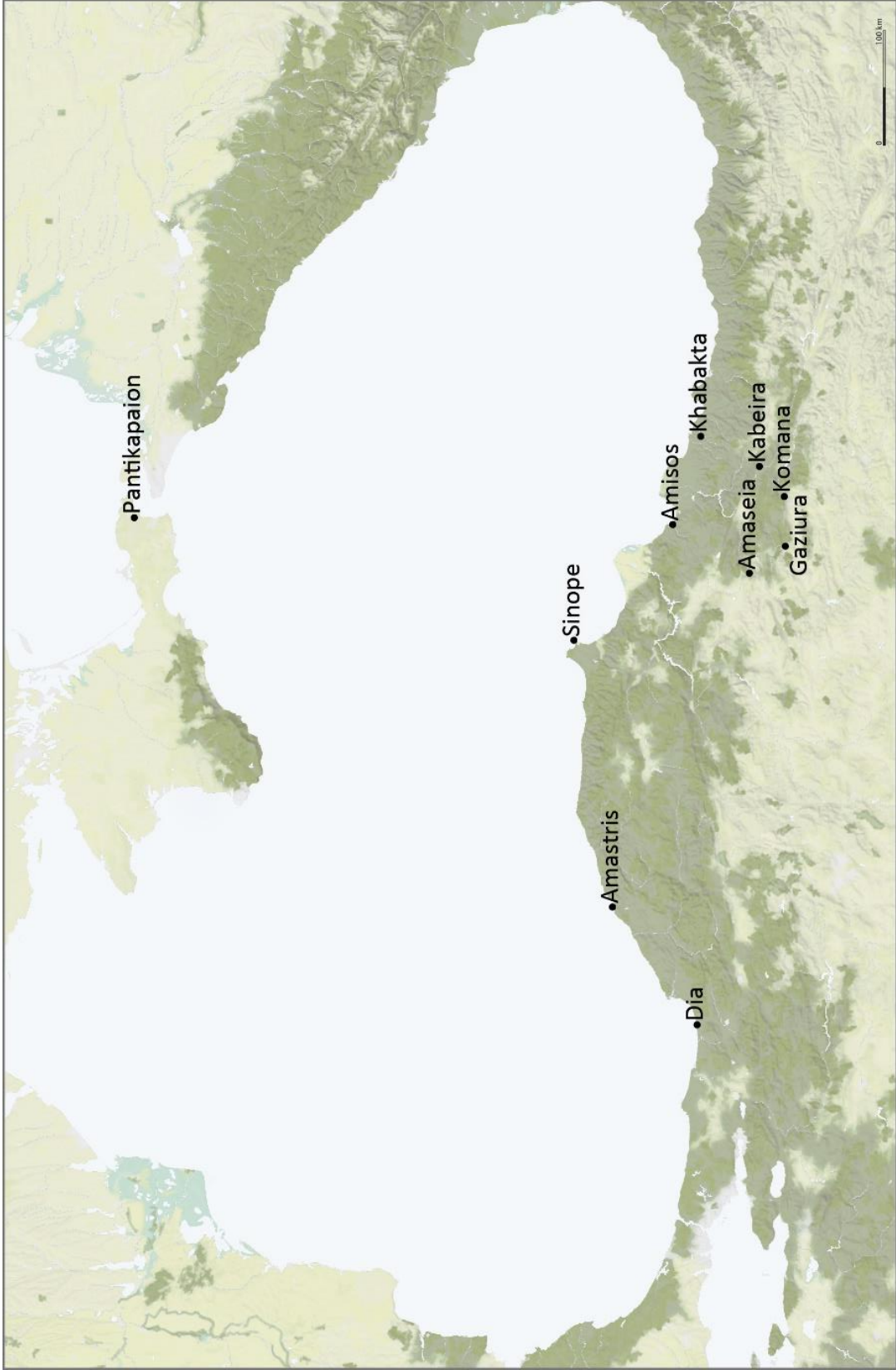
Pecunem 36

Pecunem Online Auctions, Auction 36, 4 October 2015, lot 137, <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=1245&lot=137> (erişim tarihi: 17.08.2023).

Rauch 92

H. D. Rauch, Auction 92, 22-24 April 2013, lot 1085, <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=455&lot=1085> (erişim tarihi: 17.08.2023).

FİGÜRLER

Figür 1: Toybelen Definesi'nde temsil edilen darphaneleri gösterir harita

Figür 2: Amisos sikkesi (Env. No. 3124)

Figür 3: Dia sikkesi (Env. No. 3180)

Figür 4: Amisos sikkesi (Env. No. 3083)

Figür 5: Sinope sikkesi (Env. No. 3066)

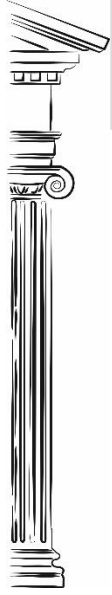
Figür 6: Amisos sikkesi (Env. No. 3041)

Figür 7: Komana sikkesi (Env. No. 3052)

Figür 8: Pantikapaion sikkesi (Env. No. 3234)

Geliş Tarihi / Received: 24.08.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 29.09.2023

Yayın Tarihi / Published: 30.09.2023

Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: .....

Makale Künyesi / Citation: Keleş, V. – Kasapoğlu, H. – Oyarçin, K. – Kaba, H. – Kasapoğlu, B. E. – Yılmaz, A. – Yılmaz, M. D. – Özmen, S. – Tuğrul, S. – Çırak, M. T. – Yılmaz, Z. (2023). "Parion 2020 Sezonu Kazı, Restorasyon-Konservasyon ve Antropoloji Çalışmaları", *Anatolian Archeology*, 2 (Eylül 2023), 55-93.

Parion 2020 Sezonu Kazı, Restorasyon-Konservasyon ve Antropoloji Çalışmaları

Parion 2020 Season Excavation, Restoration-Conservation and Anthropological Studies

Vedat KELEŞ – Hasan KASAPOĞLU – Kasım OYARÇIN – Hazar KABA – Büşra Elif KASAPOĞLU – Alper YILMAZ – Michael Deniz YILMAZ – Soner ÖZMEN – Sadık TUĞRUL – Mustafa Tolga ÇIRAK – Zeynep YILMAZ*

* Prof. Dr. Vedat KELEŞ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Samsun/TÜRKİYE. E-posta: vkelesus@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9521-6469>
Doç. Dr. Hasan KASAPOĞLU, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE. E-posta: hasankasapoglu@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5661-1607>
Doç. Dr. Kasım OYARÇIN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Samsun/TÜRKİYE. E-posta: kasimoyarcin@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5994-8638>
Doç. Dr. Hazar KABA, Sinop Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Sinop/TÜRKİYE. E-posta: hazarkaba@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3369-3363>
Dr. Öğr. Üyesi Büşra Elif KASAPOĞLU, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE. E-posta: busraelifkasapoglu@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6813-5054>
Arş. Gör. Dr. Alper YILMAZ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Samsun/TÜRKİYE. E-posta: alperyilmaz.a@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1330-0518>
Arş. Gör. Dr. Michael Deniz YILMAZ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Samsun/TÜRKİYE. E-posta: michaeldyilmaz@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1908-5537>
Arş. Gör. Soner ÖZMEN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Samsun/TÜRKİYE. E-posta: sonerozmen@outlook.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4363-3660>
Doktora Öğrencisi Sadık TUĞRUL, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Samsun/TÜRKİYE. E-posta: sadiktugrul17@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7737-7728>
Doç. Dr. Mustafa Tolga ÇIRAK, Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü, Çorum/TÜRKİYE. E-posta: mtolgacirak@hitit.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1786-8717>
Arş. Gör. Zeynep YILMAZ, Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma Ve Onarım Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. E-posta: yilmazzeynep@ankara.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2201-2830>

ÖZET

Anadolu'nun kuzeybatısındaki Biga Yarımadası'nda, Çanakkale ili, Biga ilçesi, Kemer köyü yakınlarında konumlanan Parion antik kentinde 2005 yılında başlayan sistematik arkeolojik kazılar ve araştırmalar kesintisiz olarak günümüze kadar devam etmektedir. 2020 yılında kazı, restorasyon-konservasyon ve antropolojik çalışmalar gerçekleştirilmiş, kazı çalışmaları Odeion, Güney-Tavşandere Nekropolisi, Sondaj 10 (Büyük Hamam), Roma Hamamı, Sondaj 11-1 (Akropol), Akropol Doğu (İç) Sur ve Agora ve Depo Binası olmak üzere toplam 7 sektörde yürütülmüştür. Arazi restorasyon-konservasyon uygulamaları Tiyatro, Roma Hamamı, Sondaj 10 (Büyük Hamam) ve Odeion sektörlerinde gerçekleştirilmiş, bunun yanında laboratuvar koruma onarım çalışmaları metal, cam, kemik, pişmiş toprak ve taş/mermer eserler üzerinde uygulanmıştır. Antropolojik çalışmalar kapsamında 110 bireyin paleoantropolojik analizleri yapılmıştır. 2020 yılı çalışmalarında, Güney-Tavşandere Nekropolis'inde görülen bir mezar tipi ve Sondaj 10'da (Büyük Hamam) ortaya çıkarılan opus spicatum tipi duvar örgüsü Parion için ilklerden olmuştur. Odeion'un doğu ön cephesinde, Roma Hamamı'nın latrina ve impluvium bölümlerinde, Akropol Doğu (İç) Sur'da Tiyatro ile organik bağın tespit edilmesi amaçlı kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Tiyatro'da, Roma Hamamı'nda, Sondaj 10'da (Büyük Hamam) ve Odeion'da, arazi restorasyon ve konservasyon işlemleri uygulanmıştır. Çalışmada, 2020 yılı boyunca gerçekleştirilen işlemlerden elde edilen veriler ve ele geçen buluntular tanıtılmış, Parion'un ve sektörlerin anlamlandırılmasını sağlayacak yorumlamalarda bulunulmuştur. Arazi ve laboratuvardaki restorasyon ve konservasyon işlemleri tanıtılmış, antropolojik çalışmalardan elde edilen veriler aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Antropoloji, arkeolojik kazı, Parion, restorasyon-konservasyon, Troas.

ABSTRACT

Systematic archaeological excavations and researches in the ancient city of Parion, located on the Biga Peninsula in northwestern Anatolia, in the vicinity of Kemer village, Biga district, Çanakkale province, started in 2005 and have been continuing uninterruptedly to the present day. In 2020, excavation, restoration-conservation and anthropological studies were carried out in a total of 7 sectors including Odeion, South-Tavşandere Necropolis, Drilling 10 (Great Bath), Roman Bath, Drilling 11-1 (Acropolis), Acropolis Eastern (Inner) Wall and Agora and Warehouse Building. Field restoration-conservation practices were carried out in the Theatre, Roman Bath, Drilling 10 (Great Bath) and Odeion sectors, while laboratory restoration and conservation works were performed on metal, glass, bone, terracotta and stone/marble artefacts. Within the scope of anthropological studies, palaeoanthropological analyses of 110 individuals were examined. During the 2020 campaign, a grave type seen in the Southern-Tavşandere Necropolis and the opus spicatum type brickwork uncovered in Drilling 10 (Great Bath) were among the new ones for Parion. Excavations were performed on the eastern forecourt of the Odeion, in the latrina and impluvium sections of the Roman Bath, and on the Acropolis East (Inner) Wall to discover the organic connection with the Theatre. Field restoration and conservation operations were applied in the Theatre, Roman Bath, Drilling 10 (Great Bath) and Odeion. In the paper, the data obtained from the processes performed during 2020 and the finds unearthed are introduced, and interpretations are made that will enable the understanding of Parion and the sectors. The restoration and conservation processes in the field and laboratory are explained, and the data obtained from anthropological studies are presented.

Keywords: Anthropology, archaeological excavation, Parion, restoration-conservation, Troas.

Giriş

Çanakkale ili, Biga ilçesi Kemer köyünde yer alan Parion antik kenti, denize dil şeklinde uzanan Bodrum/Tersane Burnu ve hemen gerisinde fazla yükselti olmayan bir arazide günümüzde aktif olmayan bir akarsu havzasının iki yanında konumlanmış, gemiler için oldukça korunaklı koya sahip önemli bir liman kentidir (**Figür 1**). Kent bu elverişli jeopolitik konumu ile kurulduğu andan yıkılışına kadar bölgeye hâkim olmak isteyen tüm egemen güçlerin önem verdiği bir kent olmuştur.

Eusebius'un verdiği bilgiye göre MÖ 709'da kurulduğu ifade edilen kent için¹, 2018 yılında Yamaç Hamamı'nda ele geçen bir Geç Geometrik Dönem'e tarihlendirilen terrakotta baş, kentin bu tarihten daha önce iskân edilmiş olabileceğini ortaya koymuştur.

Tarihsel bir olay içerisinde ilk defa Pers Kralı I. Darius'un İskit seferinde karşımıza çıkan Parion (Herodot, IV, 137-140), MÖ 6. yüzyılda Pers, MÖ 5. yüzyılda Atina-Pers ve Atina-Sparta arasındaki Peleponnessos savaşlarında Atina'nın yanında yer almıştır². MÖ 5. yüzyıl sonları ile MÖ 4. yüzyıl başlarında Trakya'nın iç kesimleri ile sıkı bir ticari ilişki içerisinde olduğu, İskender'in Persleri yenmesi ile Makedon hâkimiyetine girdiği³, İskender'den sonra Diadokhlar döneminde İskender'in komutanları arasında el değiştirdiği⁴, sonrasında Attaloslar hâkimiyetine girdiği ve Attalosların himayesinde territoryumunu oldukça genişlettiği, III. Attalos'un vasiyeti ile de Roma egemenliğine girdiği anlaşılmaktadır⁵. Kentin Roma Dönemi'nde koloni statüsü verilmesi ile oldukça geliştiği ve bu önemini Bizans Dönemi'nde de devam ettirdiği gerek antik kaynaklar ve gerekse arkeolojik verilerle ortaya konmuş durumdadır⁶.

I. Kazı Çalışmaları

I-A. Odeion

Odeion'da 2010-2018 yılları arasında yapının temel bölümleri ve analemna hattında yapılan çalışmalar sonucu, orijinal işlevine ait mimari unsurları anlamında yapı ana hatlarıyla tamamen ortaya çıkarılmıştır⁷. 2018 yılından itibaren ise temel odak noktası, yapının doğu ön cephesinin, orijinal evre kullanımına ait zemin seviyesine kadar açılması ve yapıyla bağlantılı olması muhtemel yol hattının belirlenmesi için bu cephede genişletme çalışmaları olarak belirlenmiştir⁸. Bu doğrultuda 2019 yılı çalışmalarında, ön cephenin güney bölümde kısmen belirlenen 2019-1 ve 2019-2 olarak adlandırılan moloz taş duvarlı iki yapı (2019-1 MDY⁹, 2019-2 MDY) ile bunların daha güneyindeki 2015-1 olarak adlandırılan moloz taş duvarlı yapının (2015-1 MDY) etrafında çalışmalar gerçekleştirilmiştir (**Figür 2**).

Kent karelej sistemine göre 1400-1430, 1400-1435 nolu açmalar ile 1405-1430 ve 1405-1435 nolu açmaların batı 1.50 m'lik bölümlerinde 2019-2 MDY'nin batı mekânlarını kapsayan kısımda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu bölümde yüzey seviyesi olan 10.20 m kottan, yapının zemin seviyesi olan 9.30 m kota kadar stratigrafik bir gözlem dâhilinde gerçekleştirilen çalışmalarda yapı batı bölümünde dikdörtgen planlı olup, güneyinde dışa açılan geniş bir kapı girişi, kuzeydoğusunda doğudaki bir diğer mekâna açılan bir giriş açıklığı olan geniş bir mekân tespit edilmiştir (**Figür 3, sol üst**). Bu mekânın güneydoğusunda ise güneye çıkıntı yapıp köşe kısmı apsidal

¹ Hammond & Scullard, 1970, 782; Boardman & Hammond 1982, 119; Avram 2004, 991; Prêteux 2009, 335.

² Avram 2004, 991.

³ Avram 2004, 992.

⁴ Baydur 1979, 343.

⁵ İplikçioğlu 2007, 104.

⁶ Magie 1950, 614; Jones 1971, 86; Keleş 2011, 241; Keleş & Çelikbaş 2014, 78.

⁷ Yapının genel mimari özellikleri ile ilgili ön çalışma verileri için Başaran & Kasapoğlu 2014, 193-207.

⁸ Keleş et al. 2020, 395-397.

⁹ Moloztaş Duvarlı Yapı

dönen ve doğu devamı kesit içerisinde devam eden küçük bir mekân daha belirlenmiştir. Bu mekânın iç kısmında, korunan duvar üst seviyesinde belirgin çatı kiremidi yığıntısı belgelenip, aşama aşama kaldırıldığında, yapının zemin seviyesi altına, yine moloz taşlarla örülmüş, yaklaşık 1 m çapında ve 0.50-0.60 m yüksekliğinde, üzeri trapezoidal çatı kiremidi, kalipter ve pithos parçaları kullanılarak kubbemsi tarzda kapatılmış olup güneydoğusunda basit bir açıklık bırakıldığı düşünülen bir tür depolama alanı (kiler?) ortaya çıkarılmıştır (**Figür 3, sağ üst**). Bu küçük depolama alanın zemininde yapılan sondajda 2019-2 MDY'den önceki evre (MS 5-7. yüzyıl) yapılanmasına ait olduğu tahmin edilen kuzey-güney doğrultulu bir moloz taş duvarın var olduğu da tespit edilmiştir. Bu duvarın batı kısmında üzeri yoğun korozyonlu küçük bir bronz figürin ile doğu yanında aşırı korozyonlu bir sikke ele geçmiştir. 2019-2 MDY'nin iç kısmında, yapının duvarlarına ait irili ufaklı moloz taşlarla birlikte, az sayıda olup genel anlamda Geç Roma ve Bizans Dönemi'ne ait karışık seramik parçaları ile birkaç sikke, üzeri yoğun korozyonlu demir bir orak¹⁰ ve iç kısmı monogramlı bronz bir ekmek mührü¹¹ ele geçmiştir (**Figür 3, sol üst**). Kontekst malzeme anlamında net bir tabaka verisi olmayışı batıda, Odeion'un bulunduğu yamaçtan akması muhtemel dolgudan kaynaklandığı düşünülmektedir. Ancak genel anlamda seramik malzemenin MS 9.-11. yüzyıl malzemesi olması, yapının bu tarih aralığında kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Kent karelej sistemine göre 1400-1430, 1400-1425, 1400-1420 nolu açmalar ile 1405-1430 ve 1405-1425 nolu açmaların batı 1.50 m'lik bölümlerinde 2019-1 MDY'nin bulunduğu alanda yine 10.20 m kotundaki yüzey seviyesi ile yapının zemin seviyesi olan 9.30 m kotta çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda yapının güney duvarının doğuya doğru oldukça tahrip olmakla birlikte, doğu kesit içerisine kadar korunduğu ve çok az kuzeydoğu yönde devam ettiği belirlenmiştir. Güney duvarın az belirginliğine rağmen yapının kuzey duvarı, bu alandaki muhtemel tarım faaliyetleri nedeniyle oldukça tahrip olmuştur. Kuzey duvarın batı bölümünde geniş bir giriş açıklığı olmasına karşın bu girişin doğu devamında duvar kısmen korunmuştur (**Figür 3, sol alt**). Elde edilen veriler yapının, kuzey batı bölümde geniş bir giriş açıklığına sahip, çok az kuzeydoğu-güneybatı yönde uzanan dikdörtgen planlı geniş bir mekâna sahip olduğunu göstermiştir. Bu yapı ile hemen güneyindeki 2019-2 MDY'nin arasında ortalama 1.00 m genişliğinde bir koridor bulunmaktadır. Yapı içerisinden genel anlamda karışık dönem verileri sunan az sayıdaki seramik parçaları yoğun olarak MS 9.-11. yüzyıla işaret ettiği için bu yapının da güneyindeki 2019-2 MDY ile aynı evre kullanımına ait olduğunu düşündürmüştür.

Bu iki yapının yanı sıra alanın güneyinde, 2015 yılı çalışmalarında batı-kuzey ve doğu kenarı belirlenen ancak duvarların içe doğru eğimli olması nedeniyle iç kısmı açılmayan 2015-1 nolu moloz taş duvarlı yapının (2015-1 MDY) güney üst bölümü ile doğusunda da seviye inme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda, yapının güney yüzey dolgusu kısmen alınmakla birlikte, doğu duvarının güney kısmında bir açıklığa sahip olduğu tespit edilmiş, ancak bu açıklığın güney devamı güney kesit içerisinde kaldığı için tam olarak belirginleştirilememiştir. Bu yapının

¹⁰ Orak için Parion Kazısı metal eser uzmanı Doç. Dr. Ersin ÇELİKBAŞ tarafından önerilen örnekler için (Pietsch 1983, taf. 25/548; Gaitzsch 2005, taf. 49/SE4).

¹¹ Ekmek mührü için Parion Kazısı metal eser uzmanı Doç. Dr. Ersin ÇELİKBAŞ tarafından önerilen örnekler için (Papanikola-Bakirtzi 2002, kat. no. 38; Targaç 2003, kat. no. 127).

doğusunda ise kuzey duvarı bu yapıya bitişik olması muhtemel olup, 9.40 – 8.45 m kot aralığında yer alan bir eklenti yapı daha tespit edilmiştir. Bu moloz taş duvarlı eklenti içerisinde ele geçen az sayıdaki seramik parçaları yapının 2015-1 MDY ile birlikte MS 5-7. yüzyıl aralığında kullanım görmüş olabileceğini düşündürmüştür. Yapının zemininde belirlenen çok sayıdaki çatı kiremidi ve kalıpter parçaları yapı zemininin bu malzeme ile oluşturulmuş basit bir zemine sahip olduğunu göstermiştir. Gelecek dönem çalışmalarında 2015-1 ile birlikte açıldığında bu iki yapı arasındaki bağlantı da net olarak belirlenebilecektir.

Çalışılan alanlarda seviye inme çalışmaları sırasında 1400-1435 nolu açmada, 1 adet heykel (ayak) parçası, 6 adet sikke, 3 adet metal obje, 7 adet cam bilezik parçası, 1 adet kemik obje, 1400-1430 nolu açmada 1 adet sikke, 1 adet demir orak, 1 adet terrakotta figürin baş parçası, 1 adet cam bilezik parçası, 1 adet cam kap ağız parçası, 1400-1440 nolu açmada 1 adet sikke, 1 adet demir obje, 2 adet cam bilezik parçası, 1405-1430 nolu açmada 2 adet sikke, 1405-1435 nolu açmada 1 adet bronz mühür, 2 adet cam bilezik parçası, 2 adet sikke, 1 adet bronz obje, 1 adet cam yüzük, 1 adet bronz figürin, 1405-1440 nolu açmada 5 adet sikke, 1 adet cam bilezik parçası, 2 adet metal obje, 1400-1425 nolu açmada 2 adet sikke, 1 adet metal obje, 1405-1425 nolu açmada 5 adet sikke, 1 adet terrakotta figürin başı, 1400/1405-1445 nolu açmada 3 adet sikke olmak üzere toplamda 57 adet etütlük eser ele geçmiştir.

Kazı çalışmalarının yanı sıra, alanın genelinde yapılan temizlik çalışmaları ile birlikte Odeion'un kuzey dış bölümünde önceki yıllarda belirlenen, depolama amaçlı geç dönem pithosları için çakıl dolgulu bir oturma platformu yapılarak üzeri koruma kafesi ile tekrar kapatılmıştır. Bununla birlikte Odeion'un sahne binası üst yapı mimarisi ve diğer mimari parçalar için oluşturulmuş mimari taş restorasyon platformunda da mimari üst yapı belirginleştirme ve belgeleme çalışmalarına da devam edilmiştir.

Temel amacı, Parion Odeionu'nun doğu ön cephesinin, orijinal evre kullanımına ait zemin seviyesine kadar açılması ve yapıyla bağlantılı olması muhtemel yol hattının belirlenmesi olan bu dönem çalışmalarında belirlenen bu geç dönem yapıları, bundan sonraki süreçte antik kentin özellikle MS 5. yüzyıl sonrasındaki Bizans Dönemi mimari yapılanmasının çözülebilmesi ve genel sonuçlar elde edilebilmesi anlamında önemli bir veri bütünlüğü ortaya koymaya başlamıştır. Bundan sonraki süreçte, alandaki temel amacın dışında bu geç dönem yapı topluluğu da bir bütün halinde ortaya çıkarıldığında, antik kentin geç dönem mimari yapılanması ve bu süreçteki durumu hakkında daha net bilgiler elde edilecektir.

I-B. Güney-Tavşandere Nekropolisi

Parion Güney-Tavşandere Nekropolisi'nde 2020 yılı çalışmalarında nekropolisin batısının günümüz modern yerleşimine kadar olan bölümündeki mezarlarının da ortaya çıkarılarak gelecekte arkeopark için düşünülen doğu-batı uzantılı yürüme yolunun yapılabilmesine zemin oluşturmak amaçlanmıştır (**Figür 4**).

Çalışmalara bitki tabakasının ve yağmur sonrası kesit kenarlarından akan toprak yığıntılarının temizlenmesiyle başlanmıştır. İlk kazı çalışmalarında 1525-2300 nolu açmada 9.80 m kottan 9.10 m kota kadar inilmiştir. Açmanın doğu kesitinden de

anlaşıldığı üzere 2004 yılında okul inşaatı temel kazısı esnasında iş makinesi ile tahrip edildiği ve yamaçtan akan toprak nedeniyle içerisinde çok sayıda çöp atık ve moloz taşların varlığı gözlemlenmiştir.

Nekropolisin kuzey hattını oluşturan ana kaya yamaç sınırının batı yönde belirlenmesi ve 2014 yılında açığa çıkarılan oygu mezarların kuzeybatı yönde devamını görebilmek amacıyla çalışmalar 1525-2285/2290 nolu açmaya kaydırılmıştır. Açmanın kuzey ve doğusunda 10.95 m-10.05 m kotlar arasında dağılmış kiremit mezarlara ait olduğu düşünülen kiremit parçaları, birkaç parça iskelet parçası ve muhtemelen yamaçtan akarak gelmiş olasılıkla Hellenistik Dönem'e ait sağlam bir pişmiş toprak alabastron ele geçmiştir.

1525-2290 nolu açmanın kuzeybatısında 10.45 m kotta M 234 olarak adlandırdığımız anakayanın 0.45 m derinlikte oyulduğu, iskeletin üzerinin doğuda 0.75 x 0.45 m ölçülerinde kiremitle örtüldüğü görülmüştür. Anakaya oygu kiremit mezarın açmanın, aynı zamanda kamulaştırılmış alanın sınırları dışına çıkararak şahıs arazisine girmesi sebebiyle, sadece doğu kesimi üzerinde çalışma gerçekleştirilebilmiştir. Bu nedenle mezarın bir bölümü kesit içerisinde kalmıştır. Kiremidin, Parion Güney-Tavşandere Nekropolisi'nde şimdiye kadar görülen çatı şeklinde iki taraflı yerleştirilmeyip, düz bir şekilde yatırılmış olması Parion mezar tipleri açısından ilk örnektir¹². Kiremidin arada boşluk olmadan doğrudan iskeletin üzerine kapatılması iskelete ait kemiklerin kiremit ve anakaya arasında sıkışarak oldukça tahrip olmasına sebep olmuştur. M 234 nolu mezar doğu-batı doğrultulu olup, iskeletin baş tarafı doğuya gelecek şekilde defin işlemi gerçekleştirilmiştir. Ölü hediyesi olarak, iskeletin craniumu üzerinde MÖ 2. yüzyıl sonu - 1. yüzyıla tarihlenen bir adet iğ gövdeli unguentarium¹³ bulunmuştur (**Figür 5, sol üst**).

M 234'ün hemen güneyindeki M 235 nolu kiremit mezarın bulunduğu konumun yamaç üzeri olması ya da daha önceki dönemlerde yapılan tahribata bağlı olarak kuzeybatı-güneydoğu yönlü kiremit mezarın yalnızca kuzeybatı çeyreğinin olduğu görülmektedir. Bu nedenle iskeletin üst yarısı ve üzerini örten yalnızca bir kiremit parçası korunmuştur. Mezarda birincil kremasyon gömü biçimi uygulanmış olup, kemiklerin renginin siyah ve siyaha dönük olması nedeniyle yaklaşık 550 °C'de yakıldığı anlaşılmıştır. Mezarın kuzeyinde dikey konumdaki bronz aynanın yanmamış olması ve duruşu itibarıyla başka bir mezarın dağıtılması sonucunda mezara karışmış olduğu düşünülmektedir. Mezarın orta kısmında biri halka şeklinde olmak üzere iki metal obje ele geçmiştir (**Figür 5, sağ üst**).

M 235'in hemen altındaki 10.55-10.10 m kotlar arasında yer alan M 236 nolu mezarda birincil kremasyon gömü biçimi uygulanmış olup, düz ve dışbükey kiremitlerle üzerinin örtüldüğü görülmüştür. M 236 nolu mezarın bir kısmı kesit içerisine girdiği için kesitten cep açılarak devam edilmiştir. Kuzeydoğu-güneybatı yönlü mezarın kesit içerisinde yer alan kuzeybatı bölümünden 14 unguentarium, 2 kandil, 1 testi, 1 kase ve 1 maşrapa ele geçmiştir (**Figür 5, sol alt**).

¹² Kiremitlerin düz bir şekilde mezar üzerine yatırıldığı Hellenistik döneme ait bir kremasyon gömü uygulamaları için (Özer 2013, 25-58, res. 24-25; Özüdoğru 2018, 119, fig. 15).

¹³ İğ gövdeli unguentariumun benzerleri için (Kunisch 1972, 101, lev. 69, no. 388-390; Knigge 1976, lev. 69, no. 388-390; Dusenbery 1998, 228, fig. S142-1; Dündar 2006, 95, kat. no. U113-114, 96, kat. no. U117; Dündar 2008, lev. 11, U94-U101, lev. 12, U102; Mert et al. 2018, 203-254, res. 19, no. 16).

M 236 nolu mezarın doğusunda, doğu-batı yönde konumlandırılmış, 10.51 - 9.90 m kotlar arasında M 237 olarak adlandırılan inhumasyon gömüye sahip bir düz semerdam kiremit mezar bulunmuştur. M 236 ve doğu çeyreği olmayan M 237'nin anakaya üzerine oturtulduğu tespit edilmiştir. Mezar içerisinden ele geçen az sayıda kemik parçasının anakaya ile parçalanmış kiremitler arasında kalarak yoğun tahribata uğradığı görülürken, mezar içerisinden herhangi bir buluntu ele geçmemiştir.

M 237 nolu mezarın güneydoğusunda 9.92 m kotta, M 238 nolu birincil kremasyon gömü biçimine sahip basit toprak mezar bulunmuştur. Sınırları belirlenen kremasyon mezarda yanmış kemik parçalarının büyük oranda yok olduğu gözlemlenmiştir. Yanık tabaka üzerinde 1 unguentarium, 1 unguentarium gövdesi, 3 unguentarium boynu ve 1 geniş ağızlı tabak ele geçmiştir. Söz konusu mezarda yakılma işlemi gerçekleştirildikten sonra kemikler bir araya toplanmış, ardından ölü hediyeleri ya da eşyaları konulmuştur. Yanmış kemik parçalarının üzerindeki bahsi geçen eserlerde yanma olmaması da bu durumu açıklamaktadır.

M 239 olarak adlandırdığımız bir diğer düz semerdam kiremit mezar¹⁴, inhumasyon gömü biçimine sahip olup, gömü tipi dorsaldır. 9.60-9.05 m'de doğu-batı yönde konumlandırılan mezarın anakaya üzerine oturtulduğu görülmüştür. Kuzey ve güney yönde gömü üzerine kapatılan kiremitler üst üste iki sıra halinde olup, araları ise çok azı korunmuş olan kireç-harç ile kapatılmıştır. Ölü hediyesi olarak, iskeletin sağ omzuna 1 ve pelvisi üzerine koyduğu sağ eline 1 olmak üzere toplam 2 iğ gövdeli unguentarium bırakılmıştır. Sağ omuz üzerindeki unguentariumun hemen altında ise, 1 bronz iğne parçası bulunmuştur (**Figür 5, sağ alt**). Ayrıca iskeletin göğüs üzerinde az miktarda küle rastlanıp antropolojik verilere göre kemikte de yanığın gözlemlenebilmesi, gömü sırasında güzel koku yayması amacıyla kısmi tütsüleme (?) yapılmış olabileceğini akıllara getirmektedir. Bu tipteki düz semerdam kiremit mezarlar Parion Güney-Tavşandere Nekropolisi'nde Klasik Dönem'den itibaren görülmektedir¹⁵.

1525-2290 nolu açmanın güneyinde 9.64-9.24 m kotlar arasında görülen çöp atık malzemelerden sonra tahribat tabakası olarak değerlendirdiğimiz alanda tahrip olmuş birden fazla mezara ait olduğunu düşündüğümüz, TOM 2020/6 olarak adlandırılan mezarlardan kremasyon izleri, yanmış kemik parçaları ve bir bütünlük oluşturmayacak şekilde geniş bir alana yayılmış dağınık halde 1 kandil, 1 unguentarium, 1 cam alabastron, 1 terrakotta figürin baş parçası ve iki kemik obje ele geçmiştir.

1525-2295 nolu açmada yapılan çalışmalarda ise, üst üste birbirlerini tahrip ederek yapılmış kiremit mezarlar bulunmuştur. Roma Dönemi'ne ait bu mezarlardan M 240 nolu mezar doğu-batı doğrultulu olup, inhumasyon gömüye sahiptir. İskeletin yalnızca sol humerusu ve birkaç dişi dışında tahrip olduğu görülmüştür. Humerusu üzerine 3 sikke, 1 unguentarium ve strigilis parçaları bırakılmış olup, ölü yemeği olarak kırık bir tabağın altına yerleştirilmiş midye kabukları olduğu görülmüştür.

¹⁴ Düz semerdam kiremit mezarın örnekleri için (Carter 1998, 93, fig. 3.37, 3.38, 94, fig. 3.39, 3.40, 3.41, 95, fig. 3.42, 3.43, 96, fig. 3.44; Kaya 2006, res. 60-65; Şahin 2018, 2788-2812, res. 17; Kaya 2006, res. 60-65).

¹⁵ Kasapoğlu 2013, 107-136, res. 144.

M 240 nolu mezarın altında 9.10-8.75 m kotlar arasında doğu-batı doğrultulu düz semerdam çatılı M 241 ve dışbükey semerdam çatılı M 242 nolu toplam iki kiremit mezar daha tespit edilmiştir Kronolojik olarak değerlendirmek ve tahribatı belirlemek için her iki mezarın da aynı anda görülmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda M 241'in M 242 nolu mezarın yapımı sırasında tahrip edildiği görülmüştür. Mezar zeminlerindeki kremasyon çukuru, yanmış odun parçaları ve küçük parçalar halinde yanmış olarak ele geçen kemik parçaları, gömü biçimi olarak kremasyonun tercih edildiğini göstermektedir. M 241 nolu mezarın üstünde boylu boyunca uzanan incir ağacı kökünün mezardaki ikinci tahribatın varlığı olduğu söylenebilir. Antropolojik verilere göre yaklaşık 400 °C'de yakılmış erişkin kadın bireye ait mezardan dağınık olarak yerleştirilmiş 12 pişmiş toprak unguentarium bulunmuştur. M 242 nolu mezarın doğu yarısının tahrip edildiği görülmüştür. Antropolojik ön değerlendirmeler sonucunda mezarın genç erişkin bir kadın ve yanmamış olmaması nedeniyle bireyin coxae yakınlarına sonradan gömüldüğü anlaşılan 0-3 yaş arası bir bebeğe ait olduğu söylenebilir. Mezar içerisinde buluntu olarak 1 tek kulplu testi, 9 soğan gövdeli unguentarium, 2 cam unguentarium, 1 kandil, 1 kase ve 1 sikke ele geçmiştir (**Figür 6, sol üst**).

M 242 nolu mezarın hemen kuzeyinde 9.02-8.63 m kotlar arasında kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu yalnızca güneydoğu kesimi korunabilmiş, olasılıkla düz semerdam çatılı ve tabanı kiremit döşeli M 243 nolu mezar bulunmuştur. Taban kiremidinin hemen üzerinde az sayıda kemik ve bir iç gövdeli unguentarium bulunmuştur. M 243'ün güneyine bitişik tahrip olmuş bir diğer mezar ise, M 244 olarak adlandırılmıştır. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu, düz semerdam kiremit çatılı mezardan az sayıda kemik parçası ve bir iç gövdeli unguentarium bulunmuştur.

1575-2295/2300 nolu açmada kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu bir duvar olduğu görülmüştür. Açmanın kuzeyinde kesitten de görülebilen, toprağın üzerini örten naylon örtü ve kiremitleri bırakılmış içlerindeki kemik ve ölü hediyeleri alınmış kiremit mezarlardan 2004 yılı müze kazılarında bu alanın açıldığı anlaşılmıştır. Açmada 8.12 m kota inildiğinde güneybatı-kuzeydoğu yönde uzanan, podyumun güney duvarına dayandırılmış, bu nedenle duvardan daha sonra yapıldığı anlaşılan M 245 nolu dışbükey semerdam çatılı kiremit mezara¹⁶ rastlanmıştır. Mezardan erkek erişkin bir bireye ait iskelet dışında herhangi bir ölü hediyesi bulunmamaktadır (**Figür 6, sağ üst**). Açmanın kuzeybatısında 7.50 m kotta kuzeydoğu-güneybatı yönde uzanan üzerinde in-situ olarak ele geçen çiviler nedeniyle ahşap tabut mezar olduğu anlaşılan M 246 nolu mezar bulunmuştur (**Figür 6, sol alt**). Femurunun üst yarısından itibaren kesit içerisinde kaldığından ayak ucuna bırakılan 2 unguentarium, 1 tek kulplu testi, 1 kandil, 1 kaburgalı cam kase, 1 strigilis, 1 kandilden oluşan ölü hediyeleri alınmış, iskeletin bütünlüğünün de korunması amacıyla üzeri toprakla örtülmüştür.

Bu çalışmaların yanı sıra 2016 yılında açılan ve sonraki yıllar için sergilenmesi planlandığı için kapatılan, 1560-2300 nolu açmada 4.30-4.00 m kotta yer alan M 206 nolu inhumasyon gömü biçiminin uygulandığı basit toprak mezara ait iskeletin üzeri açılıp kemikler antropologlar tarafından topraklarından arındırılıp temizlenmesi için çıkarılmıştır (**Figür 6, sağ alt**). İlk değerlendirmelerde iskeletin, kadın bireye ait olduğu

¹⁶ Dışbükey semerdam kiremit mezarın erken örnekleri için (Carter 1998, 97, fig. 3.47, 3.48, s. 98, fig. 3.51, 3.52, s. 99, fig. 3.55; Kaya & Tan 2006, 41-52, res. 3-4, 6-7 (Bizans Dönemi); Özüdoğru 2018, 120, fig. 17).

ve başın vücuda nazaran anormal büyüdüğü (hidrosefali) tespit edilmiştir. Ayrıca bireyin kafatasında aldığı bir darbeye dayalı travma olduğu gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak, 1525-2290/2295 nolu açmalarda yapılan çalışmalarda anakayaya kadar inilmiş ve açmanın kuzeydoğusunda yoğun olarak karşılaşılan Arkaik Dönem mezarlarının bu bölümde olmadığı görülmüştür. Anakaya üzerinde ele geçen iğ gövdeli unguentariumlar son kullanımın Geç Hellenistik Dönem (MÖ 2. yüzyıl sonu-1. yüzyıl) olduğuna işaret etmektedir. Nekropolisin genelinde olduğu gibi zeminde bulunan birkaç Attika kırmızı figürlü seramik parçası Klasik Dönem kullanımına dair izler vermekte olmasına rağmen Klasik mezarların Hellenistik ve Roma Dönemlerinde dağıtıldığına dair bilgi sağlamaktadır. Bu bölümde yapılan çalışmalar Hellenistik ve Roma dönemi mezarlarının kesitlerin içlerinde kalması, yine kesitlerde görülen mezar izleri, kuzeyde nekropolisi sınırlandıran anakaya oluşumunun batıda olmaması nedenleriyle nekropolisin batıya günümüz mezarlığının olduğu kısma doğru devam ettiğini göstermiştir. 1575-2295/2300 nolu açmada ortaya çıkarılan duvarın kuzeydoğu yönünde devam ettiği tespit edilmiştir. Yanlarında yer alan mezarlarında duvara uyumlu olarak kuzeydoğu-güneybatı yönlü olduğu görülmüştür. Genel olarak bir yön birliğinden bahsetmek mümkün olmasa da nekropolisin batısında mezarların daha çok doğu-batı yönlü, doğusunda ise kuzey-güney doğrultulu olduğunu göstermiştir. M 234 nolu mezarda kiremitlerin doğrudan iskeletin üzerine kapatılması nekropolisin Hellenistik verileri açısından bir ilk olup, nekropolis de yeni bir mezar tipinin daha olduğunu göstermiştir. İğ gövdeli unguentariumlar olasılıkla bir ritüel gereği iskeletlerin genellikle omuzla göğüs arasında ya da eline tutuşturulmuş şekilde bulunmuşlardır. Sezon başında amaçlanan nekropolisin gezilebilirliğini sağlamaya yönelik yürüme yollarının yapılabilmesi için doğu-batı aksının genişletilmesi için ilk adımlar atılmıştır.

I-C. Sondaj 10 (Büyük Hamam)

Parion kent merkezi bölgesinde ve Odeion'un doğu-güneydoğu tarafında yer alan 41 parsel numaralı zeytinlik içerisinde yer alan yapı için muvafakatı alındıktan sonra 2017¹⁷ ve 2018¹⁸ kazı sezonlarında toplam 5 açmada olmak üzere arkeolojik kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Roma Dönemi'ne ait olan yapının işlevini belirlemek ve mimarisini ortaya koymak üzere kazı çalışmalarına 2020 kazı sezonu programı kapsamında devam edilmesine karar verilmiştir.

2020 yılı öncesinde gerçekleştirilen çalışmalar kapsamında doğu-batı doğrultulu ve 2.20 m kalınlıkta anıtsal duvarlara sahip ana mimari bünyesinde açıklıkları yaklaşık olarak 2.20 m, yükseklikleri yaklaşık 4.00 m olan iki adet kemer¹⁹ ve bu iki kemer arasında çapı 4.10 m, yüksekliği ise 5.50 m olan bir adet kubbeli apsis yer almaktadır. Bu ana mimarinin kuzeyinde mekan duvarlarını oluşturan 0.60-0.70 m genişliklerinde duvarların olduğu ve bu mekan duvarlarının olduğu yerlerde görülen çatı kiremitlerinin varlığı ile yapının kuzey kesiminde bir çatı ile kapatıldığı, güney kesiminin ise mevcut olan ince plakalardan oluşmuş taban kaplamaları sonucunda

¹⁷ Keleş et al. 2019, 608-609, res. 11-12.

¹⁸ Keleş et al. 2020, 399-400, res. 8.

¹⁹ Bu kemerlerden batıda bulunanı üzengi seviyesi altında kalan bir seviyeye kadar korunarak günümüze bu tahrip haliyle ulaşmıştır.

yine yapının iç mekanı olan ancak açık-hava alanını veya bir avluyu teşkil ettiği düşünülmektedir. Kazı çalışmaları kapsamında yapının *opus mixtum*²⁰ duvar örgüsüne sahip olduğu ve bu duvar örgüsünün çeşitli ince mermer kaplama plakaları ile kaplandığı gözlemlenmiştir. Bu bilgiler ışığında yapının büyük ölçekli bir kamu yapısı olduğu kesinlik arz etmektedir. Yapının bir diğer dikkat çekici özelliği ise *opus mixtum* duvar örgüsü bünyesinde *opus spicatum* örgünün de kullanılmasıdır; Parion'da *spicatum* tarzı duvar örgüsünün görüldüğü ilk yapı Sondaj 10 (Büyük Hamam) yapısıdır.

2020 yılında gerçekleştirilen çalışmalar kapsamında; bitki örtüsü temizliği, iri molozların kaldırılması ve kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Alanda gerçekleştirilen bitki örtüsü temizliğinin (**Figür 7, sol üst**) ardından diğer çalışmalara geçilmiştir. 2018 kazı sezonunda alan darlığı sebebiyle kazılan alanın kuzeyine kaldırılmış olan iri molozlar, 2020 kazı sezonunda kazılan alandan uzaklaştırılarak çalılardan arındırılan alana kaldırılmıştır.

Kazı çalışmaları yapının batı tarafında sınırı henüz tespit edilmemiş olan anıtsal mimari kesimin sınırlarını tespit etmeye yönelik olarak 2 adet açma ile gerçekleştirilmiştir.

6 Numaralı Açma: Yapının batı sınırını bulmaya yönelik olarak önceki yıllara ait açmaların batısında, yapının iki kemerli ana kısmını oluşturan geniş duvarların güneyini ortaya çıkaracak şekilde 4.00 x 4.00 m ölçülerinde hazırlanan 6 numaralı açma ile başlamıştır. +14.28 m kota sahip olan yüzeyden başlayan kazı çalışmaları 4 tabaka belirleyerek +11.91 m kota ulaşmıştır.

Çalışmalar sırasında açma içerisinde dört adet duvar (**Figür 7, sağ üst**) tespit edilmiştir. Bu duvarlardan ilki açmanın kuzey kesiti içerisine de giren en yüksek kesimi +13.53 m kota sahip olan doğu-batı doğrultulu harçsız nizami kuru duvardır. İkinci duvar ise Geç Bizans Dönemi'ne tarihlendiği düşünülen en yüksek kesimi +13.42 m kota sahip ve bir önceki duvara görece paralel bulunan harçsız ve özensiz kuru duvardır. Üçüncü duvar ise +12.47 m kota sahip olmakla beraber ilk duvarın altında yer almaktadır. Harçlı ve nizami olan duvarın Roma Dönemi'ne ait olduğu anlaşılmaktadır. Üçüncü duvar üzerinde bulunan birinci duvar olasılıkla buradaki alanın kapatılması için yapılmış bir Geç Roma düzenlemesidir. Dördüncü ve son duvar ise kuzey-güney doğrultulu olup açmanın batı kesiminde +12.68 m kotta yer almakta, üçüncü duvar ile birleşerek köşe yapmaktadır. Ancak dördüncü duvar harçsız fakat özenli bir yapı sergileyerek birleştiği duvardan farklılık arz etmektedir.

Yapının önceki yıllarda tespit edilen taban seviyesi olan +12.19 m kotun altına ulaşan çalışmalar sonucunda yapının tabanına ait bu kesimde bir sonuca ulaşılmaması neticesinde açmanın kuzeydoğu köşesinde bir sondaj yapılmış ve +11.44 m kota ulaşılmıştır. Bu çalışmalar yapının *hypocaust* sistemine sahip bir kamu yapısı (olasılıkla hamam) olduğunu göstermiştir. *Hypocaust* alanında çalışma alanını kısıtlayan ikinci

²⁰ Tabandan başlayarak sırası ile *opus quadratum*, *opus testaceum*, *opus incertum*, *opus testaceum*, *opus quadratum*, *opus testaceum*, *opus spicatum*, *opus testaceum*, *opus incertum*, *opus testaceum*, *opus incertum*, *opus testaceum* ve *opus incertum* olmak üzere *opus mixtum* duvar örgüsü oluşturulmuştur. Duvar örgüleri için (Van Aken, 1952, 144-146; Gerdings, 2016, 19-20; Rook 2013, 64, 66; Sear 1982, 72-77).

duvar (Geç Bizans duvarı) belgelenecek kaldırılmış, çalışmalar sırasında bir adet yazıt tespit edilmiştir.

Duvarın kaldırılması sonrasında açma yapının taban seviyesi altında kalan +11.91 m kot seviyesine getirilmiş ve bu seviyeden sonra görülen molozlu ve isli tabaka 5. tabaka olarak (yapının 4. tabakası bu açmada tespit edilmemiştir) değerlendirilerek hypocaust tabanına +11.28 m kotta ulaşılmıştır. Yoğun buluntu veren 5. tabakada toprağın elenmesi usulüyle buluntulara azami dikkat edilerek kazı çalışmaları sürdürülmüştür. Bu kesimde pişmiş toprak silindirik formlu, kare tuğlalardan oluşturulmuş ve devşirme mimari bloklardan yapılmış olmak üzere 3 çeşit *pilae* tespit edilmiştir. Pişmiş toprak *pilae*lerin yapının orjinal evresine ait olduğu simetrik düzenleri ile anlaşılmaktadır (**Figür 7, sol alt**). Açmanın güneybatı köşesinde çökmüş vaziyette *suspensura* (asma zemin)²¹ tespit edilmiştir (**Figür 7, sağ alt**). *Hypocaustlu* alanın kuzeydoğu köşesinde kuzey duvarında 2, doğu duvarında 1 olmak üzere toplam 3 adet künk hattı tespit edilmiştir. Bu künklerin işlevi tam olarak anlaşılmamış olmakla birlikte bunlardan 2 tanesi harç ile kapatılarak işlev dışı bırakılmıştır.

7 Numaralı Açma: Yapının batı sınırını bulmaya yönelik olarak önceki yıllara ait açmaların batısında, yapının iki kemerli ana kısmını oluşturan geniş duvarların kuzeyini ortaya çıkaracak şekilde 2.50 x 4.00 m ölçülerinde hazırlanan 7 numaralı açma ile başlamıştır. Kazı çalışmaları sonucunda +13.99 m yüzey kotundan +13.61 m kota ulaşılmıştır. Kazı çalışmaları 6 numaralı açmada tespit edilen birinci duvarın üstündeki taş sıraları kısmen açığa çıkarılmıştır.

Çalışmaların sonucunda hypocaust *pilae*leri ile çökük zeminin bulunduğu alan jeotekstil serilerek üzerine elenmiş toprak ve kum ile örtülerek koruma altına alınmıştır. Bu kapatma işlemi yapılmadan önce alınan hava fotoğrafları ile kazı alanı ve kazılan hypocaustlu mekân belgelenmiştir (**Figür 8, sol üst**).

2020 yılı kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılan *hypocaustlu* mekânın²² varlığı ile yapının bir *thermae* (İmparatorluk Hamamı)²³ olabileceği²⁴ düşünülmektedir. *Hypocaustlu* alanda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ortaya çıkan renkli cam *tesserae* (**Figür 8, sağ üst**) ve altın yaldızlı cam *tesserare* (**Figür 8, sol alt**) ile oluşturulmuş duvar mozaiğine ait bolca buluntu yanı sıra yapının duvarlarını kaplayan bezemeli mermer duvar kaplama plakaları (**Figür 8, sağ alt**) bulunmuştur.

Yapının tabakalanmasına bakılacak olursa;

Tabaka	Tarih/Dönem	Yapı Evresi
1	MS 12. yüzyıl sonrası (Geç Bizans-Osmanlı-Cumhuriyet)	Tamamen kullanım dışı
2	MS 9.-12. Yüzyıl (Bizans)	Kireç kuyusu olarak ve eklentiler ile ikincil
3	MS 4.-6. Yüzyıl (Geç Roma)	Son kullanım ve terk edilmiş

²¹ Yegül 2006, 89.

²² Hypocaustlu mekânın hem *pilae* kullanılarak tabandan hem de spacer tube kullanılarak duvardan ısıtıldığı ele geçen veriler sonucunda anlaşılmaktadır (Yegül, 2006, 88-96).

²³ Anabolu 2001, 25-27; Yegül 2006, 160; Rook 2013, 126-128.

²⁴ Yapının kemerli geçişlerinin kalın duvarların bulunması ve "Parion Hamamları" başlıklı doktora tezi çalışması gerçekleştiren Dr. Alper YILMAZ'ın görüşleri bu savı desteklemektedir (Yılmaz 2022, 194-197).

4	MS 2./3.-4. Yüzyıl (Roma)	İlk kullanım
5	MS 4.-6. Yüzyıl (Geç Roma)	Son kullanımda çökme sonucu taban altı seviyelerde kalan moloz

Opus mixtum duvar örgüsünün varlığı sonucunda yapının MS 1. yüzyılın 2. yarısı ile MS 2. yüzyılın 1. yarısı arasında inşa edildiği ve bir takım tadilatlardan geçerek MS 4. yüzyılın ortalarında olasılıkla bir deprem sonucu *hypocaust suspensurasi* çöken yapı geçirdiği diğer tahribatlar sonucunda terk edildiği *hypocaust*lu alanın 5. tabakasında bulunan sikkelerin yoğun olarak MS 4. yüzyılın ilk yarısının sonuna tarihlenmesi sonucunda anlaşılmaktadır.

Çalışmalar sırasında ele geçen arkeolojik buluntular arasında; 20 sikke, 1 kandil, 1 kurşun terazi ağırlığı, 1 takı taşı, seramik parçaları, künk parçaları, cam parçaları, kemik parçaları, demir objeler, bronz objeler, spacer tubelar, tesserae ve 1 yazıt yanı sıra bezemeli, bezemesiz ve yazıtlı olmak üzere mermer kaplama plakaları bulunmaktadır.

I-D. Roma Hamamı

Parion halkının Roma Dönemi'nde sosyal aktivitelerinin gerçekleştirdikleri önemli yapılardan birisi olan Parion Roma Hamamı'nda²⁵ 2020 yılı kazı çalışmaları daha önceki yıllarda orta çıkarılan mekanların planını ve işlevini belirlemeye yönelik olarak yapılmıştır. Kentin merkezinde yer alan yapıda günümüze kadar 10 mekân ortaya çıkartılmış bu mekânların birçoğunda kazılar henüz tamamlanmamıştır (**Figür 9**). 2020 yılı Roma Hamam kazılarının asıl hedefi ise 2019 kazı sezonunun son günlerinde sadece bir kısmı ortaya çıkartılan latrina (**Figür 10, sol üst**) ve büyük bir kısmı ortaya çıkartılan impluviumun (**Figür 10, sağ üst**) tamamın ortaya çıkartıp, planlarını belirlemeye yönelik olmuştur. İlk çalışmalar yapının kuzey sınırında kalan latrinada gerçekleştirilmiştir. Antik Roma Dünyası'nda genel tuvalet kavramını ifade eden latrina kelimesi lavatrina veya lavere yıkanma kökünden gelmektedir²⁶. Parion Roma Hamamı latrinanın düzenlenişine bakıldığında; batı, güney ve doğu olmak üzere üç duvarına yaslanan oturma sıralarından oluşturulan U formulu tipte inşa edilmiştir²⁷. Temiz su kanalı da bu U formundaki blokların içerisinde yer alan batı-doğu eğimli oturma sıralarının önünden dolaşmaktadır. Oturma sıraları ele geçmemiş olup, batı ve güney duvarda muhtemelen oturma sıralarını taşıyan konsollara ait bağlantı delikleri tespit edilmiştir. Doğu duvarda ise taşıyıcı görevi konsol delikleri ile değil, mekân içerisine çıkıntı yapan 5 cm genişliğindeki pervaz ile sağlanmış olmalıdır. Tek bir noktadan kanala su verilerek suyun dolaşması sağlanmıştır. Temiz su kanalının bulunduğu bloklar çeşitli etkilerle yerlerinden oynamış ya da çatlamışlardır. Temiz su kanalını oluşturan mermer blokların ortalama genişliği 0.80 m, yürüme alanı

²⁵ Parion Roma Hamamında hakkında ayrıntı bilgi için (Yılmaz 2012, 57-66; Keleş 2014, 159-174; Yılmaz 2015, 57-66; Yılmaz 2018, 209-220; Yılmaz 2022, 153-194; Yılmaz & Yılmaz 2023, 77-92).

²⁶ Hamam yapısı içinde bir tür soğuk yıkanma yeri olarak da ayrıca tanımlanmıştır (Yegül 2006, 48).

²⁷ Kare ya da dikdörtgen planlı alan içerisinde latrina mekânının üç duvarına yaslanan oturma sıralarından oluşturulan tiptir. Richard "Pracht Der Latrina" adlı çalışmasında latrinaları mimari olarak beş ayrı grupta sınıflandırmıştır. Bu tipler; Düz ya da tek sıralı tip; Kare ya da dikdörtgen olan tip; Peristilli tip; Eksedra tipi ve Yuvarlak tip olarak isimlendirilmiştir. Bir diğer sınıflama da latrina içindeki oturma yerlerine göre yapılmış ve bunlar da; "I", "L", "U", Eksedra ve Yuvarlak tipler başlıkları altında listelenmiştir. Richard'ın yaptığı sınıflandırma günümüzde de güncelliğini korumaktadır. Latrina tipolojisi ve tarihsel gelişi için (Neudecker 1994, 42). Latrinalar ile ilgili ayrıca (Koloski-Ostrow 2015).

0.40 m, temiz su kanalının genişliği 0.26 m, derinliği ise 0.6 m'dir. Temiz suyun geçtiği kanalın her iki yanında da yaklaşık 5 cm genişliğinde bir alan bırakılmıştır. Latrinanın batı, güney ve doğu kısmında temiz su kanalı oldukça iyi korunmuştur. Temiz su kanalı batı kısmında başlayarak doğuya eğimli olarak uzanmaktadır (**Figür 10, sol alt**). Atık su kanalı batı, güney ve doğu duvarları boyunca zeminden başlayarak, derinliği 0.80 m olan atık su kanalı yer almaktadır. Batıdan doğuya eğimli olarak yapılan kanal zemini kiremitler ile kaplanmıştır. Kiremitler 0.35 x 0.70 m ölçülerinde olup iç bükeydir (**Figür 10, sağ alt**). Kanalda, 4. tabakayı (2.90-1.85 m) oluşturan dolgu içerisinde çok sayıda seramik ve cam parçası ele geçmiştir. Roma Dönemi'nde Anadolu'da ve Akdeniz'de yaygın olarak kullanılan tipin birkaç Anadolu örneği olarak Sardes²⁸, Metropolis²⁹ ve Magnesia Latrinaları³⁰ gösterilebilir.

Parion Roma Hamamı'nda 2020 yılı kazılarında çalışılan bir diğer alan ise, yapının impluvium³¹ olarak adlandırılan bölümüdür. Daha önceki kazı sezonlarında güney blokları tam olarak ortaya çıkartılan bölümün yarım kalan kuzey sınırında çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Kare formulu impluviumu çevreleyen mermer bloklar üzerinde 12 adet postamentin varlığını gösteren, mermer bloklar üzerindeki anathyrosis işleminden anlaşılmaktadır. Impluviumun kuzeydoğu köşesinde ve güneyinde günümüze kadar ulaşan toplamda 3 adet postament in-situ olarak ele geçmiştir. 1365-1245 nolu açmada yapılan çalışmalarda ise postamente ait olduğu düşünülen parçalara rastlanmış olup, mermer bloklar üzerinde postamentlerin oturduğu zeminlerde anathyrosis işleminin uygulandığı tespit edilmiştir (**Figür 11, sol üst**). Deniz seviyesinden 4.90 m kotta başlayan çalışmalarda 4.70 m kotta, açmanın güney kesiminde geç döneme ait duvara rastlanmıştır (**Figür 11, sağ üst**). Harçsız olarak moloz taş ve devşirme mimari elemanların birlikte kullanıldığı duvar doğu-batı aksta uzanmaktadır. Duvar-zemin ilişkisini anlamak için yapılan çalışmada belirgin bir zemine ulaşılmamıştır. 0.52 m yüksekliğinde korunagelen duvarın uzunluğu 5.50 m olarak ölçülmüştür. Lokal olarak inşa edilen ve herhangi bir bağlantısı olmadığı belirlenen geç dönem duvarı belgelenecek kaldırılmıştır. Duvar içerisinde moloz taşların yanı sıra sütun parçası ve tiyatronun kaveasına ait olduğu düşünülen oturma sırasının yanı sıra devşirme mimari elemanların kullanıldığı görülmüştür. Impluvium güneyi portikosunun zemininde mozaik³² yer alırken batı, doğu ve kuzeydoğu portikosu mermer plakalar ile kaplanmıştır. Deniz seviyesinden 3.15 m kotta kuzey portikonun zemininin impluvium bölümüne yakın olan kesiminde bir sarnıca rastlanmıştır (**Figür 11, sol alt**). Moloz taşlarla dairesel planda örüldüğü anlaşılan kuyunun üzerine, köşelerinde zıvana delikleri bulunan 0.95 x 0.93 m ölçülerinde kapak taşı oturtulmuştur. 0.52 m çapa sahip olan kuyunun üzerinde yer alan bilezik taşı üzerindeki dübel deliklerinden dolayı bu kısmın üzerinde başka bir mimari uygulamanın yer verildiği göstergesidir. Bu alanda ele geçen sarnıç ile impluvium

²⁸ Yegül 1986, 39, fig. 38.

²⁹ Gülbay 2003, 10-11.

³⁰ Bingöl & Kökdemir 2012, 391-404, res. 5.

³¹ im- = içine, pluvia = yağmur) Roma avlularında genellikle merkezde bulunan bir süs havuzudur. Aşağı yukarı 30 cm derinliğinde olan impluviumlar compluvium adı verilen çatılardan aşağıya akan yağmur sularının toplandığı yer olduğu için bu şekilde adlandırılmaktadır. Daha çok ev mimarisinde kullanılan bu mekân dekoratif özelliği yanı sıra yağmur suyunu toplaması bakımından işlevsel bir özellikte göstermektedir (Jean-Pierre 2005, 483.

³² Parion Roma Hamamı Mozaikleri için (Keleş et al. 2019, res. 2.

arasından doğrudan bir ilişkinin olması gerekmektedir. Roma mimarisinde çatıdan (=compluvium) gelen yağmur suyu impluviumun içerisindeki su doğrudan hemen önlerinde yer alan sarnıçlara boşaltılmaktadır³³. Böylelikle compluvium ve impluvium kombinasyonu, yağmur suyunun toplanması, filtrelenmesi ve soğutulmasında Romalı mimarların geliştirdiği ustaca bir yöntem olarak değerlendirilebilir. Bu uygulama Anadolu Roma hamam mimarisi için önemli bir veri sunmaktadır.

Parion Roma Hamamı'nda 2020 yılı içerisinde yapılan son uygulama ise Türk Tarih Kurumu ile Parion Kazı Başkanlığı arasında imzalanan Bilimsel Araştırma ve Projeleri Destekleme Sözleşmesi ile restorasyon ve konservasyon işleri kapsamında finanse edilen geçici üst örtü sisteminin mevcut ayaklarının yerlerinin değiştirilmesi işlemi olmuştur. 2016 yılında Güney Marmara Kalkınma Ajansı'na sunulan ve kabul edilen Bir Medeniyet Uyanıyor PARİON isimli proje ile uygulanan koruma amaçlı geçici üst örtü sistemine ait doğru ayaklarının birer metre batıya kaydırılarak yeni ayaklar inşa edilerek mevcut taşıyıcı ayakların yerleri değiştirmiştir (**Figür 11, sağ alt**).

I-E. Sondaj 11-1 (Akropol)

2018 yılı kazı sezonunda yüzeyden izlenebilen ve in-situ olduğu düşünülen sütunlar nedeniyle çalışılmasına karar verilen ve SDJ-11 olarak isimlendirilen alanda gerçekleştirilen sondaj çalışmaları neticesinde 5.00 x 5.00 m ölçülerinde bir açma oluşturulmuş ve mimari kalıntıların olduğu bir mekân tespit edilmiştir. SDJ-11 sektöründe çalışmalar 2020 sezonunda kazılması planlanan alanda yapılan temizlik çalışmalarıyla başlamıştır.

2018 yılında çalışılan alan lokal koordinat sisteminde belirlenmiş olup herhangi bir karelaj-açma kodu girilmemesi nedeniyle söz konusu alan, karelajlara bölünerek grid sistemi uygulanmak üzere planlanmıştır. Kentin tamamına uygulanan Uluslararası Yersel Referans Sistemine (ITRF) göre sektörün karelaj sistemini oluşturan x, y ve z koordinatları revize edilmiştir. Daha önce kazılan mekân ve çevresinde, ilerleyen periyotlarda daha sistemli çalışabilmek için ITRF baz alınarak çalışma alanları belirlenmiştir (**Figür 12, sol üst**).

SDJ 11-1 nolu mekân olarak belirlenen yapı bölümünde 6845-5510/5505 ve 6850-5505/5510 numaralı açmalarda yapılan genel temizlik çalışmalarının akabinde seviye inme çalışmaları başlatılmıştır. Bu bağlamda tüm karelajlarda 6 farklı kültür tabakası saptanmıştır. Topoğrafyadaki eğimin mekân içerisinde farklı doğrultuda seyretmesi nedeni ile aynı tabaka farklı açmalarda, farklı kotlara tekabül etmektedir. Söz konusu kültür tabakaları: 1. Tabaka; 27.70 - 27.30 m, 2. Tabaka; 27.30 - 26.83 m, 3. Tabaka; 26.83 - 26.55 m, 4. Tabaka; 26.55 - 26.00 m, 5. Tabaka; 26.00 - 25.60 m, 6. Tabaka; 25.60 - 25.40 m kot aralıkları olarak tespit edilmiştir (**Figür 12, sağ üst**).

1. tabaka çalışmaları günümüz yürüme zeminini oluşturan ve bitki köklerinin yoğunlukta olduğu kısımda gerçekleştirilmiştir. Yapılan seviye inme çalışmalarında mekânın en batısında, kuzey-güney doğrultuda 0.55 m genişliğinde bir duvar kalıntısı tespit edilmiştir ve bu duvarın mekânın batı yönündeki sınırını oluşturduğu anlaşılmıştır. Çalışmalarda Bizans Dönemi'ne tarihlenen bir duvara ait olması muhtemel dağınık bir moloz taş grubu gözlemlenmiştir. Devam eden çalışmalarda

³³ Bu uygulama için (Foss & Dobbins 2007, fig. 16.1).

daha önceki kazı sezonlarında ortaya çıkarılan sütun dizisinin devamı olduğu gözlemlenen 35 cm çapında olan bir sütunun, üst bölümü tespit edilmiştir. 1. tabaka içerisinde 2 düşük kondisyonlu bronz sikke ve 1 cam obje ele geçmiştir.

2. tabaka olarak belirlenen kültür katmanında, yer yer küçük çaplı yangın izleri ile karşılaşmıştır. Yumuşak ve deniz kumu dokusuna sahip toprak dolgusunun içerisinde irili ufaklı moloz taşları ve kiremit parçaları gözlemlenmiştir. 1. tabakanın sonunda gözlemlenen duvar kalıntısı fotografik kayıtlar ve belgeleme çalışmalarının ardından kaldırılmıştır. Tabaka içerisinde; 1 pişmiş toprak figürin parçası, 3 kemik toka, 1 bronz obje, 1 mermer kap parçası ve 4.-5. yüzyıla tarihlenen farklı formlardaki seramik parçaları ele geçmiştir.

3. tabaka çalışmalarında ise kil oranı yüksek toprak yapısı gözlemlenirken üst yapıdan yahut duvar içerisinden düşmüş olması muhtemel moloz taş kalıntıları ve çatı kiremit parçaları tespit edilmiştir. Devam eden çalışmalarda deniz seviyesinden 26.78 m kotta kuzeybatı-güneydoğu doğrultuda kiremit mezar kalıntısı tespit edilmiştir. Mezarın dip kotu ise 4. tabaka içerisine doğru devam etmektedir. Mezar SDJ-11 çalışmalarında bugüne dek tespit edilen 2. mezar olması sebebi ile SDJ-11 M 2 olarak tanımlanmıştır. M 2 mezarının üzerindeki kiremitler kaldırılarak mezar içerisine sızan toprak kalıntısı temizlenmiştir. Söz konusu mezarın içerisinde bulunan iskelet sırt üstü ve doğu batı doğrultuda uzanan, elleri bel hizasında birleştirilerek gömülmüş olan erkek bireye ait bir iskelet olarak tanımlanmıştır. M 2 numaralı mezarın içerisinde bulunan iskelet antropologlar tarafından kaldırılarak koruma altına alınmıştır (**Figür 12, sol alt**). 3. tabaka çalışmalarında 3 pişmiş toprak figürin, tokalar ve iğnelerden oluşan 7 kemik obje, metal obje ve mermer kap parçaları, az sayıda MS 3.-4. yüzyıla tarihlenen amorf seramik parçaları ele geçmiştir.

4. tabakada mekânın güney bölümüne doğru yoğunlaşan yangın geçirmiş bir evre gözlemlenmiştir (alanda ki dolgu toprağının merkez noktadan yayılma yönünden dolayı aynı tabakanın uzantısı ya da tabaklar arasındaki geçişler keskin bir kot farkına tekabül etmektedir). Yangın tabakası içerisinde çok sayıda pişirme kabına ait parçalar, mermer kaplama levha parçaları, az sayıda çatı kiremit parçaları, MS 2.-4. yüzyıllara tarihlenen seramik parçaları 6 bronz sikke, 11 kemik obje, metal obje parçaları ve 3 mermer kap parçası ele geçmiştir. Aynı tabakada kuzey duvarına bitişik ve büyük oranda tahrip olmuş bir opus sectile kalıntısına rastlanılmıştır (**Figür 12, sağ alt**).

5. ve 6. tabaka dolgu olarak aynı kültür katmanını oluşturmaktadır. Söz konusu tabakalar içerisinde küçüklü büyüklü işlevsiz taşlar, yoğun çatı kiremit ve mermer plaka parçaları tespit edilmiş olup bu dolgunun üst yapının tahribi sonucu oluşmuş olabileceği anlaşılmıştır. 0.27 m çapında, 0.85 m uzunluğunda mermer bir sütun kırık olarak, 0.62 x 0.62 m uzunlukta, ortasında 0.54 m çapında işlenmemiş bir bölümü bulunan bir sütun tamburu ele geçmiştir (**Figür 13, sol üst**). Mekânın güneybatısında opus caementicium yığıntısının hemen ön bölümünde yunus balığı üzerine binen Eros'un işlendiği mermer heykel parçası³⁴ (**Figür 13, sağ üst**), mekânın orta

³⁴ Yunus binicisi Eros kompozisyonu Hellenistik Dönem kökenli olup Roma Dönemi'nde kopyaları sevilerek işlenmiştir (Vermeule 1981, 174; Stewart 2010, 16). Eserin genel stilistik özelliklerine bakılarak, kabaca MS 1.-2. yüzyıla tarihlenmek mümkündür.

bölümünde İon mimari bezeme stiline özgü bir sütun başlığı ele geçmiştir (**Figür 13, sol alt**). Önceki çalışmalarda tespit edilen iki duvar arasındaki boşluk alanın işlevi seviye inildikçe netlik kazanmış olup 2.50 m genişliğinde bir kapı açıklığı olduğu belirlenmiştir. Tüm tabakayı oluşturan dolgu toprağı içerisinde yoğun olarak pişirme kabı parçaları, MS 2. yüzyıla tarihlenen farklı formlardaki seramik parçaları ve düşük kondisyonlu 26 bronz sikke ele geçmiştir (**Figür 13, sağ alt**). Söz konusu sikkelerin bir bölümü arka yüzünde kent girişi, ön yüzünde ise imparator betimi bulunan, Gallienus (MS 253-268) dönemi sikkeleri olarak tanımlanmıştır.

Mekânın tüm yapı evreleri ve tabakalar arasındaki geçişler düşünüldüğünde söz konusu yapının bir üst katının bulunmayabileceği öngörülebilir. 5. ve 6. tabakalarda ki yoğun çatı kiremit parçaları da tabakaları oluşturan tekil buluntu grubunu oluşturması ve duvarlara ait herhangi bir yapı elamanının bu çöküntü içerisinde bulunmaması bu durumu açıklayabilir.

I-F. Akropol Doğu (İç) Sur

Kentin savunma sistemi, 7.5 km'lik dış sur, kazılarına başlanan iç sur ve sur duvarları arasına yerleştirilen kuleler ile oluşturulmuştur³⁵. Dış sur, kentin kuzeyinde daha iyi izlenebilmekte olup doğu, batı ve güney yönde yer yer görülmektedir. Kuzey sur hattı, son 200 yıllık zaman diliminde kenti gezen gezginler tarafından aktarılmış ve gravürü çizilmiştir³⁶.

Parion'un kuzeyinde anakara ile Marmara Denizi'nin buluştuğu noktada kule yapısından başlayarak kuzey-güney doğrultulu olarak tiyatroya doğru uzayan iç sur duvarının bir kısmı geçen kazı sezonlarında gün yüzüne çıkarılmıştır. Üç sezon içerisinde kazı çalışmaları yapılan iç sur duvarının yaklaşık olarak 100 metre uzunluğundaki kısmı gün yüzüne çıkarılmıştır (**Figür 14, sol üst**). İç surun uzadığı aks üzerinde, Taş Kule'nin 70 m güneyinde başka bir kule yapısına rastlanmıştır. Doğu Kule adı verilen bu yapı, diğer kuleler gibi dışı düzensiz retrogonal tekniği ile örülmüş, içi ise harçlı molozla doldurulmuştur.

2020 yılında kuzey sur duvarında gerçekleştirilen çalışma Doğu Kule ile Tiyatro arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın öncelikli amacı yapının kültür evrelerini ve dönemini saptamak, gidiş güzergâhını belirleyerek Tiyatro ile olan organik bağını tespit edebilmektir. Bunun yanında diğer bir hedef ise korunan yüksekliği ile görsel anlamda ziyaretçilerin ilgisini çekerek kentin turizm destinasyonuna katkı sağlamaktır.

Sur duvarının doğu cephesinde, 6840/45-5690/95/5700/05 no'lu açmaları kapsayan 5.00 x 5.00 m ölçülerinde üç açma ve 5.00 x 3.00 m ölçülerinde bir açmanın sınırları oluşturularak belirlenmiştir (**Figür 14, sağ üst**). Çalışılan açmalara genel olarak bakılınca batıdan doğuya, 10.00 m kottan başlayarak 6.10 m kota inen eğim tespit edilmiştir. Açmaların kuzey kesitinde net bir şekilde görünen tabakalanma referans alınarak kazı işlemine başlanmıştır. 0.10 m'lik bitki tabakasının hemen altında başlayan Tabaka 1 yer yer 0.50 m ile 1.30 m arasında yer aldığı gözlemlenmiştir. Söz konusu tabaka, yoğun miktarda irili ufaklı moloz taş ve kireç harcı parçalarını kapsamaktadır. Bu moloz taşlar ve harç kalıntılarının, sandık duvar biçiminde inşa

³⁵ Ergürer & Genç, 2013, 43-55.

³⁶ Walpole 1817, 84-140; de Choiseul-Gouffier 1822, 451; Prêteux 2009, 337.

edilen sur duvarının her iki cephesini oluşturan blok taşların arasına konulan dolgu malzemesi olabileceği düşünülmektedir. Tabaka 1 içerisinde 1 yazıt parçası, 1 Herme kabartması (**Figür 14, sol alt**) ve 1 sikke ele geçmiştir. 0.86 x 0.17 x 0.06 m ölçülerindeki Herme'nin kabaca işlenmiş olması sebebiyle hangi tanrıya ithaf edildiği anlaşılamamıştır. Dikdörtgen mermer üzerine kabartma olarak işlenen figür, kaba hatlarla bir baş ve fallusu yansıtmaktadır.

Tabaka 1'de gerçekleştirilen çalışmalar esnasında 6845-5690/95 5700 nolu karelaırları kapsayan açmada blok taşlarla oluşturulan duvara rastlanmıştır. 8.30 m kotta başlayan duvarın korunan yüksekliği 0.90 m olarak ölçülmüştür. İki sıra blok taştan oluşan duvar 7.40 m kotta toprak üzerine oturtulması ile sur duvarının yıkıntısına ait bloklar ile geç dönemde inşa edildiği anlaşılmıştır. Bu tabaka içerisinde bulunan blok taşlar numaralandırılarak, taş platformuna taşınmıştır.

6840/45-5690/95 no'lu karelaırları kapsayan açmada Tabaka 1 ve 3 arasında, aynı kotlara denk gelen iki ayrı tabaka gözlemlenmiştir. Bu tabakalardan doğu yöndeki "2A", batı yöndeki ise "2B" olarak isimlendirilmiştir. Tabaka 2A'nın, 1 sikke haricinde arkeolojik veri içermediği görülmüştür. Bu tabakada Terra rossa (kırmızı renkli) toprak içerisinde az sayıda moloz taşın varlığı gözlemlenmiştir. Tabaka 2B'de ise yoğun miktarda kiremit parçası ve seramik parçalarının yanı sıra 1 sikke (CVN 1), 2 pişmiş toprak figürin parçası (kadın başı, at başı) ve 1 metal objeye rastlanmıştır. 6.70 m kotta Tabaka 2B'nin son bulduğu ve yoğun miktarda kül içeren Tabaka 3'ün başladığı görülmüştür. Yaklaşık olarak 0.20 m kalınlığındaki yangın tabakasında 1 dokuma tezgah ağırlığı, 1 sikke, 1 bronz obje, 2 terrakotta figürin parçası (Panter Ayağı ve Aphrodite Anadyomene) ve 1 kandil ele geçmiştir. Modern yol seviyesine kadar inilen alanda, yanık tabakasının altında Tabaka 4 belirlenmiş olup 5 pişmiş toprak figürin parçası ve 1 metal obje ele geçmiştir. Bu tabakada, deniz seviyesinden 6.10 m kotta sur duvarının bir kısmının üzerine inşa edildiği anlaşılan ve bir önceki evreye ait olduğu düşünölen kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu sıvalı duvar tespit edilmiştir.

2019 sezonunda, 6850-5695 nolu açmada gerçekleştirilen çalışmalar esnasında, 6.10 m kotta başlayan kuzey-güney doğrultulu tek sıradan oluşan taş dizisi belirlenmiştir. 5.60 m uzunluğunda, 0.55 m genişliğindeki taş dizisinin toprak üzerine oturtulduğu anlaşılmıştır. Bu sezon yapılan çalışmalar doğrultusunda güney yönde devam etmediği anlaşılan taş dizisi belgeleneerek kaldırılmıştır (**Figür 14, sağ alt**).

I-G. Agora ve Depo Binası

Agora ve Depo Binası olarak adlandırılan ve daha önceki sezonlarda kazı çalışması yapılan karelaırlar lokal koordinat sisteminde belirlenmiştir. Ancak 2020 çalışma programında söz konusu alan, yeniden karelaırlara bölünerek grid sistemi uygulanmak üzere planlanmıştır. Kentin tamamına uygulanan Uluslararası Yersel Referans Sistemine (ITRF) göre sektörün karelaırlarını oluşturan x, y ve z koordinatları revize edilmiştir (**Figür 15, sol üst**). Daha önce kazılan mekân ve çevresinde, ilerleyen periyotlarda daha sistemli çalışabilmek için ITRF baz alınarak yeni çalışma alanları belirlenmiştir ve başlangıç noktası olarak deniz seviyesinden 8.50 m kot referans alınmıştır (**Figür 15, sağ üst**). Seviye inme çalışmaları topografyayı oluşturan, günümüz atıkları, moloz taş dolgusu ve bitki köklerinden oluşan batı-doğu aksta eğime sahip olan 6720-5770, 6725-5770, 6730-5770, 6730-5765 numaralı

karelaajlarda-açmalarda 1. ve 2. tabakayı oluşturan dolgunun atımı ile sürdürülmüştür. Söz konusu alanda yapılan bu çalışma daha sonraki sezonlar da kazısı yapılması muhtemel karelaajların rehabilitasyonunu sağlamak adına gerçekleştirilmiştir.

1. tabaka çalışmalarında günümüz atıkları ile karışık bir dolgu gözlemlenmiştir. Karelaajın tam olarak orta noktasına denk gelecek şekilde kuzey-güney doğrultuda ilerleyen ve büyük oranda tahrip olduğu tespit edilen bir duvar kalıntısına rastlanmıştır (**Figür 15, sol alt**). Geç Bizans dönemi seramikleri ve düşük kondüsyonlu 2 bronz sikke ele geçmiştir.

2. tabaka çalışmalarında herhangi bir mimari unsur ile karşılaşılmazken yoğun sayılabilecek bir moloz taş dolgusu ile karşılaşmıştır. Söz konusu çalışmalarda düşük kondüsyonlu 4 bronz sikke, 2 pişmiş toprak figürin parçası ve 2 metal objenin yanı sıra az sayıda Bizans dönemi seramik parçaları ele geçmiştir. Çalışmaların yürütüldüğü tüm alanlarda deniz seviyesinden 8.00 m yükseklikte kazı çalışmaları tamamlanmıştır (**Figür 15, sağ alt**).

II. Arazi Restorasyon ve Konservasyon Uygulamaları

Parion antik kenti 2020 yılı kazı sezonu içerisinde planlanan alanlarda önleyici ve etkin koruma uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamalar kapsamında temizlik, yatak harcı yenileme, bordür, derz, sıva sağlama, enjeksiyon ve kış kapatma uygulamaları yer almaktadır. Bu alanların dışında acil müdahale gereken yerlerde gerekli önleyici koruma yöntemleri uygulanmış, söz konusu alanların durumu stabil hale getirilmiştir.

Arazide yapılan restorasyon ve konservasyon uygulamalarının amacı; bir sonraki kazı sezonuna kadar geçen sürede mevsim şartlarına bağlı oluşabilecek tahribatlara karşı önleyici koruma yöntemlerini uygulamaktır. Mevsimlerin neden olabileceği tahribatlar şunlardır:

- 1) Yağmur ve kar suyunun orijinal harcı aşındırarak yok etmesi
- 2) Rüzgârın taşıdığı bitki tohumlarının boşluklara yerleşip o boşluklarda gelişmeleri sonucunda köklerin yaratacağı fiziksel bozulmalar
- 3) Gece ve gündüz sıcaklık farkından dolayı donma - çözülme sonucu harçlarda ve yüzeylerde oluşturacağı tahribat.

Tiyatro, Roma Hamamı, Sondaj 10 (Büyük Hamam) ve Odeion'da genel ve detaylı temizlik işlemleri gerçekleştirilmiştir. Bitki oluşumları bağ makası ile kesilmiş toz ve toprak tabakaları yumuşak uçlu fırçalar ile detaylı temizlenmiştir.

II-A. Tiyatro

Yapı içinde detaylı temizlik yapılmıştır. Orkestra bölümü ön ve arka taraflarında oluşan bitki ve bitki kökleri temizlenmiştir. Orkestra arkasında bulunan künklerde, bitki gelişimini ve kırılıp dağılmasını önlemek amacıyla dere kumu ile kapatılmıştır. Orkestra ön bölümünde mermer plakaların yerlerinden düştüğü ve duvar sıvasının tozumaya ve pullanmaya başladığı görülmüştür. Plakalar toz ve topraktan arındırıldıktan sonra yatak harcı yenilenmiş ve bordür uygulaması ile sağlanmıştır. Tozuyan ve dökülen duvar sıvalarının sağlanması için ilk

olarak % 5'lik ve %10'luk Primal AC33* (sıva ve fresk kaplı yüzeyler için birleştirici ve sabitleyici olarak tutmayı ve elastiteyi artırmak için kullanılan kimyasal malzeme) yüzeye ve boşluklara uygulanmış ardından bordür işlemi ile konservasyon tamamlanmıştır (**Figür 16, sol üst**). Sahne binası güneyinde, pulpitumda bulunan mermer döşemelerin dağıldığı ve derzlerinin tahrip olduğu gözlemlenmiştir. Dağılan mermerlerin yatak harcı yenilenmiş ve derz ve bordür uygulaması yapılmıştır.

II-B. Roma Hamamı

Duvar sıvaları, fresko ve mermer plakalarda bordür, derz ve enjeksiyon işlemleri yapılmıştır. Sıvaların duvar ile olan bağlantısının zayıfladığı ve büyük oyukların olduğu görülmüştür. Bu oyuklara yuva yapan biyolojik canlılar ve bitki oluşumları nedeniyle sıvalarda kopma ve parçalanmaya neden olmuştur. Yumuşak uçlu fırçalar ve puar yardımı ile mekanik temizliği yapılan fresko ve sıvaların, bordür ve enjeksiyon yaparken tahrip olmasını engellemek için %10'luk Primal AC33 uygulanmıştır. Ardından bordür ve derz işlemi hazırlanan kireç harcı ile sağlamlaştırma işlemi yapılmıştır. Freskoda malta harcı (duvar resimlerinin, sıvalarının enjekte edilmesi yolu ile güçlendirmelerinin yapıldığı sıcak, soğuğa ve çözülebilir tuzlara dirençli malzeme) ile yapılan enjeksiyon uygulaması düşey durumu göz önünde bulundurularak mukavemeti artırılmaya çalışılmıştır. Calidarium bölümünde yer alan mermer taban döşemenin yatak harcı yenilenmiş ardından derz ve bordür işlemleriyle konservasyon işlemleri tamamlanmıştır (**Figür 16, sağ üst**). Apodyterium'da kanalı kapatan taş kapağın restorasyonu yapılmıştır. Numaralandırılan taş parçaları kontrollü bir şekilde kaldırıldıktan sonra laboratuvara getirilmiş ardından toz tabakalarından arındırılmıştır. Kırık yüzeylerde taşın yapışmasını engelleyecek parçaların bisturi ile mekanik temizliği yapılmıştır. Alkol ile, birleşen yerlerin temizliği yapıldıktan sonra çift bileşenli yapıştırıcı olan Araldite AY-103 hazırlanıp kırık olan iki yüzeye taşmayacak şekilde uygulanmıştır.

II-C. Sondaj 10 (Büyük Hamam)

Duvar sıvalarında bordür uygulaması yapılmıştır. Taban mermerinde oluşan bitki ve toprak tabakası temizlenmiş daha sonra mermerin derz işlemi ve yerinden kopmuş mermer parçalarda yatak harcı işleminin ardından bordür ile sağlamlaştırılmıştır (**Figür 16, sol alt**).

II-D. Odeion

Orkestrada bitki gelişimini önlemek, insan ve hayvan tahribatını en aza indirmek amacıyla kış mevsimi kapatma uygulaması yapılmıştır. İlk olarak orkestranın tamamını örtecek şekilde, mermer zemine zarar vermeyen, yapışmayan jeotekstil ile kapatılmıştır. Daha sonra koridordan başlanarak bütün zemine, 20-25 cm kalınlığında dere kumu serilmiştir. Kontrollü ve eşit şekilde serilen kumun üzerine geçirgenliği azaltmak için 10-15 cm kalınlığında çakıl serilmiş ve önleyici koruma kapsamında uygulama tamamlanmıştır (**Figür 16, sağ alt**).

Venedik Tüzüğü (1964) madde 15; Yıkıntılar korunmalı, mimari unsurların ve buluntuların sürekli korunması için gerekli önlemler alınmalıdır. Bundan başka, kültür varlığının anlaşılmasını kolaylaştıracak ve anlamını hiç bozmadan açığa çıkartacak her çareye başvurulmalıdır. Bütün yeniden inşa işlemlerinden peşinen

vazgeçilmelidir. Yalnız anastylosis'e yani mevcut fakat birbirinden ayrılmış parçaların bir araya getirilmesine izin verilebilir. Birleştirmede kullanılan madde her zaman ayırt edilebilecek nitelikte olmalı ve bu, anıtın korunmasını sağlamak ve eski haline getirmek için mümkün olduğunca az kullanılmalıdır.

Bu ilkelere ve kararlara uyarak Parion antik kenti arazi restorasyon ve konservasyon çalışmaları, ortaya çıkarılmış her eser ve çıkarılacak olan her eser için, buldukları durumlara göre aktif veya pasif restorasyon/konservasyon uygulamaları ile özgünlüğünü bozmadan, gerek geleneksel gerekse günümüz yöntemleriyle sistemli bir şekilde devam etmektedir.

III. Laboratuvar Koruma Onarım Çalışmaları

Parion kazısı 2020 yılı çalışmalarında, Roma Hamamı, Nekropol, Odeion, Agora ve Dükkanlar, Sur Duvarı, Tiyatro ve sondajlarda kazı çalışmaları devam etmiştir. Yüzey buluntuları da dahil olmak üzere 85 bronz sikke, 45 adet metal buluntu, 26 adet cam buluntu, 102 adet seramik buluntu, 37 adet kemik buluntu, 6 adet taş/mermer buluntu ve 3 adet heykeltıraşlık eser olmak üzere toplamda 304 adet buluntunun koruma onarım çalışmaları tamamlanmıştır.

Koruma onarımdaki amaç; toprak üstünde bulunan ya da toprak altından ele geçen kültür varlıklarının, bulunduğu haliyle belgelenmesi ve mevcut durum tespitinin yapılarak koruma onarım basamaklarını takip çerçevesinde çalışmaların yürütülmesini kapsamaktadır, ayrıca; çalışmalar esnasında eserlere en az zararlı onarım yöntemlerinin seçilmesi, eserlerin aslına sadık kalınarak korunması ve eserlerden elde edilecek olan bilimsel verilerin belgelenmesi amaçlanmaktadır³⁷.

III-A. Metal Eserler Üzerinde Görülen Bozulmalar ve Koruma Onarım Yöntem ve Uygulamaları

Toprak altında kaldığı süre boyunca bozulmaya uğrayan metal eserlerin kazı çalışmalarıyla birlikte açığa çıkarıldığı andan itibaren de bozulma süreci devam etmektedir. Bu nedenle toprak altı ortamdaki çıkarılan metal eserlerin mevcut durumunun korunması ve stabilize edilmesi aşamasında uygulanacak koruma-onarım yöntemlerine ayrıntılı bozulma tespiti ve gözlemlerin ardından karar verilmesi gerekmektedir.

Metal eserlerin belgeleme işlemleri yapıldıktan sonra gözlemsel tespitlerin verilerine göre uygulama yöntemleri eser bazında belirlenmektedir. Parion Kazısı koruma onarım laboratuvarında metal eserler üzerinde mekanik ve kimyasal temizlik yöntemleri kullanılmaktadır. Mekanik temizlik işlemleri gerekli görülen eserlerde stereo mikroskop yardımıyla yapılmaktadır. Kimyasal yöntemler içerisinde bazı zayıf asit uygulamaları nadiren uygulanmaktadır.

Bakır Alaşımı: Kazı çalışmalarında ele geçen bakır alaşımı eserler üzerinde yoğun ve yumuşak toprak tabakası oluşumuyla birlikte genel olarak aktif ve aktif olmayan bakır klorür, bakır oksit ve bakır karbonat oluşumları gözlemlenmiştir. Genel olarak kondisyonları sağlam olan bakır alaşımı eserler üzerindeki patina tabakaları ince olup kimi eserlerin yüzeylerinde hiç bulunmamaktadır. Buluntular üzerindeki toprak tabakası kontrollü olarak bisturi ile kaldırılarak mikroskop altında mekanik

³⁷ Parion koruma onarım laboratuvar çalışmalarının detayları için bkz. Yılmaz 2020, 525-543.

temizlik işlemi yapılmaktadır. Ayrıntılı temizlik işlemleri biten buluntulara BTA (benzotriazol) uygulanarak mevcut korozyonun pasivizasyonu sağlanmaktadır. Akrilik reçine (PB-72) çözeltisi seyreltik olarak uygulanarak eser yüzeyinde ince bir film tabakası oluşturularak atmosfer ile bağlantısı kesilmektedir.

BTA (Benzotriazol) Uygulama Prosedürü

%3 olarak hazırlananır. BTA etanol içerisinde çözündürülür. Vakumlu desikatör içinde vakum altında 24 saat bekletilerek uygulanır.

Demir Eserler: Demir buluntular üzerinde genel olarak gözlemlenen demir oksit oluşumları, çatlak korozyonu ve kabuk atlı korozyon oluşumudur. Demir toprak altında yoğun şekilde korozyona uğrayan bir metal olduğundan kazılarda ele geçen demir buluntular düşük kondisyonludur.

Yüzeydeki toprak tabakası bisturi yardımı ile alındıktan sonra, gerekli görüldüğü durumlarda demir eserler mikroskop altında incelenerek gözlemsel olarak bozulmalar tabakalandırılarak tespiti sağlanmaktadır. Demir eserler üzerindeki korozyon mekanizmaları bisturi yardımıyla mekanik olarak yüzeyden uzaklaştırılır. Ancak daha yoğun ve sert korozyon yapısına sahip olan eserler düşük devirde dramel kullanılarak bozulmanın sertlik derecesine ve buluntunun mekanik dayanımına göre seçilen farklı özelliklerdeki uçlar kullanılarak temizlenmektedir (**Figür 17, sol üst**). Bu işlem kontrolsüz olduğundan buluntunun mekanik direncini iyi gözlemek gerekir. Temizlik işleminden sonra asetonda %3 oranında çözündürülen akrilik reçine (PB-44) demir yüzeyine uygulanarak atmosferle bağlantısı kesilir ve uygun sıcaklık ve nem de depolanmasına özen gösterilir.

Altın Eserler: Altının kararlı bir metal olmasından dolayı üzerinde korozyon tabakası görülmemektedir. Ancak aşınma ve kullanıldığı dönemden kaynaklı oluşabilecek çeşitli kırılma, eğilme ve bükülme gibi fiziksel tahribatlar gözlemlenmektedir.

Gümüş Eserler: Gümüş eserler üzerinde genellikle gümüş sülfür ve gümüş klorür bozulmaları gözlemlenmektedir. Gümüş sülfür obje yüzeyinde siyahımsı mat bir kararma şeklinde kendini belli ederken, gümüş klorür mat kirli beyaz (grimsi) bir tabaka olarak tespit edilmektedir. Ayrıca yumuşak yapısından dolayı çoğu zaman aşım halinde karşımıza çıkan gümüş eserler üzerinde, aşım yapıldığı malzemeden de kaynaklı olarak çeşitli korozyon oluşumları görülebilmektedir. Özellikle bakır ve alaşımlarıyla bir arada bulunmuş olan veya aşım yapılan gümüş eserlerin yüzeyinde aşımın miktarına göre farklı yoğunlukta bakır korozyon türleriyle karşılaşmaktadır. Korozyon tabakası belirlenen gümüş eser yüzeyindeki bozulmalar gümüşün yumuşak yapısından dolayı mekanik yöntemlerle uzaklaştırılamamaktadır. Bu nedenle saf su içerisinde %5 - 15 oranında hazırlanan EDTA yardımıyla bozulmalar objeden uzaklaştırır. Bu işlemi yaparken tespit edilen bozulma mekanizmasına göre eser EDTA içerisine daldırılır veya yüzey pamuğa sarılı bambu çubuk yardımıyla lokal olarak silinir. Daldırma işlemi sırasında eser belirli aralıklarla kontrol edilmeli bozulmanın verdiği tepkimeye göre EDTA oranı arttırılmalı veya işlem sonlandırılmalıdır. İşlemden önce eser yüzeyindeki küçük bir alanda deneme

yapılarak eserin kimyasala verdiği tepki gözlemlenebilir. İşlemden sonra eserin alkol ile yıkanarak kimyasal kalıntılardan arındırılması gerekmektedir.

Kurşun Eserler: Çok yumuşak bir yapıya sahip ve korozyona karşı oldukça dayanıklı olan kurşun eserler yüzeyinde genellikle beyaz renkli kurşun karbonat veya koyu renkli kurşun sülfat patinaları gözlemlenmektedir. Aynı zamanda toprak altında geçirdiği süreçten kaynaklı olarak bazen yüzeyde sert toprak tabası veya kalker oluşabilmektedir. Genellikle yüzeyinde yoğun bir korozyon gözlemlenmeyen kurşun eserler üzerindeki patinalar, çoğu zaman bisturi ve/veya diş fırçası yardımıyla eserden uzaklaştırılır. Ancak Kurşun toksik bir metal olduğu için temizlik işlemi sırasında mutlaka maske ve eldiven kullanılmalıdır.

III-B. Cam Buluntular Üzerinde Görülen Bozulmalar ve Koruma Onarımı

Onarımı yapılan cam eserler üzerinde genel olarak irizasyon, matlaşma, opaklaşma, kahverengi lekelenmeler ve crizzling gözlemlenmektedir. Camların yüzeylerinde biriken toprak tabakası yumuşak uçlu fırçalarla temizlenmekte ve yüzey hassas durumda olduğundan %50 oranında alkol:saf su karışımına pamuklu çubuk daldırılarak cam parçaların yüzeyleri lokal olarak temizlenmektedir.

III-C. Kemik Buluntular Üzerinde Görülen Bozulmalar ve Koruma Onarımı

Ele geçen kemik buluntular üzerinde lokal olarak kalker oluşumları görülmektedir, bu oluşumlar %50 oranında alkol:saf su karışımı ile pamuklu çubuk yardımıyla temizlenmektedir (**Figür 17, sağ üst**).

III-D. Seramik ve Terracotta Buluntular Üzerinde Görülen Bozulmalar ve Koruma Onarımı

Ele geçen seramik buluntuların yüzeylerinde kalker oluşumları gözlemlenmektedir. Zayıf veya kuvvetli olarak yüzeye tutunmuş kalker oluşumları çok yoğun olmadığı sürece buluntuya mekanik veya fiziksel baskı yapmadığından esere zararlı olmadığı bilinmektedir. Yalnız bezemeli, boyalı, figürlü bir obje ise ayrıntıların görülmesini güçleştireceğinden seramik yüzeye zarar vermeden obje üzerinden kaldırılmaktadır. Özellikle boyalı seramikler üzerinden kalkeri kaldırırken dikkatli olunmalıdır çünkü boya tabakası üzerinde birikmiş olan kalker alınırken boya tabakası da beraberinde alınabilmektedir. Kalkerin, tutunmuş olduğu yüzeyin ve boyanın niteliği bu durumda önem taşımaktadır ayrıca kalkerin yüzeye tutunma kuvveti de kontrol edilerek kalkerin kaldırılması için en uygun yöntem belirlenebilmektedir (**Figür 17, sol alt**).

Boyalı ve bezemeli seramikler zarar görebileceği düşüncesi ile akan su altında yıkanmamaktadır, %50 alkol:saf su karışımı ile temizlenmektedir. Temizliğe başlanmadan önce boya kayıplarının olup olmadığı küçük alanlarda test edilmekte ve temizlik işlemine devam edilmektedir. Kırık olarak ele geçen seramik parçaları eşleşiyorsa %50 oranında asetonda çözdürülen akrilik reçine (PB-44) ile birleştirilmektedir. Onarım işlemleri tamamlanmış olan buluntunun yüzeyinde kabuklanma var ve az pişmişse ya da boyalı, figürlü bir yüzeye sahipse, depo koşulları da gerekenden sıcak ve nemli olacaksa seramik yüzeye %2 oranında asetonda çözdürülmüş akrilik reçine (PB-72) emdirilmektedir. Paraloid emdirme işlemi gerekli görülüyorsa tekrarlanabilir. Eksik parçaya sahip olan seramik buluntular 2/3

oranında tamamlanabiliyorsa alçı tımlama yapılabilir. Tercihen cidarlardan yarım santim aşağıda veya eşit yükseklikte olmaktadır. Uygun renkte akrilik boya ile boyanarak işlem tamamlanmaktadır. Kırık olarak ele geçen terrakotta eserler asetonla %50 oranında çözdürülen akrilik reçine (PB-44) ile birleştirilmektedir.

Paraloid B-72 Uygulama Prosedürü

Buluntuların yapım malzemesine ve bozulma durumlarına göre oran değişebilmekle birlikte %2 den %5'e kadar uygulanabilmektedir. Paraloid B-72 aseton içerisinde çözdürülerek fırça yardımıyla uygulanmaktadır, fakat sikkelerde daldırma yöntemi kullanılmaktadır. Buluntuların yüzeyini akrilik reçine ile kaplamanın amacı koruyucu film tabakası oluşturarak atmosfer koşullarına karşı dayanıklı olmasını sağlamaktır. Yüzeyde film tabakası oluşturmanın yanı sıra buluntunun kılcal çatlak veya gözeneklerinin içine sızarak sağlamlaştırma da sağlamaktadır.

III-E. Taş ve Mermer Buluntular Üzerinde Görülen Bozulmalar ve Koruma Onarımı

Genelde kırık ve eksik parçalı olarak ele geçen taş ve mermer buluntular üzerinde yoğun olarak kalker oluşumları gözlemlenmektedir. Buluntuların temizlenmesinde mekanik yöntemlerin seçilmesine özen gösterilmektedir. Kavitrone ve dramel buluntuların ihtiyacına göre farklı uçlar ile kullanılarak kalker oluşumları mümkün olduğunca buluntu yüzeyinden uzaklaştırılmaktadır. Mekanik işlemlerden sonra akan su da veya atomize su püskürtme cihazı kullanılarak buluntular yıkanarak temizlik işlemi sonlandırılmaktadır (**Figür 17, sol alt**). Kırık olan buluntuların birleştirilmesinde farklı yöntemler kullanılmıştır. Boyut olarak küçük ve ağırlık olarak düşük olan buluntular epoksi (30 min.) kullanılarak birleştirilmektedir. Büyük boyutlu ve daha ağır olan buluntuların yapıştırılmasında taş aralditi (AY 103/REN HY 956) kullanılmaktadır.

III-F. Depolama

Sikkeler boyutlarına göre özel olarak hazırlanmış dolaplarda muhafaza edilmektedir. Metal eserler (bronz, demir, kurşun) etafomda objelere uygun olarak açılan yuvalara yerleştirilmekte ve ara yüzey oluşturmak için nötr kumaş kullanılmaktadır. Dayanıklı ve korunma durumu iyi olan bazı demir eserler ve kurşunlar ise kilitli poşetlere konularak uygun bir polietilen kutu içerisinde korunmaktadır. Cam eserler ve parçaları polietilen kutular içerisinde nötr kumaş ve asitsiz kâğıt ile desteklenerek muhafaza edilmektedir. Seramikler duruş yönüne göre etafom ile taban oluşturularak saklanmaktadır. Gerektiğinde asitsiz kâğıt kullanılarak desteklenmektedirler. Daha küçük boyuttaki seramik eserler ise polietilen kutular içerisine yerleştirilmiş asitsiz kâğıtlar ile desteklenerek saklanmaktadır. Genel olarak nem alma silika jeller ile sağlanmaktadır. Depoda güvenli bir şekilde yerleştirilmiş olan nem alma cihazı kullanılmaktadır. Kontrolü depo dışından sağlanmaktadır.

IV. Antropolojik Çalışmalar

Parion kenti 2020 kazı sezonu antropoloji çalışmalarında, Güney-Tavşandere Nekropolisi'nden ele geçirilen 14 birey, SDJ 11 kazı alanından (**Figür 18, sol üst**) ele geçirilen 1 birey (**Figür 18, sağ üst**) ve geçmiş yıllarda ele geçirilmiş olan iskeletlerin

değerlendirilmesi amaçlanmıştır. 2020 yılında farklı sektörlerden ele geçirilen 15 birey ve geçmiş yıllarda ele geçirilmiş olan kemiklerin temizliği ile çalışmalara başlanmıştır.

Güney-Tavşandere Nekropolisi'nden Helenistik ve Roma dönemlerine tarihlendirilen 5'i basit toprak mezar (**Figür 18, sol alt**), 8'i kiremit mezar (**Figür 18, sağ alt**) olmak üzere toplamda 13 mezardan yapısından 14 bireye ait sağlam ve parçalanmış iskelet parçaları ele geçirilmiştir. Mezar 242 numaralı mezar yapısından elen geçen kemiklerin, genç erişkin kadın bir bireye ve 0-3 yaş aralığında bir bebeğe ait olduğu tespit edilmiştir. Ele geçirilen diğer iskelet parçalarından Mezar 206, 239, 241, 242, 242/2 ve 245 no.lu mezarların demografik analizleri yapılabilmektedir (**Tablo 1**). Buna göre; 2'si erkek, 3'ü kadın olan 5 bireyin cinsiyeti, 1'i bebek, 1'i genç erişkin, 2'si orta erişkin, 2'si ileri erişkin olan toplam 6 bireyin yaş dağılımları tespit edilmiştir. Geriye kalan diğer 8 mezara ait kesin bilgiler antropolojik açıdan yeterli olmadığı için tayin edilememiştir.

Mezar No	İskeletin Korunma Durumu	Cinsiyet	Yaş
206	Orta	Kadın	Orta Erişkin
239	Kötü	Erkek	İleri Erişkin
241	Çok Kötü	Kadın	Orta Erişkin
242	Çok Kötü	Kadın	Genç Erişkin
242 /2	Çok Kötü	-	0-3 Yaş
245	İyi	Erkek	İleri Erişkin
Toplam		5	6

Tablo 1: Güney-Tavşandere Nekropolis'i Bireylerinin Demografik Dağılımı

SDJ 11 kazı alanından Roma Dönemi'ne tarihli kiremit mezardan ele geçirilen Mezar 2 numaralı birey ve Arkaik Dönem'den başlayıp Roma Dönemi'ne kadar tarihlendirilen geçmiş yıllarda Güney-Tavşandere Nekropolisi'nden ortaya çıkarılmış olan iskeletlerin paleoantropolojik analizleri sonucunda; 6 bebek, 1 çocuk, 1 adölesan, 15 genç erişkin, 19 orta erişkin, 6 ileri erişkin ve antropolojik anlamda kesin bilgileri yetersiz olan 48 birey olmak üzere (**Tablo 2**), 18 Erkek birey (%19), 27 Kadın birey (%28) ve 51'i (%53) belirsiz olan 96 bireyden 48'nin yaş dağılımı ve 45 bireyin cinsiyeti tespit edilmiştir (**Tablo 2**).

Cinsiyet	Toplam (N)	Yüzde (%)
Erkek	18	19
Kadın	27	28
Belirsiz	51	53
Toplam	96	100

Tablo 2: SDJ 11 ve Geçmiş Yıllarda Çıkarılmış olan İskeletlerin Cinsiyet Dağılımları

Parion kenti 2020 kazı sezonu Antropoloji çalışmalarında Güney-Tavşandere Nekropolis'i ve SDJ 11 kazı alanlarından ele geçen iskeletler ile geçmiş yıllarda ele geçen iskeletlerin paleoantropolojik analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucuna göre toplamda 110 bireyden 54 bireyin yaşı, 50 bireyin ise cinsiyeti tespit edilmiştir

Sonuç

2020 kazı sezonunda yedi sektörde yürütülen arkeolojik kazı, koruma onarım çalışmaları neticesinde 72 adet envanterlik, 402 adet etütlük eser bulunmuş olup tamamının restorasyon ve konservasyon işlemleri tamamlanmıştır. Odeion'un sahne binasının önünde daha önceki kazı sezonlarında ortaya çıkarılan geç dönem yapılarına ait alan kazı çalışmaları 2020 yılında da devam ettirilmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalar kentin MS 5. yüzyıl sonrasındaki Bizans Dönemi mimari yapılanmasının çözülebilmesi ve genel sonuçlar elde edilebilmesi anlamında önemli bir veri bütünlüğü ortaya koymuştur. Güney-Tavşandere Nekropolisinde gerçekleştirilen çalışmalarda toplamda on iki farklı tipte kiremit mezar ve bir adet tahrip olmuş mezarda kazılar gerçekleştirilmiştir. Hellenistik Dönemden MS 2. yüzyıl aralığına kadar Parion Güney-Tavşandere Nekropolisinde mezar buluntuları repertuarını yansıtan eserlerin ele geçtiği mezarlardan M 234; kiremitlerin doğrudan iskeletin üzerine kapatılması nekropolisin Hellenistik verileri açısından bir ilk olup, nekropolisde yeni bir mezar tipi olarak belirlenmiştir. Kentte 2020 yılı kazı çalışmalarının yapıldığı bir diğer yapı ise; Büyük Hamamdır (Sondaj 10). Parion'da Yamaç Hamamı ve Roma Hamamında sonra tespit edilen üçüncü hamamdır. Yansıttığı mimari teknikler bakımından diğer iki hamamdan daha büyük inşa edildiği anlaşılan yapı Büyük Hamam olarak isimlendirilmiştir³⁸. Soğuk- ılık- sıcak döngünse ait veriler henüz ele geçmemiş olmasına rağmen gerek ısıtma sistemi gerekse mimari teknikleri yapının isimlendirilmesi konusundaki net ifadeler kullanılmasını sağlamıştır. Kentte üçüncü hamamın bulunması Parion halkının Roma geleneklerine uyumu konusunda önemli bilgiler vermektedir. Parion'da sosyal yaşam için önemli olan bir diğer hamam olan Roma Hamamı çalışmaları impluviumda devam etmiştir. Bu bölüm MS 2. yüzyılın sonlarında hamamın ikinci kullanım evresinde inşa edilmiştir. Roma konutlarında yoğun olarak kullanılan impluvium peristil geleneğinin Roma hamamlarına uyarlanması iyi bir örneği olup Anadolu Roma hamam mimarisinde Parion Roma Hamamına özgü bir uygulama olarak değerlendirilebilir³⁹. 2020 yılında kazı çalışmaları yapılan bir diğer çalışma alanı ise; Akropol Doğu (İç) Sur duvarıdır. Burada çalışmalar Doğu Kule ile Tiyatro arasında gerçekleştirmiş iki yapının organik bağının tespit edilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Ancak burada yer alan yoğun dolgu bu bağlantının tespitini zorlaştırmaktadır. Akropol (Sondaj 11-1), Agora ve Depo Binasında ise kısa süreli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar 2021 yılı çalışmalarına zemin hazırlamak için planlanmıştır. Arkeolojik çalışmaların yanı sıra koruma onarım çalışmaları ve antropolojik çalışmalar devam ettirilmiştir. Koruma onarım çalışmaları arazi ve laboratuvar uygulamaları olarak iki bölüme ayrılmış ve

³⁸ İsimlendirme için bkz. Yılmaz 2022, 194.

³⁹ Yılmaz 2022, 201.

ayrı ekipler kurularak gerçekleştirilmiştir. Antropolojik çalışmalar 15 birey ve geçmiş yıllarda ele geçmiş kemikler üzerinde yapılmıştır.

KAYNAKÇA

Anadolu 2001

Anadolu, M. (2001). İstanbul ve Anadolu'daki Roma İmparatorluk Dönemi Mimarlık Yapıtları, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Avram 2004

Avram, A. (2004). "The Propontic Coast of Asia Minor", M. H. Hansen, T. H. Nielsen (Eds.), *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, New York, 974-999.

Başaran & Kasapoğlu 2014

Başaran, C. & Kasapoğlu, H. (2014). "Parion Odeionu 2010-2013", H. Kasapoğlu - M. A. Yılmaz (Eds.), *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 40. Kuruluş Yılı Armağanı - Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı*, Ankara, 193-207.

Baydur 1979

Baydur, N. (1979). "Byzantion'da Basılmış Bir Lysimachos Postumus'u", VIII. Türk Tarih Kongresi, I. Cilt, 533-537.

Bingöl & Kökdemir 2012

Bingöl, O. & Kökdemir, G. (2012). "Menderes Magnesia'sı (Magnesia ad Maeandrum) (1984-2010)", *Dtcf Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011)*, Anadolu/Anatolia Ek III.2, 391-404.

Boardman & Hammond 1982

Boardman, J. & Hammond, N. G. L. (1982). *The Expansion of the Greek World Eighth to Sixth Centuries B. C.* The Cambridge Ancient History Vol. III, Part 3, Cambridge: University Press.

Carter 1998

Carter, J. C. (1998). *The Chora of Metaponto The Necropoleis*, Vol. 1, Texas.

De Choiseul-Gouffier 1822

De Choiseul-Gouffier, M. G. F. A. (1822). *Voyage Pittoresque de la Grece*, (Tome Second), Paris.

Dündar 2006

Dündar, E. (2006). *Hellenistik ve Roma Dönemleri Patara Unguentariumları (Yüksek Lisans Tezi)*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Dusenbery 1998

Dusenbery, E. B. (1998). *Samothrace: The Necropoleis, The Nekropoleis and Catalogues of Burials*, Princeton: Princeton University Press.

Dündar 2008

Dündar, E. (2008). *Patara Unguentariumları - Patara IV.1. İstanbul: Ege Yayınları.*

Ergürer & Genç 2013

Ergürer, H. E. & Genç, M. S. (2013). "Sur Duvarları, Kuleler, Kapılar ve Limanlar", C. Başaran (Ed.), *Antik Troas'ın Parlayan Kenti PARİON 1997-2009 Yılları Yüzey Araştırmaları, Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, İstanbul, 43-55.*

Foss & Dobbins 2007

Foss, P. & Dobbins, J. J. (2007). *The World of Pompeii*. London: Routledge.

Gaitsch 2005

Gaitsch, W. (2005). *Eisenfunde aus Pergamon. Geräte, Werkzeuge und Waffen mit einem Beitrag von G. Gassmann und A. Hauptmann*, Berlin: De Gruyter.

Gerdings 2016

Gerdings, H. (2016). *Later, laterculus, and testa: New perspectives on Latin brick terminology*, *Opuscula*, 9, 7-31.

Gülbay 2003

Gülbay, O. (2003). *Eskiçağ'da Tuvalet Kültürü*. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.

Hammond & Scullard 1970

Hammond, N. G. L. & Scullard, H. H. (1970). *The Oxford Classical Dictionary*. London: Oxford University Press.

İplikçioğlu 2007

İplikçioğlu, B. (2007). *Hellen ve Roma Tarihi'nin Anahatları*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Jean-Pierre 2005

Jean-Pierre, A. (2005). *Roman Building, Material and Techniques*, (Çev: A. Mathews), London and New York: Routledge.

Jones 1971

Jones, A. H. M. (1971). *The Cities of The Eastern Roman Provinces*, London: Oxford University Press.

Kasapoğlu 2013

Kasapoğlu, H. (2013). "VII. Nekropol", C. Başaran (Ed.) *Antik Troas'ın Parlayan Kenti PARİON, 1997-2009 Yılları Yüzey Araştırmaları, Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, İstanbul, 107-136.*

Kaya & Tan 2006

Kaya, E. & Tan, T. (2006). "2004 Yılı Bandırma-Doğruca Köyü Banvit Kazısı", 15. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, Ankara, 41-52.

Kaya 2006

Kaya, F. H. (2006). Soli/Pompeiopolis Mezar Tipolojisi. (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Keleş 2011

Keleş, V. (2011). "Parion History from Coins", XIV International Numismatic Congress Proceedings, Glasgow 2009 237-245.

Keleş & Çelikbaş 2014

Keleş, V. & Çelikbaş, E. (2014). "Parion Roma Kolonizasyon Sikkeleri", Arkeoloji ve Sanat Dergisi, 145, 75-84.

Keleş et al. 2019

Keleş, V. - Ergürer, H. E. - Kasapoğlu, H. - Çelikbaş, E. - Oyarçin, K. - Kaba, H. - Yılmaz, A. - Kasapoğlu, B. E. - Yılmaz, M. D. - Akkaş, İ. - Akın, E. (2019). "Parion 2017 Sezonu Kazı, Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 40/III, 595-616.

Keleş et al. 2020

Keleş, V. - Kasapoğlu, H. - Çelikbaş, E. - Kaba, H. - Oyarçin, K. - Yılmaz, A. - Kasapoğlu, B. E. - Yılmaz, M. D. - Akkaş, İ. - Akın, E. - Özmen, S. (2020). "Parion 2018 Sezonu Kazı, Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 41/4, 391-414.

Knigge 1976

Knigge, U. (1976). Kerameikos: Ergebnisse der Ausgrabungen, Band IX, Berlin: De Gruyter.

Koloski-Ostrow 2015

Koloski-Ostrow, A. O. (2015) The Archaeology of Sanitation in Roman Italy: Toilets, Sewers, and Water Systems, North Carolina: UNC Press Books.

Kunisch 1972

Kunisch, N. (1972). "Grabfunde aus dem Stadtgebiet von Bergama", Pergamon Gesammelte Aufsätze, PF I, Berlin.

Magie 1950

Magie, D. (1950). Roman Rule in Asia Minor: To the End of the Third Century after Christ, Vol. I: Text. New Jersey: Princeton University Press.

Mert et al.2018

Mert, İ. H. - Şahin, R. - Altın, A. A. (2018). "Prusa Ad Olympum'dan Bir Oda Mezar", *International Journal of Social Inquiry* Vol. 11, 203-254.

Neudecker 1994

Neudecker, R. (1994). Die Pracht der latrine: zum Wandel oeffentlicher Beduerfnisanstalten in der kaiserzeitlichen Stadt, München: Verlag Dr. Friedrich Pfeil.

Özer 2013

Özer, E. (2013). "Aizonai Kuzey Nekropolis 2012 Sezonu", Aizonai I, 2012 Yılı Kazı ve Araştırma Raporları, Ankara, 25-58.

Özüdoğru 2018

Özüdoğru, Ş. (2018). "Kibyra 2014-2016 Yılı Çalışmaları ve Sonuçları", Phaselis, IV, 109-146.

Papanikola-Bakirtzi 2002

Papanikola-Bakirtzi, D. (2002). Everyday Life in Byzantium, Atina:Hellenic Ministry of Culture.

Targaç 2003

Targaç M. İ. (2003). Anadolu Medeniyetlerinden Kültür Yansımaları, İzmir: Ege Üniversitesi.

Pietsch 1983

Pietsch, M. (1983). "Die römischen Eisenwerkzeuge von Saalburg, Feldberg und Zugmantel", Saalburg Jahrbuch, 39, 5-132.

Prêteux 2009

Prêteux, F. (2009). "Parion et son territoire a l'époque hellenistique: un exemple d'organisation de la chora sur le rivage de la Propontide", L'Asie Mineure dans l'Antiquité: échanges, populations et territoires, 335-351.

Rook 2013

Rook, T. (2013). Roman Building Techniques, Gloucestershire: Amberley Publishing.

Sear 1982

Sear, F. (1982). Roman Architecture, New York: Cornell University Press.

Stewart 2010

Stewart, A. (2010). "A Tale of Seven Nudes: The Capitoline and Medici Aphrodites, Four Nymphs at Elean Herakleia, and an Aphrodite at Megalopolis" Antichthon 44, 12-32.

Şahin 2018

Şahin, M. (2018). "Apollonia Nekropolü Kurtarma Kazıları 2016-2017 Mezar Tipleri Üzerine Bir İnceleme", Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 7/4, 2788-2812.

Van Aken 1952

Van Aken, A. R. A. (1952). "Lateres and Latericium", *Mnemosyne*, 5/2, 139-148.

Vermeule 1981

Vermeule, C. C. (1981). *Greek and Roman Sculpture in America, California: University of California Press.*

Walpole 1817

Walpole, M. A. R. (1817). *Memoirs Relating to European and Asiatic Turkey: And Other Countries of the East, Cambridge: Cambridge University Press.*

Yegül 1986

Yegül, F. (1986). *The Bath-Gymnasium Complex at Sardis, Harvard: Harvard University Press.*

Yegül 2006

Yegül, F. (2006). *Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma, (Çev. E. Erten), İstanbul: Homer Kitabevi.*

Yılmaz 2012

Yılmaz, A. (2012). "Roma Hamamı" C. Başaran (Ed.), *Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion 1997- 2009 Yılları Yüzey Araştırmaları, Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, İstanbul, Ege Yayınları, 57-66.*

Yılmaz 2015

Yılmaz, A. (2015). "Roman Bath", C. Başaran (Ed.), (Çev: V. Keleş, M. D. Yılmaz), *The Flourishing City of Ancient Troad: Parion, Survey, Excavation and Restoration Works Carried Out Between 1997-2009, İstanbul, Ege Yayınları, 57-66.*

Yılmaz 2018

Yılmaz, A. (2018). "The Roman Bath of Parion", D. Katsonopoulou (Ed.) *Paros V, Paros and Its Colonies, Athens, 209-220.*

Yılmaz, A. (2022). *Parion Roma Hamamları (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.*

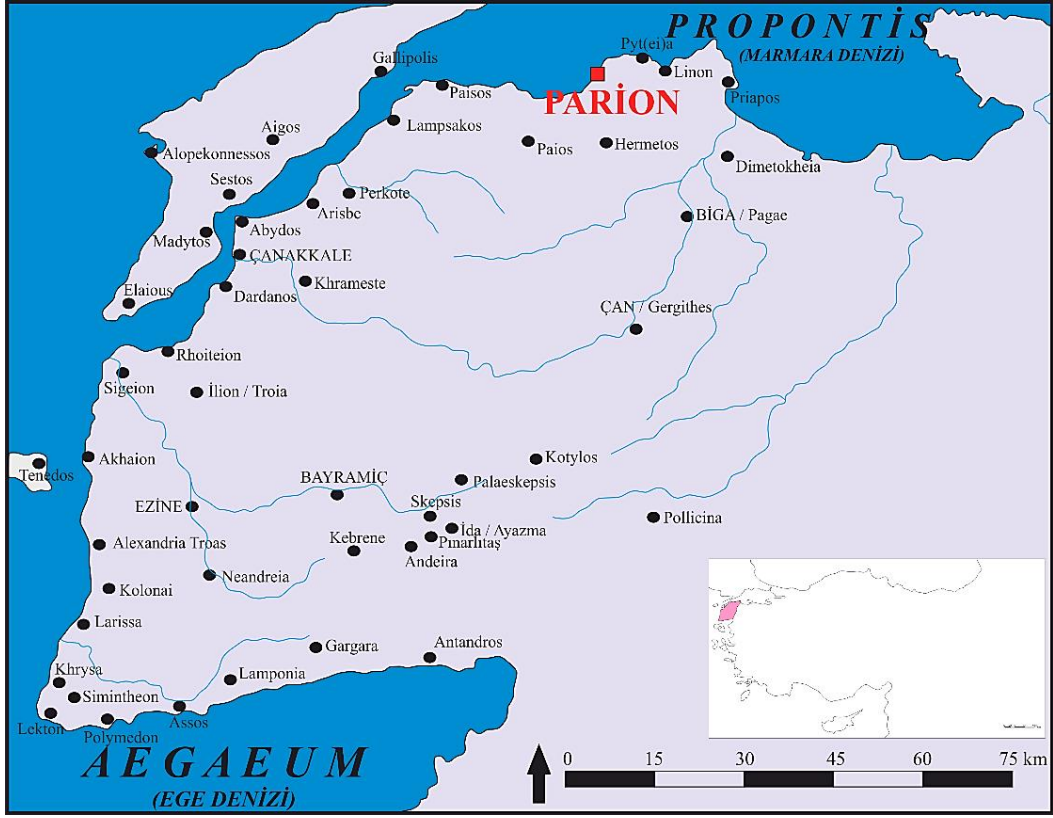
Yılmaz – Yılmaz 2023

Yılmaz, A – Yılmaz, Z. (2023). *The Roman Bath at Parion: Historical Development and The Dating By 14c of Its Reused Phase, Mediterranean Archaeology and Archaeometry Vol. 23, No 1, 77-92.*

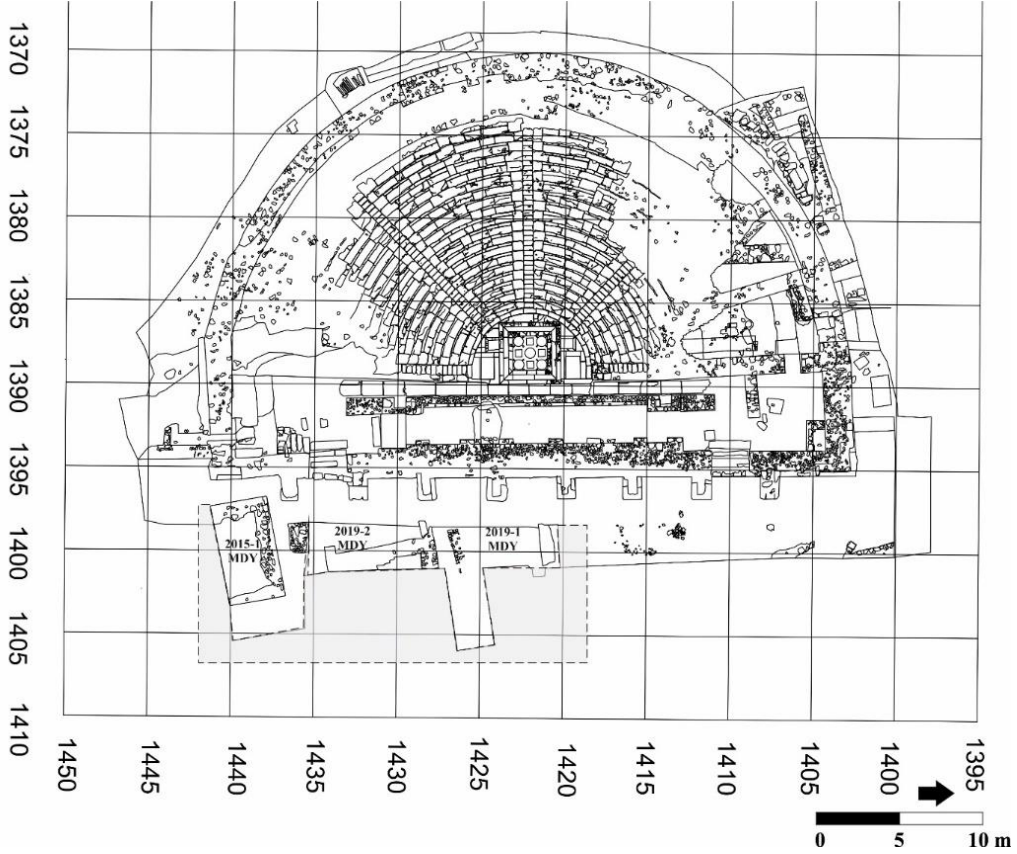
Yılmaz 2020

Yılmaz, Z. (2020). "Arkeolojik Kazılarda Taşınabilir Kültür Varlıklarının Kazı Laboratuvarında Koruma Onarımı: Parion Örneği", F. Zaif, A. Altunöz, İ. Akkutay, A. S. Söylemez, A. Polat, B. K. Güldal, K. Özdemir, Y. E. Karasu, Z. Akgüngör (Ed), *Uluslararası Genç Bilim ve Sanat İnsanları Sempozyumu, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü, 525-543.*

FIGÜRLER

Figür 1

Figür 2

Figür 3

Figür 4

Figür 5

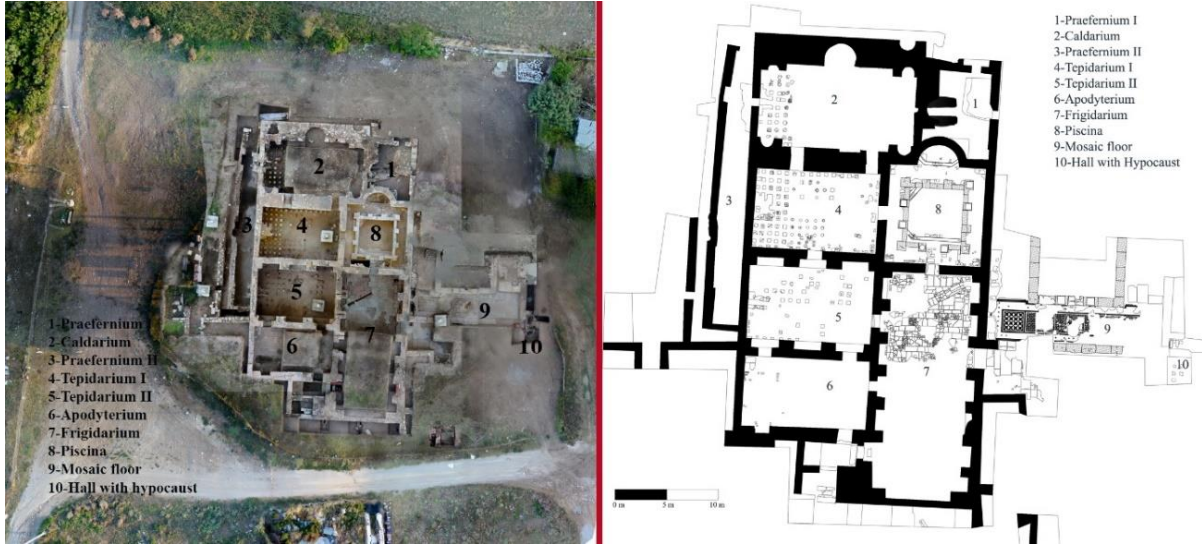
Figür 6

Figür 7

Figür 8

Figür 9

Figür 10

Figür 11

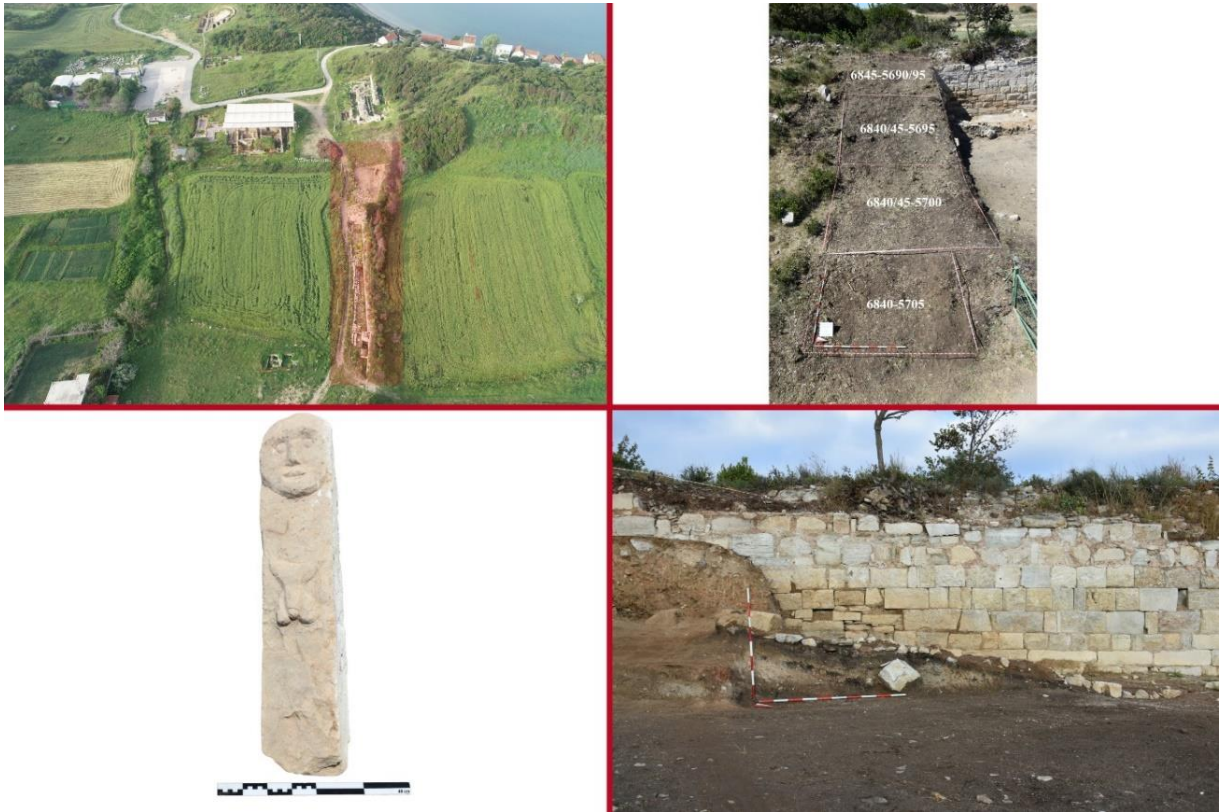

Figür 12

Figür 13

Figür 14

Figür 15

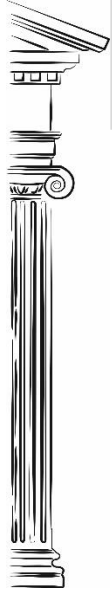
Figür 16

Figür 17

Figür 18

Geliş Tarihi / Received: 25.07.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 30.09.2023

Yayın Tarihi / Published: 30.09.2023

Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: .....

Makale Künyesi / Citation: Erdem, A. (2023). "Kyzikos'ta Ele Geçen Geç Roma Amphoraları Üzerine İlk İzlenimler", *Anatolian Archaeology*, 2 (Eylül 2023), 94-116.

Kyzikos'ta Ele Geçen Geç Roma Amphoraları Üzerine İlk İzlenimler

First Impressions on Late Roman Amphoras Acquired in Kyzikos

Ayşe ERDEM*

ÖZET

Batı Anadolu'da yer alan antik kentlerde, MÖ 7. yüzyıldan itibaren üretildiği bilinen amphora su, zeytinyağı, şarap gibi sıvıların veya tahıl gibi kuru maddelerin taşınması ve depolanması için kullanılan bir formdur. Çalışmada Balıkesir ili Erdek ilçesinde konumlanan Kyzikos kenti, Hadrian Tapınağı'nın batısında 2021 kazı sezonunda ele geçen 9 adet amphora parçası incelenmiştir. Kyzikos binlerce yıllık kültürel birikimi olan sayısız mimari ve plastik eserin ortaya çıkarıldığı ve çalışıldığı kentlerden biridir. Ancak kentin seramiği hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Bu sebeple her bir seramiğin incelenmesi ve literatüre kazandırılması büyük önem taşımaktadır. Herhangi bir stratigrafi vermeden dağınık halde ve oldukça aşınmış bir şekilde ele geçen amphoraların sadece ağız-kulp ve dip kısımları sağlamdır. Şarap ve zeytinyağı ticaretin de önemli bir unsur olduğunu bildiğimiz amphoraların Kyzikos'ta ele geçen örnekleri analoji yöntemiyle incelenmiş ve form özellikleri ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. İncelenen amphoraların Geç Roma Dönemi'ne ait altı farklı tipe ait olduğu belirlenmiştir. Bunlar; Spatheion Amphorası, Late Roman Amphora 1 (LRA 1), Late Roman Amphora 8 (LRA 8), Samos Sarnıç Tip, Late Roman Amphora 2 (LRA 2) ve Keay 62'dir. Ege Adaları, Batı Anadolu, Akdeniz gibi geniş bir coğrafyada yaygın olan tipler, Akdeniz kökenlidir. Az sayıda çeşitli tiplerden oluşan bu ithal amphoraların birçok bölgede yaygın olması kentin ticaret ağı hakkında ipuçları vermektedir. MS 5.yüzyıl ve MS 7. yüzyıllar arasına tarihlenen altı farklı tipten oluşan amphoraların taşıma ve depolama gibi amaçlar için kullanıldığı anlaşılmıştır. Kyzikos amphora buluntuları için bir ön çalışma niteliği taşıyan bu makale ile amphoraların nasıl bir tipoloji oluşturabilecekleri ve kullanımlarıyla ilgili ilk izlenimler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Amphora, Kyzikos, Roma Dönemi, Seramik.

ABSTRACT

In ancient cities located in Western Anatolia amphora, which is known that has been produced since BC 7th Century, is a form that has been used in order to carry and store goods such as liquids like water, olive oil, wine or dry substances such as grain. In this work, 9 pieces of amphora were analyzed acquired in 2021 digging season which take part on the west of Hadrian Temple, Kyzikos city located on the

* Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Erzurum/TÜRKİYE.
E-posta: arkeonar08@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9392-7600>

province of Balıkesir, Erdek district. Kyzikos is one of the cities where there are countless architectural and plastic works discovered which has thousand of years of cultural accumulation. However information about city's ceramic is limited. That's why it is important to analyze every ceramic and bring it on the literature. Examples of amphoras acquired in Kyzikos that we know they are an important component in wine and olive oil trade, were analyzed with analogy and its form features were given in detail. It is determined that analyzed amphoras belong to six different types of Late Roman Era. These are; Spatheion Amphora, Late Roman Amphora 1 (LRA 1), Late Roman Amphora 8 (LRA 8), Samos Cistern Type, Late Roman Amphora 2 (LRA 2) and Keay 62. Types that are common in a wide geography like Aegean Islands, Western Anatolia, Mediterranean, are Mediterranean originated. Imported amphoras that are formed low in numbers but varied types and widespread in many areas give us clues about trading net. It is understood that amphoras which are formed in six different types dated between AD 5th Century and AD 7th century were used for carriage or storage purposes. With this article which is known as a rework for Kyzikos amphora founding, it is presented first impressions about how a typology could amphoras form and their usage.

Keywords: Amphora, Cyzicus, Roman Era, Ceramic.

Giriş¹

Antik Çağ'da farklı amaçlar için üretilen amphoralar zeytinyağı, şarap, defne yağı, balık sosu, salamura balık gibi temel gıdaların uzun süre saklanabilmesi² ve taşınması³ için kullanılmıştır. Bunun dışında amphora formları mezar, mezar hediyesi, su taşıma aracı, kanalizasyon künkü, yol yapımında alt yapı malzemesi, çatı kiremidi, tandır, ocak, hamam ve ayrıca fırınların içinde hava sirkülasyonunu, tiyatrolarda akustiği sağlamak için kullanılan kap türlerinden birisi olmuştur⁴. Batı Anadolu ve çevresinde Erken Tunç Çağından beri yaygın bir kullanıma sahip olan amphoraların, yerleşimlerin besin çeşitliliğini, mutfak kültürünü ve ticari tarzını anlamaya yardımcı olduğu bilinmektedir⁵.

Kuzeybatı Anadolu'nun önemli ticari kentlerinden biri olan Kyzikos, **(Figür 1)** Balıkesir ili Erdek ilçesi sınırları içinde, Kapıdağı Yarımadası'nın ana kara ile birleştiği kıstağın güney ucunda, Erdek-Bandırma karayolu üzerinde, Erdek'ten 9 km doğuda yer almaktadır⁶. Bulduğu coğrafi konum itibarıyla Kyzikos, Anadolu'nun batı dünyasına açılmasını sağlamış ve verimli topraklarının yanı sıra korunaklı limanları, Hytos, Panarmos, Thrakisos sayesinde Karadeniz ticaretinde⁷ etkin kentlerden biri olmuştur. Marmara denizinde önemli ticaret limanlarına⁸ sahip olan Kyzikos, zeytin ağaçları ve üzüm bağlarıyla da bilinmektedir. Antik yazarların söyledikleri⁹ ve kente bulunan pres altlıkları, ışıklar de Kyzikos kentinin şarap ve zeytinyağı üretimine işaret eden önemli arkeolojik verilerdir¹⁰. Bunun yanında Roma İmparatorluk Dönemi'nde kentte üretilen şarabın kontrolüyle görevli "Oinophylaks" denen şarap

¹ Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir.

² Callender 1970, 1.

³ Peacock & Williams 1986, 2-3; Dyczek 2001, 5; Baylan 2008, 7.

⁴ Doğer 1991, 6; Fırat 2013, 70.

⁵ Şenol 2009, 6.

⁶ Koçhan 2011, 11; Meral 2018, 26; Koçhan & Meral 2014, 229.

⁷ Megie 2003, 56; Meral & Has 2014, 278; Has et al. 2020, 392.

⁸ Meral & Yavuz 2017, 550; Meral 2020, 606.

⁹ Plinius 1958, XIV 75.

¹⁰ Koçhan 2011, 160.

muhafızlarının olduğu da bilinmektedir¹¹. Ayrıca farklı balık türlerinden elde edilen garumun da Kyzikos'ta üretilmiş olabileceği önerilmektedir¹².

Bu çalışma da farklı formlarda 9 amphora parçası yer almaktadır¹³. Bu amphora parçaları¹⁴ Kyzikos Antik Kenti'nin önemli yapılarından biri olan Hadrian Tapınağı'nın batısında 2021 yılı kazı sezonunda yapılan çalışmalar sırasında bulunmuştur. MS 1.yüzyıl da inşasına başlanan Hadrian Tapınağı'nın uzun süre bitirilemediği bilinmektedir¹⁵. İnşa evresi ve sonrasında gerçekleşen depremler sebebiyle yapılan onarım çalışmaları tapınağın tam olarak bitirilememesine sebep olmuştur¹⁶. Ancak arkeolojik kazılarda ele geçen mimari parçaların dönem özelliklerinin Antoninler dönemine işaret etmesi Hadrian Tağınağı'nın MS 2. yüzyıllarda kısmi olarak tamamlandığını göstermektedir¹⁷. Tapınak, doğal afetlerden gördüğü tahribin yanında insanlar tarafından da yıllarca tahrip edilmiştir. Kentin terk edilmesinden sonra da yaşadığı depremler, istilalar tahribatın boyutları gün geçtikçe artmıştır. MS 4.yüzyıl ve sonrasında tapınağın mimari parçalarının çeşitli şehirlerde yapılan imar faaliyetlerinde kullanılması ve Hristiyanlıkla birlikte Roma tapınaklarının yıkılmaya başlanması gibi olaylar tahribatı hızlandırmıştır¹⁸. Tapınağın çevresinde kazı çalışmaları sırasında keşfedilen kireç ocakları da yapıya ait mimari öğelerin yok edildiğini gösteren önemli verilerdir¹⁹.

İlk dönem Hadrian Tapınağı kazıları 1989-1996 yılları arasında yapılmıştır. 2006 yılında tekrar başlayan ikinci dönem kazılarda, özellikle Hadrian Tapınağı'nın batı kısa kenarı ortaya çıkarılırken çok sayıda seramik parçası ele geçmiştir²⁰. Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi'ne ait olduğu tespit edilen²¹ bu seramik parçalarının Orta Çağ'a ait büyük pithosların ortaya çıkarıldığı sırada etrafındaki sıkıştırılmış topraktan çıkmış ve oldukça fazla aşınmış olması taşınmış olma ihtimalini düşündürmektedir. Hadrian Tapınağı'nın batısında devam eden çalışmalar sırasında Geç Roma Dönemine ait önemli bir seramik buluntu gurubu 2012 yılı kazı sezonu da ortaya çıkarılmıştır. Hadrian Tapınağı'nın zemin döşemesinin yaklaşık 50 cm alt seviyesinde ortaya çıkan bu seramikler Pitos ve kremit mezar yanında yer alan 7 adet amphoradan oluşmaktadır²². Sadece üç tanesi sağlam olan amphoralar MS 5-7. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir²³.

Makalede incelenen amphora parçaları ise 2021 kazı sezonunda Hadrian Tapınağı'nın batısında (**Figür 2**) herhangi bir stratigrafi vermeden ve dağınık halde ortaya çıkarılmıştır²⁴. Oldukça aşınmış bir şekilde ele geçen amphoraların sadece ağız-

¹¹Koçhan 2011, 160.

¹² Atik 2002, 77, 145.

¹³ Söz konusu malzemeyi çalışmaya izin veren Kyzikos Kazı Başkanı Prof. Dr. Nurettin Koçhan'a teşekkür ederim.

¹⁴ Seramiklerin bilgisayar çizimlerini yapan Hüseyin Dülger'e ve Kumpas'a teşekkür ederim.

¹⁵ Hasluck 1910, 10.

¹⁶ Ertüzün 1998, 124; Soysal et al. 1981, 31-34; Findley 2013, 37.

¹⁷ Koçhan et al. 2007,14; Koçhan et al. 2011, 190; Koçhan & Meral 2012, 261; Aydın-Çakmak 2022, 21.

¹⁸ Texier 1902, 291; Gibbon 1988, 6; Gregorry 2010, 148; Koçhan 2011, 78; Meral 2020, 609; Roberts 2022,108.

¹⁹ Koçhan &Meral 2009, 53; Koçhan & Meral 2011, 261.

²⁰ Meral 2012, 25; Koçhan & Meral 2015,61.

²¹ Koçhan, et al. 2016, 226, Res.9-10; Koçhan et al.. 2017, 250, Res.8-9; Koçhan et al. 2018, 254.

²² Koçhan & Meral 2012, 377; Koçhan &Meral 2014, 232.

²³ Koçhan & Meral 2014, 232; Alpözen et al. 1995, 115, Scale1/10; Karagiorgou 2001, 130, Fig. 7/6; Diamanti 2010, 41, Fig.3/d.

²⁴ Koçhan et al. 2016, 225.

boyun ve dip kısımları sağlam kalabilmiştir. Ağız çapları 6 ile 10 cm arasında, korunan yükseklikleri 4 ile 13 cm arasında değişen amphoraların yüzey renkleri çeşitlilik gösterirken kil renkleri genellikle kırmızı ve kırmızının tonlarındadır. Kil içerisinde katkı maddesi olarak kireç, taşçık, kuvars, ince kum taneleri, mika ve şamot gibi gözle görülebilen birçok madde bulunmaktadır. Çalışmada yer alan ampholar altı farklı tipolojik sınıfı temsil etmektedir. Bunlar; Spatheion Amphorası, Late Roman Amphora 1 (LRA 1), Late Roman Amphora 8 (LRA 8), Samos Sarnıç Tip, Late Roman Amphora 2 (LRA 2) ve Keay 62' dir.

Spatheion Amphorası

Kuzey Afrika (Tunus) kökenli olarak kabul edilen Spatheion amphoralarının bölge içerisinde birden fazla yerleşimde üretilmiş olduğu önerilmektedir²⁵. Akdeniz pazarlarında oldukça yaygın olan Spatheion amphoraları, Batı Anadolu'daki yerleşimlerde sıklıkla görülmektedir²⁶. Genellikle salamura zeytin, kurutulmuş meyve, şarap ve çeşitli baharatların taşınmasında kullanıldığı bilinen²⁷ tipin ikincil kullanım alanları ise mezar tavanları ve kanalizasyon sistemleridir²⁸. Spatheion amphoralarının MS 5. yüzyıl başından MS 7.yüzyılın başlarına kadar üretilmiş oldukları bilinmektedir²⁹.

Kyzikos Hadrian Tapınak alanında yapılan çalışmalarda bu guruba ait sadece ağız kısmı sağlam kalabilmiş bir örnek ele geçmiştir. Bonifay tarafından yapılan sınıflandırmaya göre Spatheion amphoraları 1, 2, 3 olmak üzere üç ana tipe ve kendi içinde alt tiplere de ayrılmaktadır³⁰. A, B, C ve D olmak üzere dört alt tipe ayrılan Spatheion 1 amphoralarının tüm alt tipleri, uzun gövdeye, silindirik boyna ve sivri, içi dolu kaideye sahiptir³¹. Ağız yapılarına göre alt tiplere ayrılan Spatheion 1 amphoraların da Tip B'nin dışa doğru açılan ve yuvarlatılan ağız kenarı hafif sarkıktır³². Kyzikos'ta ele geçen tek Spatheion örneği de Spatheion Tip 1/B içerisinde değerlendirilmiştir (**Figür 3: 1**).

Kyzikos örneğinde de olduğu gibi genellikle kil, tuğla kırmızısı ve kırmızısı sarı tonlarında, yüzey rengi ise bazen krem tonların da görülebilir. Kyzikos buluntusu Spatheion Tip 1/B formuna ait benzerler Bodrum Müzesi³³, Dramont E Batığı³⁴, Bandırma Müzesi³⁵, Marsilya³⁶ ve Arykanda'da³⁷ görülmekte olup MS 5.yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Late Roman Amphora 1

²⁵ Peacock & Williams 1986, 203.

²⁶ Kavaz-Kındıçlı 2017, 68.

²⁷ Akkaş 2020a, 126.

²⁸ Kavaz-Kındıçlı 2017, 68.

²⁹ Capelli & Bonifay 2016, 532-547; Kavaz-Kındıçlı 2017, 69.

³⁰ Bonifay 2004b, 125-129.

³¹ Bonifay 2004b, 124, Fig. 67.

³² Bonifay 2004a, 124.

³³ Alpözen 1975, 29, Lev. 7/6.

³⁴ Santamaria 1995, 55, Pl. VIII.

³⁵ Cenker 2004, 79, Res. 11.

³⁶ Bonifay 2004b, 124, Fig. 67/6.

³⁷ Yaman 2018, 477, Lev. 67/452.

LRA 1 amphoraları Akdeniz dünyasında çok yaygın olmakla birlikte Karadeniz ve Batı Anadolu dahil olmak üzere geniş bir coğrafyada görülen en yaygın Geç Roma Dönemi amphora formudur³⁸. Üretim yeri olarak Kilikya Bölgesi, Kıbrıs, Kuzey Suriye gibi daha birçok yerin tespit edildiği³⁹ LRA 1 amphoraları MS 4. yüzyılda görülmeye başlamış ve MS 7. yüzyılın ilk yarısına kadar üretimi ve ticareti devam etmiştir⁴⁰. LRA 1 formu dışa yuvarlatılmış ya da düzleştirilmiş ağız kenarına, dudak kenarının altından başlayarak omuz genişliğiyle paralel gövde üstünde bileşen yivli kulplara, dar boyunlu olup omuzla birlikte genişleyen gövde, kaideye doğru daralarak devam eden basit küçük çıkıntılı bir dip kısmına sahiptir. Genellikle LRA 1- A ve B olmak üzere iki alt tipe ayrılan bu form, zeytinyağı ve şarap taşımak için kullanılmıştır⁴¹. Bol kireç ve kum içeren LRA 1 amphoralarının kili kiremit kırmızısından sarıya ve pembemsi kreme kadar çeşitli renklerde görülebilir⁴².

LRA 1 grubuna ait Kyzikos'ta sadece iki örnek ele geçmiştir. (**Figür 4: 2-3**). Bu iki amphora grubun alt tipi olan LRA 1A'yı temsil etmektedir⁴³. Tip genellikle kaideye geçişte daralarak ovalleşen gövdeye, geniş bir açıyla gövde üstünde birleşen kulplara sahiptir⁴⁴. Sadece ağız boyun ve bir kısım kulplarını görebildiğimiz (**Figür 4: 2**) Kyzikos örneği, LRA 1A formlarında olduğu gibi dudağı hafif dışa çekik, dar boyunun omuzla birlikte genişlediği görülmektedir. Yuvarlatılmış ve hafif dışa çekilmiş ağız kısmına ve boyunun da belli belirsiz yivlere sahiptir. Ayrıca kum katkısının çok olduğu görülmektedir. Diğer (**Figür 4: 3**) numaralı LRA 1A'nın da ağız ve boyun kısmı sağlamdır ve dar boyunun omuzla birlikte genişlediği yer daha net görülebilmektedir. Yüzeyi pembemsi krem rengin olan amphoranın omzunda belli belirsiz yivler yer almaktadır. Bu örneğin dudak yapısı diğeri gibi dışa çekik değil düz bırakılmıştır. LRA 1 formları içerisindeki farklılaşmaların sebebi geniş bir coğrafyaya yayılmış olmaları, çok sayıda atölyeden ve farklı ustanın elinden çıkmış olmalarıdır. Birbirinden küçük farklılıklarla ayrılan bu iki örneğin benzerlerine Elaiussa⁴⁵, Yassı Ada⁴⁶, Taşucu Amphora Müzesi⁴⁷, Mısır⁴⁸, Mydos⁴⁹, Kekova Adası⁵⁰, Elaiussa Sebaste⁵¹, Tlos⁵², Parion⁵³ ve Tripolis'de⁵⁴ rastlanmaktadır. Kyzikos LRA 1A örnekleri MS 5.yüzyıla tarihlendirilebilir.

³⁸ Hayes 1976, 116; Keay 1984, 270-274; Eiring & Lund 2002, 63; Pieri 2005, 68; Diamanti 2010, 11; Tekocak & Zoroğlu 2013, 117; Alkaç 2013, 114; Diamanti 2016, 690; Kızırlanslanoğlu 2016, 190; Şenol & Alkaç 2017, 831; Opait 2002, 294.

³⁹ Empereur & Picon 1989, 236-241, Fig. 18; Michaelides 1996, 149; Manning et al. 2000, 255; Lund 2007, 781; Şenol 2009, 145; Ferrazzoli & Ricci 2010, 817; Casasola & Bonifay 2010, 94; Empereur 2018, 181; Kızırlanslanoğlu 2016, 182-183; Akkaş 2020a, 377; Kızırlanslanoğlu & Aytek 2018, 18.

⁴⁰ Pieri 2005, 66; Ferrazzoli & Ricci 2010, 817; Tekocak & Zoroğlu 2013, 121.

⁴¹ Şenol 2000, 200; Pieri 2005, 82-85; Ferrazzoli & Ricci 2010, 817.

⁴² Kızırlanslanoğlu 2016, 161.

⁴³ Pieri 2005, Fig. 25.

⁴⁴ Pieri 2005, 70-71.

⁴⁵ Ferrazzoli & Ricci 2006, 37.

⁴⁶ Lüdorf 2006, 57, Taf.16/104A.

⁴⁷ Şenol 2009, 229, 53.

⁴⁸ Konstantinidou 2012, Fig.53.3/412.

⁴⁹ Gülsefa 2015, 255, Kat. No 135.

⁵⁰ Aslan 2015b, Fig. 2: 17.

⁵¹ Kızırlanslanoğlu 2016, Kat.No.53.

⁵² Uygun & Özdemir 2019, Pl.7/38-39.

⁵³ Akkaş 2020a, 401, Kat. No. 249; Akkaş 2020b, 196, Fig. 10/28.

⁵⁴ Katrancı 2020, Levha 7/ Kat.No.33.

Late Roman Amphora 8 (LRA 8)

Oldukça geniş bir coğrafyada yaygın olan LRA 8 amphoraları MS 3. yüzyılın ikinci yarısından MS 7. yüzyılın sonlarına kadar kullanılmıştır⁵⁵. Akdeniz de yaygın olmasının dışında, Karadeniz'in kuzey ve batı kıyılarına kadar dağılım göstermiştir⁵⁶. Zeytinyağı, şarap ve balık taşımak için kullanılan LRA 8 amphoralarının en kapsamlı sınıflandırılması D. Pieri tarafından yapılmıştır⁵⁷. Tip "Agora M273" olarak da adlandırılmıştır⁵⁸. LRA 8 formları hafif dışa çekik bant şeklinde ağız kenarına, yivli veya yivsiz boyna, oval kesitli, boyunda başlayıp omuz üzerinde sonlanan kulplara, alt kısmından ya da orta kısmından şişirilmiş üzeri yivli gövdeye, içi dolu konik yapıda küçük dip kısmına sahiptir. Kyzikos Hadrian Tapınağı'nda yapılan çalışmalarda bu gruba ait sadece iki örnek ele geçmiştir (**Figür 5: 4 - 5**). Yoğun kireç katkısının gözlendiği kil kırmızıdır. Hafif dışa çekik yuvarlak dudağa, bant şeklinde ağız yapısına, boyunda seyrek ve ince yivlere sahiptir (**Figür 5: 4**). Diğer amphoranın ise sadece dip kısmı sağlamdır (**Figür 5: 5**). Benzerlerine Konstantinopolis (Sarıhanne - İstanbul)⁵⁹, Milet⁶⁰, Marsilya⁶¹, Antandros⁶², Smyrna⁶³, Arykanda⁶⁴ ve Parion'da⁶⁵ rastlanmıştır. Tipin genel tarihlendirmesi ve benzerleri göz önünde bulundurulduğunda Kyzikos örnekleri MS 5. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir.

Samos Sarnıç Tip

Üretimlerinin MS 5. yüzyılda başlayıp MS 7. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam ettiği bilinen tipin, üretim yerinin Samos Adası ve Batı Anadolu kıyıları olabileceği vurgulanmaktadır⁶⁶. Samos Sarnıç Tip, Balkanlar, Marmara, Karadeniz, Ege Bölgesi, Doğu ve Batı Akdeniz'de oldukça yaygın görülen bir amphora grubudur⁶⁷. Bu amphoraların şarap, zeytinyağı ve balık gibi ürünlerin taşınmasında kullanılmış olduğu bilinmektedir⁶⁸. Samos Sarnıç Tip formları hafif silme şeklinde düz ağız kenarına, kısa-geniş üzeri yivli silindirik boyna, küçük-kısa oluk yivli kulplara, silindirik-uzun dip kısmına doğru genişleyen gövdesi üzerinde derin yivlere ve içi dolu sivri, ya da topuzlu dip kısmına sahiptir⁶⁹. Bu formlar genel olarak soluk kahverengi ile koyu kırmızı-kahverengi arasında değişen kil renklerine sahiptir. Form özellikleri ve üretildikleri bölge yönünden Agora M273 amphoralarının devamı olarak kabul edilmektedir⁷⁰. Kyzikos'ta Samos Sarnıç Tip'ine ait bir ağız ve boyun parçası ve dip parçası olmak üzere iki örnek ele geçmiştir (**Figür 6: 6-7**). Mika ince kum ve kireç

⁵⁵ Pieri 2005, 135; Akkaş 2020a, 282.

⁵⁶ Şenol 2009, 155; Akkaş 2020a, 281.

⁵⁷ Pieri 2005, 134, Fig.89.

⁵⁸ Robinson 1959, 109.

⁵⁹ Hayes 1992, 62, Fig.22/2.

⁶⁰ Berndt 2003, Tafel 76, A321.

⁶¹ Pieri 2005, 135, Fig. 90.

⁶² Açar 2017, 122, No.69; Aktaş 2018, 649.

⁶³ Karıcı-Ağlar 2015, 262.

⁶⁴ Yaman 2018, 492, Lev. /75.

⁶⁵ Akkaş 2020a, 291, Kat. No.193-194.

⁶⁶ Arthur 1998, s.167; Pieri 2005,132-137.

⁶⁷ Bezczky 2013, 158; Akkaş 2020a, 297; Akkaş 2020b, 209.

⁶⁸ Aslan 2015b, 340.

⁶⁹ Şenol 2009, 157.

⁷⁰ Arthur 1998, 167.

katkılı olan iki örnekten (**Figür 6: 6**) numaralı olan amphoranın yüzeyinde renk dalgalanmaları görülmektedir. Bunun sebebi temelde pişirme kaynaklı olabileceği gibi, bitki örtüsü altında kalmasından dolayı yoğun korozyona uğramış olmasından da olabilir. Düz ve hafif ince ağız kenarı, kulpların hizasıyla dışa doğru sert, bombeli, kısa, geniş boynu⁷¹ ve (**Figür 6: 7**) diğerinin hafif dışa çıkıntılı dip kısmı korunmuş bu iki örneğin benzerlerine Napoli⁷², Yassı Ada⁷³, Myndos⁷⁴, Arykanda⁷⁵ ve Parion'da⁷⁶ rastlanmıştır. Formlar benzerleri ve genel tarihlendirmesi de göz önünde bulundurulurarak MS 5.- 6. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Late Roman Amphora 2 (LRA 2)

Genellikle Batı Anadolu, Karadeniz ve özellikle Akdeniz'de daha fazla görülen⁷⁷ LRA 2 amphoraları Dressel 24 amphoralarının devamı olarak bilinmektedir⁷⁸. LRA 2 formları şarap, zeytinyağı, aromalı şarap, çam sakızı, mersin reçenesi ve terebentin gibi ürünlerin taşınmasında kullanılmıştır⁷⁹. MS 4. yüzyılın ikinci yarısı ve 7. yüzyılın sonu arasında üretildiği ve ihraç edildiği bilinmektedir⁸⁰. Bonifay, A. Opait, G.Kuzmanov, C. Scorpan, J.A. Riley gibi birçok araştırmacı tarafından tipolojik tanımlaması ve sınıflandırılması yapılan LRA 2 amphoralarının en kapsamlı kronolojik ve tipolojik sınıflandırması D. Pieri tarafından yapılmıştır⁸¹.

Genellikle dışa çekik ağız kenarı, ağız bitiminden genişleyen boyundan omuza keskin bir geçiş, yuvarlatılmış omuz, oval kulp, gövde ve hafif çıkıntı ile belirginleştirilen keskinleşmiş basit dip kısmına sahip olan LRA 2 amphoraları A, B ve C olmak üzere üç alt tipe ayrılmaktadır⁸². Kyzikos Hadrian Tapınağı'nda ele geçen tek LRA 2 tipi amphora LRA 2C tipini temsil etmektedir (**Figür 7: 8**). Ağız kenarı hafif dışa çekik ve halka şeklinde daha basit olan Kyzikos LRA 2C'nin benzerlerine Marmaris Müzesi⁸³, Marsilya⁸⁴, Mydos⁸⁵, Knidos⁸⁶, Kekova⁸⁷, Capidava⁸⁸, Phaselis⁸⁹ ve Arykanda'da⁹⁰ rastlanmaktadır. LRA 2C ait tek örnek MS 5.yüzyıl - 7.yüzyıl arasına tarihlenmektedir.

Keay 62

⁷¹ Keay 1984, Fig. 166.

⁷² Deroche & Spieser 1989, Fig. 4.

⁷³ Lüdorf 2006, 112-113, Taf.15.

⁷⁴ Gülsefa 2015, Kat.No.124.

⁷⁵ Yaman 2018, 493, Lev.76.

⁷⁶ Akkaş 2020a, 304, Kat. No.203-207.

⁷⁷ Şenol 2009, 149; Akkaş 2020a, 218-220.

⁷⁸ Opait 2004, 90-9.

⁷⁹ Şenol 2000, 182.

⁸⁰ Robinson 1959, 109; Keay 1984, 354-357; Şenol 2000, 182; Şenol 2009, 150; Pieri 2005, 85-89; Bezczy 2013, 161.

⁸¹ Pieri 2005, 85-93; Gülsefa 2015, 55; Akkaş 2020a, 218.

⁸² Pieri 2005, Fig. 45; Şenol 2009, 149.

⁸³ Şenol 2003, 100.

⁸⁴ Pieri 2005, Pl.27/1.

⁸⁵ Gülsefa 2015, 236, Kat. No.116.

⁸⁶ Aslan 2015a, Fig. 2/15; Doksanaltı 2020, 394.

⁸⁷ Aslan 2015b, 365, Fig. 2/21.

⁸⁸ Opriş & Ratiu 2016, 29, Fig. 17/9.

⁸⁹ Orhan 2017, 147, Fig. 8.

⁹⁰ Yaman 2018, Lev. 74/ 489.

Kuzey Afrika kökenli, geniş silindirik forma sahip Keay 62 amphoraları ağız tiplerine göre 22, kaide tipine göre 15 farklı tipe ayrılmıştır⁹¹. En yaygın kaide tipleri A, D ve E tipleridir. Kyzikos'ta ele geçen (**Figür 8: 9**) Keay 62 amphorasına ait dip kısmı E tipindedir⁹². Sadece dip kısmı sağlam kalabilmiş parça oldukça fazla aşınmıştır. Genellikle dış yüzeyleri kahverengiden sarıya, krem renginden beyaza veya pembeye kadar değişir⁹³. Kyzikos örneğinin yüzey rengini bilmemek de kil rengi kırmızıdır ve kireç, taşçık, şamot gibi katkıları oldukça yoğundur. Muhtemel taşınan malzemenin zeytinyağı olduğu bilinse de son yapılan çalışmalarda keten tohumu yağı izlerine ve reçineye rastlanmıştır⁹⁴.

Keay 62 amphoralarının Akdeniz'de özellikle batısında, ticari olarak yoğunluk gösterdiği görülmektedir⁹⁵. En erken buluntuların MS 4. yüzyıl başlarında ele geçtiği ancak üretimin MS 3.yüzyılda başladığı bilinmektedir⁹⁶. Tiplere göre tarihler farklılık gösterebilmektedir. Fakat Kyzikos örneğini de içine aldığımız Keay 62 E tipi MS 6.yüzyılın sonu ve MS 7. yüzyıl başları arasına tarihlendirilmiştir⁹⁷. Görülebilen özellikleri ve araştırmacıların yapmış olduğu tarihlendirme dikkate alınarak Keay 62 amphorasına ait dip parçası MS. 6.yüzyıl ve sonrasına tarihlendirilmiştir.

Sonuç

Kyzikos Hadrian Tapınağı 2021 yılı kazılarında herhangi bir stratigrafi vermeden dağınık olarak ortaya çıkarılan 9 adet amphoranın değerlendirilmeye çalışıldığı bu yayında, 6 farklı tip belirlenmiştir. Ele geçen amphoraların sadece ağız-boyun ya da dip kısımlarının sağlam olması sınıflandırmada kısıtlayan bir unsur olmuştur. Birebir aynı olmayan fakat tiplerin genel özelliklerini taşıdıklarını gördüğümüz altı farklı tipteki amphoraların, Ege Adaları, Batı Anadolu ve Akdeniz gibi geniş bir coğrafyada yaygın olduğu ve çoğunun Akdeniz kökenli olduğu görülmüştür. Jeopolitik yönden önemli bir konumda olan Kyzikos kenti kara yollarıyla ve deniz yoluyla önemli ticaret noktalarıyla ilişki içerisinde. Ekonomik açıdan tarih boyunca kavşak noktası olan kent bu durumunu Bizans Dönemi'ne kadar sürdürmüştür.

Bu makale, sayısal olarak az olan buluntu gurubuyla Kyzikos kentinin nasıl bir amphora form repertuarına sahip olabileceğini gösteren bir ön çalışmadır. MS 5. yüzyıl ve MS 7. yüzyıllar arasına tarihlenen ithal 9 amphora içerisinde altı farklı tip bulunması Kyzikos'un amphora tip çeşitliliği bakımından zenginliğine ve ticaret ağına işaret edebilir. Herhangi bir mühürlü amphora parçasının henüz ele geçmemesi ve sayısal olarak az olması sebebiyle amphoralar üzerinden kentin ticareti hakkında kesin kanılara varmak için erkendir. Fakat kentin konumu ve sosyo kültürel yapısı düşünüldüğünde Kyzikos'ta ele geçen amphoraların az sayıda da olsa birçok bölgede oldukça yaygın olan çeşitli tiplerden oluşması kentin ticaret ağı hakkında ipuçları verebilir.

⁹¹ Keay 1984, 308-350; Bonifay 2004b, 137.

⁹² Keay 1984, Fig. 160, 11; Bonifay 2004b, 140, Fig.75.

⁹³ Keay 1984, Fig. 346.

⁹⁴ Akkaş 2020a, 111.

⁹⁵ Bonifay 2004b, 137.

⁹⁶ Keay 1984, 349-350.

⁹⁷ Bonifay 2004b, 140.

Ayrıca MS 5. yüzyıl ve MS 7. yüzyıla tarihlenen amphoraların tapınak etrafında MS 5. yüzyıl ve MS 7. yüzyıla tarihlenen Geç Roma Kırmızı Astarlı seramik parçaları ve çeşitli pişirme kaplarıyla⁹⁸ birlikte bulunması tarihsel olarak buluntuların örtüştüğünü göstermektedir. Kent MS 6. yüzyıldan sonra terk edilmeye başlansa da ele geçen seramikler, Kyzikos Hadrian Tapınağı etrafında yaşam belirtilerinin izlerini taşıyan önemli unsurlardan biri olmuştur. Ayrıca yukarıda bahsedilen 2012 yılında ortaya çıkan üç tanesi sağlam olan amphoraların bir mezar ve pithosun yanında ortaya çıkması da bu unsurlardan biri olarak gösterilebilir.

Tabi ki tüm bu çıkarımlar ileride yapılacak arkeolojik çalışmalarla daha somut verilere ve daha çok sayıda buluntuya ulaştıkça netlik kazanacaktır ve bu ilk izlenimleri bir adım daha öteye taşıyacaktır. Bu çalışmayla Spatheion Amphorası, Late Roman Amphora 1 (LRA 1), Late Roman Amphora 8 (LRA 8), Samos Sarnıç Tip, Late Roman Amphora 2 (LRA 2), ve Keay 62'den oluşan altı farklı amphora tipinin Kyzikos'ta da görüldüğü kanıtlanmıştır ve literatüre kazandırılmıştır.

---

⁹⁸ Bahsedilen seramik grupları "Kyzikos Hellenistik ve Roma Dönemi Seramikleri" adlı doktora tezinde çalışılmaktadır.

KATALOG

Figür 3: 1: Tip: Spatheion Tip 1/D; **Tanımı:** Dışa taşkın kalın dudaklar, dudak altı kademeli çizgilerle daralarak devam eden boyun. **Yükseklik:** 4 cm, **Ağız Çapı:** 10 cm; **Hamur Rengi:** 10R 5/8 Red, **Yüzey Rengi:** 10YR 8/3 Very Pale Brown, **Katkılar:** Mika, kireç, taşçık.

Figür 4: 2: Tip: LRA 1A; **Tanımı:** Hafif dışa çekik yuvarlatılmış dudak, ince boyun üzerinde yivler mevcut. Gövdeye geçiş yumuşak. Kulplar dik bir şekilde boyundan çıkmıştır. **Yükseklik:** 11.5 cm, **Ağız Çapı:** 8 cm; **Hamur Rengi:** 7.5YR 7/3 Pink, **Katkılar:** Mika, kireç ve iri taneli kum.

Figür 4: 3: Tip: LRA 1A; **Tanımı:** kalın dudak yapısı düz inen boyun yumuşak bir şekilde gövdeye açılmıştır. Kulplar boyundan yassı bir şekilde gövdeye doğru gitmektedir. **Yükseklik:** 19 cm, **Ağız Çapı:** 8 cm; **Hamur Rengi:** 2.5YR 5/8 Red, **Yüzey Rengi:** 7.5YR 8/1 White, **Katkılar:** Mika, kireç, taşçık ve şamot.

Figür 5: 4: Tip: LRA 8; **Tanımı:** İnce bir şekilde yükseltilmiş dip kısmı. **Yükseklik:** 4.2 cm, **Kaide Çapı:** 2 cm; **Hamur Rengi:** 2.5YR/8 Red, **Katkılar:** Mika ve kireç.

Figür 5: 5: Tip: LRA 8; **Tanımı:** Hafif dışa çıkık dudak yapısı, dik inen boyun ve dudak altından çıkan kalın kulplar. **Yükseklik:** 8 cm, **Ağız Çapı:** 8 cm; **Hamur Rengi:** 2.5YR 5/8 Red, **Yüzey Rengi:** 7.5YR 7/4 Pink, **Katkılar:** Mika, kireç ve taşçık.

Figür 6: 6: Tip: Samos Sarnıç; **Tanımı:** Hafif içe doğru giden ince dudak yapısı, gövdeye doğru doğru genişleyen kısa boyun. **Yükseklik:** 8 cm, **Ağız Çapı:** 8 cm; **Hamur Rengi:** 5YR 4/1 Dark Gray, **Katkılar:** Mika, kireç ve taşçık.

Figür 6: 7: Tip: Samos Sarnıç; **Tanımı:** İnce ve düzgün dip kısmı. **Yükseklik:** 5.8 cm, **Kaide Çapı:** 2 cm; **Hamur Rengi:** 2.5YR 6/6 Light Red, **Yüzey Rengi:** 10YR 8/4 Very Pale Brown, **Katkılar:** Mika, kireç ve iri taneli kum.

Figür 7: 8: Tip: LRA 2/C; **Tanımı:** Dışa çekik üçgen dudak yapısı, gövdeye doğru devam eden ince boyun, boyundan çıkıp gövdenin üst kısmına yerleşen kulplar. **Yükseklik:** 13 cm, **Ağız Çapı:** 6 cm; **Hamur Rengi:** 5YR 7/8 Red, **Yüzey Rengi:** 5YR 7/4 Pink, **Katkılar:** Mika, kireç ve iri taneli kum.

Figür 8: 9: Tip: Keay 62; **Tanım:** Şişirilmiş dip kısmı yukarıya doğru genişleyerek devam eder. **Yükseklik:** 9 cm, **Ağız Çapı:** 8 cm, **Hamur Rengi:** 2.5YR 5/8 Red, **Katkılar:** Mika, kireç, taşçık, şamot.

KAYNAKÇA

Atik 2002

Atik S. (2002). Anadolu Macellumları- Pamphylia ve Pisidia Macellumları Işığında Bir Tipoloji Denemesi. (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Akkaş 2020

Akkaş İ. (2020a). 2008-2019 Yılları Arası Amphora Buluntuları Işığında Parion Antik Kenti Roma ve Erken Bizans/Geç Roma Dönemi Ticari İlişkileri. (Doktora Tezi), Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Akkaş 2020

Akkaş İ. (2020b). Amphora Buluntuları (MÖ 1. yüzyıl- MS 7. yüzyıl). Arkhaia Anatolika 3, 178-243.

Aktaş 2018

Aktaş R. (2018). Antandros Kazısı Yamaç Ev Roma Dönemi Seramikleri. (Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Açar 2017

Açar E. (2017). Antandros Nekropolü Geç Roma Yerleşimi. (Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Alkaç 2013

Alkaç Erkan (2013). Silifke Müzesi'nden Doğu Akdeniz Üretimi Amphoralar. CEDRUS I, 107-124

Alpözen & Özdaş & Berkaya1995

Alpözen T. & O. Özdaş & Berkaya B. (1995). Commercial Amphoras of The Bodrum Museum of Underwater Archaeology, Maritime Trade of the Mediterranean in ancient times. Ankara: Dönmez Offset.

Alpözen 1975

Alpözen T. O. (1975). Bodrum Müzesi Ticari Amphoraları. Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı XXII-2, 5-33.

Arthur 1998

Arthur P. (1998). "Eastern Mediterranean amphorae between 500 and 700: A view from Italy", In L. Sagui (Eds.), *Ceramica in Italli: VI - VIIsecolo Florence*, Setar, 1998, 157-184.

Aslan 2015a

Aslan E. (2015a). 2014 Yılı Knidos Sualtı Araştırmaları'nda Elde Edilen İlk Bulguların Değerlendirilmesi. *Mediterranean Journal of Humanities* V/1, 101-123.

Aslan 2015b

Aslan E. (2015b). Kekova Adası 2012 - 2013 Yılı Sualtı Araştırmalarında Bulunan Amphoraların Tipolojik Değerlendirmesi. OLBA, XXIII, 321-369.

Autret & Yağcı & Rauh 2010

Autret C. & Yağcı R. & Rauh N. (2010). Soli/Pompeiopolis'te LRA 1 Amphora Fırını Alanı. ANMED 8, 203-207.

Aydın-Çakmak 2022

Aydın-Çakmak T. (2022). Kyzikos Hadrian Tapınağı Mimari Bezemeleri (1989-2017 Yılları). (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Baylan 2008

Baylan S. (2008). 2006-2007 Tralleis Kazılarında Ele Geçen Amphoralar. (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Berndt 2003

Berndt Meike, (2003). Funde aus dem Survey auf der Halbinsel von Milet (1992-1999), International Archaeologie 79.

Bezeczky 2013

Bezeczky T. (2013). The Amphorae of Roman Ephesus. Forschungen In Ephesos Band XV/I. Wien.

Bonifay2004

Bonifay M. (2004a). Observations Préliminaires Sur La Céramique De Lanécropole De Pupput, Griesheimer.

Bonifay 2004

Bonifay M. (2004b). Études Sur La Céramique Romaine Tardived' Afrique. British Archaeological Reports International Series 1301, Oxford.

Callender 1970

Callender M. H.(1970). Roman Amphorae With Index of Stamps. London: Oxford University Press.

Capelli & Bonifay (2016)

Capelli C.& Bonifay M. (2016). Archeologia e Archeometrial dele Anfore dell' Africa Romana. Nivi dati e Problemi Aperti, Tracce Archeologi Racconti. Studi in onore di Clementina Panella, 535-557.

Casasola & Bonifay 2010

Casasola D. B. & Bonifay M. (2010). Importaciones Y Consumo Alimenticio En las Ciudades Tardorromanas Del Mediterraneo Nor Occidental (SS. VI-VIII D.C.): La Aportacion De Las Amforas, Las Ciudades Del Mediterraneo, 91-114.

Cenker 2004

Cenker A., (2004). "Bandırma Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Ticari Amphora", 22. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1.Cilt, Konya, 69-80.

Deroche & Spieser 1989

Deroche V.& Spieser, J.M. (1989). *Recherches Ceramique Byzantine, Supplement XVIII*, Athenes.

Diamanti 2010

Diamanti C. (2010). *Local Production and İmport of Amphoras at Halasarna of Kos İsland (5th-7th c.)*, Athens: Athens University.

Diamanti 2016

Diamanti C. (2016). *The Late Roman Amphora Workshop of Paros İsland in the Aegean Sea. RCRF Acta,44, 691-697.*

Doğer 1991

Doğer E.(1991). *Antik Çağda Amphoralar*, Sergi Yayınevi.

Doksanaltı 2020

Doksanaltı E. M. (2020). *Knidos 'Liman Caddesi' Geç Antik Dönem Atölye/Dükkân ve Buluntuları. OLBA, XXVIII, 377-420.*

Dyczek 2001

Dyczek Piotr, (2001). *Roman Amphorae of the 1-3 Centuries AD Found on the Lower Danube Typology. Warszawskiego: Copyright By Wydawnictwa Uniwersytetu.*

Ertüzün 1999

Ertüzün, Reşit (1999). *Mazhar, Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar. İstanbul.*

Eiring& Lund 2004

Eiring Jonas, Lund John. (2004). *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean. Monographs of the Danish Institute at AthensVol 5, 198-288.*

Empereur & Picon (1989)

Empereur & Picon (1989). *Lesregions de Production D' amhores İmperiales en Mediterranee Oriental. Dans l'École Française de Rome, Amphores Romaines et Histoire Economique: Dix ans de Recherche. Actes du colloque de Sienne (22-24 Mai), 223-248.*

Empereur 2018

Empereur Jean-Yves. (2018). *The Late Roman Amphorae Found in Amathus Harbour, Etudes Chypriotes XX, The Hellenistic Herbour of Amathus Volume 2, 181- 190.*

Ferrzolli& Ricci 2006

Ferrzolli A. F., Ricci M. (2006). *Cilician Ceramic Production From Roman to Byzantine Age, New Data From Elaiussa Sebaste. OLBA, XVII, 33-44.*

Ferrzolli& Ricci 2010

Ferrzoli A. F., Ricci M. (2010). Un Centro di Produzione delle Anfore LR 1: Elaiussa Sebaste in Cilicia. Gli Impianti, Le Anfore, LRCW 3, Vol. II, Bar International Series, 2010, 815-819.

Fırat 2013

Fırat M. (2013). Phokaia Seramik Çöplüğü Alanı'ndan Ele Geçen Amphoralar. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 5, 70-85

Findley 2013

Findley Andrew (2013). The Monumental Province: Asia and the Temples of the Roman Empire. (Doctoral Thesis). Washington University In St. Louis, Graduate School of Art and Sciences, Washington.

Gibbon 1988

Gibbon Edward (1988). Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, 3.Cilt. (Çev. A. Baltacıgil), İstanbul.

Gregorri 2010

Gregorri Timothy E. (2010). Bizans Tarihi. (Çev. Esra Esmert), Yapı Kredi Yayınları.

Gülsefa 2015

Gülsefa G. (2015). 2006-2013 Myndos Kazılarında Ele Geçen Amphoralar ve Amphora Mühür Buluntuları. (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Has & Meral & Aydın 2020

Has A.C., Meral K., Aydın T. (2020). "Propontis'in Güneyinde Güçlü Bir Liman Kenti: Kyzikos ve Deniz Ticareti". V. Keleş (Eds.), Propontis ve Çevre Kültürleri, Parion Studies III, İstanbul, 392-400

Hasluck 1910

Hasluck, F. (1910). Cyzicus, CUP.

Hayes 1976

Hayes J. W. (1976). Roman Pottery in the Royal Ontario Museum. Toronto: Royal Ontario Museum.

Hayes 1992

Hayes J. W. (1992). Excavations at Saraçhane in Istanbul. Vol. 2. Oxford: Princeton, University Press.

Karagiorgou 2001

Karagiorgou O. (2001). "LR2 a Container fort he Militaryannona on the Danubian Border", Kingsley, S., Decker M. (Eds.), Economy and Exchange in the East Mediterranean During Late Antiquity, Printed in Great Britain by The Information Press Oxford, 129-166.

Karcı Ağlar 2015

Karcı Ağlar G. (2015). Smyrna Agorası'nda Ele Geçen Ticari Amphoralar (1998-2006 Kazıları). (Doktora tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Katrancı 2020

Katrancı S. (2020). Tripolis Amphoraları. (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Kavaz-Kındıǧlı 2017

Kavaz-Kındıǧlı B. (2017). Zeytinliada Geç Roma ve Bizans Seramikleri. (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Keay 1984

Keay S. J. (1984). Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean. Oxford.

Kızırlarlanoǧlu 2016

Kızırlarlanoǧlu H. A.(2016). Antik Çağ'da Elaiussa Sebaste'nin Amphora Üretimi Ve Ticari İlişkileri. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Kızırlarlanoǧlu & Aytek 2018

Kızırlarlanoǧlu H.Asena & Aytek A.İhsan. (2018). Elaiussa Sebaste Üretimi "Geç Roma 1" Amphoralarının Geleneksel Tipoloji ve Geometrik Morfometrik Analizlerle Değerlendirilmesi. MASROP E-Dergi, Cilt 12. 2, 16-44.

Koçhan & Meral & Motor & Güneş 2007

Koçhan N., Meral K., Motor H., Güneş F. (2007). Kyzikos 2006 Yılı Kazıları, 30. Kazı Sonuçları Toplantısı,1.Cilt, Kocaeli, 2007, 11-20.

Koçhan & Meral 2009

Koçhan, N. & Meral, K.(2009). Kyzikos 2008, 31. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Denizli, 2009, 51-62.

Koçhan & Meral & Motor & Has 2010

Koçhan N. & Meral K.& Hacer M. & Ahmet Cüneydi H. (2010). Kyzikos 2009. 32. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1.Cilt, İstanbul, 2010, 188-199.

Koçhan & Meral 2012

Koçhan N. & Meral K. (2012), Kyzikos 2011. 34. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt, Çorum, 2012, 339-346.

Koçhan & Meral 2013

Koçhan N. & Meral K. (2013). Kyzikos Kazısı 2012. 35. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt, Muğla. 32013, 76-387.

Koçhan 2011

Koçhan N. (2011).Kyzikos Tarihi ve Mimari Kalıntıları. Bursa: Renkvizyon Ofset Form Matbacılık.

Koçhan & Meral 2014

Koçhan N. & Meral K. (2014). "İkinci Dönem Kyzikos Kazıları 2006-2013", H. Kasapoğlu, A. M. Yılmaz (Eds.), Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 40. Kurulu Yılı Armağanı Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 229-254.

Koçhan & Meral 2015

Koçhan N. & Meral K. (2015). Kyzikos'ta Yapılan Kazı ve Sondajlarla İlgili Bir Değerlendirme. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi 35, 60-77.

Koçhan & Meral & Has 2016

Koçhan N. & Meral K. & Has A. C. (2016). Kyzikos 2015. 38. Kazı Sonuçları Toplantısı, 23-27 Mayıs 2016. Edirne, 2016, 223-232.

Koçhan & Meral & Has & Tercanlıoğlu 2017

Koçhan, N.& Korkmaz, M. & A. C. Has & A. Tercanlıoğlu. (2017). Kyzikos 2016. 39. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt, Bursa, 2017, 249-260.

Koçhan & Meral 2020

Koçhan N. & Meral K. (2020). Kyzikos Hadrian Tapınağı'nın Alt Yapısı ve Sütun Başlıkları Üzerine Bir Değerlendirme. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8, 27-45.

Konstantinidou 2012

Konstantinidou A. (2012). Ceramics and Life in the Old Monastery of Baramüs in the Wādī al-Natrūn, Egypt (4th – 9th c.). (Doctoral Dissertation). University of Leiden, Leiden.

Lund 2007

Lund John (2007). Transport Amphorae As a Possible Source for the Land Use and Economic History of the Akamas Peninsula Western Cyprus. LRCW 2, 781-789.

Lüdorf 2006

Lüdorf G. (2006). Römische und früh byzantinische Gebrauchs keramik im westlichen Kleinasien Typologie und Chronologie. München.

Manning & Monks & Sewel & Demesticha 2000

Manning S. & Monks S.J. & Sewel D.A. & Demesticha S. (2000). Late Roman Type 1a Amphora Production at the Late Roman Site of Zygi-Petrini, Cyprus. Cyprus: Department of Antiquities Cyprus.

Mani 2010

Mani Tarek (2010). "Timbres sur amphores Africaines mentionnant la cite d' Hadrumetum (Tunisie)", Synergies Tunisie 2, 155-170.

Meagie 2003

Meagie D. (2003). Anadolu'da Romalılar 3. Batı Anadolu Kent Devletleri. (Çev. Ö. Çapar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Meral 2012

Meral K. (2012). Kyzikos tan Lahit Mezar Buluntuları. HÖYÜK, 5, 25- 44.

Meral & Has 2014

Meral K. & Has A.C. (2014). "Kyzikos Kenti Sur Duvarları ve Limanları", H. Kasapoğlu ve M. A. Yılmaz (Eds.), Anadolu'nun Zirvesi Türk Arkeolojisinin 40 Yılı, Ankara, 278-295.

Meral & Yavuz 2017

Meral K. & Yavuz E. (2017). Kyzikos Hadrian Tapınağı'nda Bulunan Geç Roma Definesi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 52, 550-568.

Meral 2018

Meral K. (2018). "Kyzikos'un Bölge Turizimindeki Yeri ve Önemi", Ulaş Töre Sivrioğlu (Eds.), Antik Çağ'dan Cumhuriyet'e Bandırma Ve Yakın Çevresi Tarihi, Dora Basın Yayın, Bursa, 123-132.

Meral 2020

Meral K. (2020). "Kyzikos Hadrian Tapınağı'ndaki Ek Yapı Üzerine Yeni Gözlemler", Vedat Keleş (Eds.), Parion Studies III / Propontis ve Çevre Kültürleri - Propontis and Surrounding Cultures Ege Yayınları, 611-624.

Michaelides 1996

Michaelides D. (1996). "The Development of the Cypriote Economy from the Prehistoric Period to the Present Day". In V. Karageorghis, D. Michaelides (Eds.), The Economy of Cyprus during the Hellenistic and Roman Periods, (139-152). Nicosia: University of Cyprus

Mimaroğlu 2011

Mimaroğlu S.(2011). *Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia Kazısı'nda Ele Geçen Bizans Dönemi Günlük Kullanım Seramikleri*. (Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Opait 2002

Opait A. (2002). The Eastern Mediterranean Amphorae in the Province of Scythia. Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean. Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens, September, Volume 5, 26-29.

Opait 2004

Opait A. (2004). Local and Imported Ceramics in the Roman Province of Scythia (4th-6th centuries AD). Archaeopress, British Archaeological Reports International Series, 295-296.

Opriş & Ratiu 2016

Oprış Ioan, C. Ratiu Alexandru. (2016). An Early Byzantine Amphora Deposit from Capıdava. *Journal of Ancient History and Archeology, Studies*, 24-42.

Orhan 2017

Orhan U. (2017). Phaselis 2016 Yılı Güney Limanı Amphora Buluntuları. *Akdeniz Araştırmaları Dergisi*, III, 141-148.

Panella 1995

Panella C. (1995). *Le anforedietetimperiale del Mediterraneo Occidentale*.

Peacock & Williams 1986

Peacock D. P. S., Williams D. F. (1986). *Amphora and the Roman Economy*, London: Longman.

Peacock & Bejaoui & Belazreg 1986

Peacock D. P. S. & Befaoui F. & Belazreg N. (1986). Roman Amphora Production in the Sahel Region of Tunisia, *Publications de l'Ecole Française de Rome*, 114, 179-222.

Pieri 2005

Pieri D. (2005). *Le commerce du vin oriental à l'époque Byzantine*, Beirut: Bibliothèqued' Archéologie et d'Histoire, Institut Françaisdu Proche Orient.

Plinius 1958

Plinius (1958). *Naturalis Historia*. (çev. H.R. Rockham). London.

111

Reynal 2007

Reynal C. A. (2007). *La Ceramique Romaine D'Argos, Etudes Peloponnesiennes XIII*, Paris.

Roberts 2022

Roberts J.M., (2022). *Avrupa Tarihi*. (Çev. F. Aytuna), İstanbul: İnkılap Kitapevi,

Santamaria 1995

Santamaria C. (1995). *L'épave Dramont E à Saint-Raphaël (Ve s.ap. J.-C.)*. *Archaeonautica*, 13, Paris: CNRS.

Şenol 2000

Şenol A. K. (2000). İskenderiye Kazılarında Ele Geçen Amphoralar Işığında Kentin Roma Dönemi Şarap, Zeytinyağı, Salamura Balık ve Sos Ticareti. (Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Şenol 2003

Şenol A. K. (2003). *Marmaris Müzesi Ticari Amphoraları*. Ankara.

Şenol 2009

Şenol A. K. (2009). *AETAM (Arslan Eyce Taşucu Amphora Müzesi)'da Bulunan Ticari Amphoralar ve Akdeniz'de Ticaretin İzleri*, Mersin

Şenol & Alkaç 2017

Şenol A. K. & Alkaç E. (2017). The Rediscovery of an LR 1 Workshop in Clicia and the presence of LRA 1 in Alexandria in the Liht of New Evidence. LRCW 5, Vol. 2, 831-843.

Soysal & Sipahioğlu & Kolçak & Altınok 1981

Soysal H. & Sipahioğlu S. & Kolçak S. & Altınok D. (1981). Türkiye Çevresinin Tarihsel Deprem Kataloğu, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, Matematik-Fizik ve Biyolojik Araştırma Grubu, Proje No.YBAG 341, İstanbul.

Tekocak & Zoroğlu 2013

Tekocak M. & Zoroğlu K. L. (2013). Kelenderis'te Bulunan Bir Grup Roma Dönemi Ticari Amphorası ve Düşündürdükleri. OLBA, XXI, 109-140.

Texier 1902

Texier, Charles (1902). Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, (Çev. Ali Suat), 1.Cilt, Ankara, 2002, 291; Robert, Rustafjaell, "Cyzicus", *The Journal of Hellenistic Studies*, Vol. 22, 174-189.

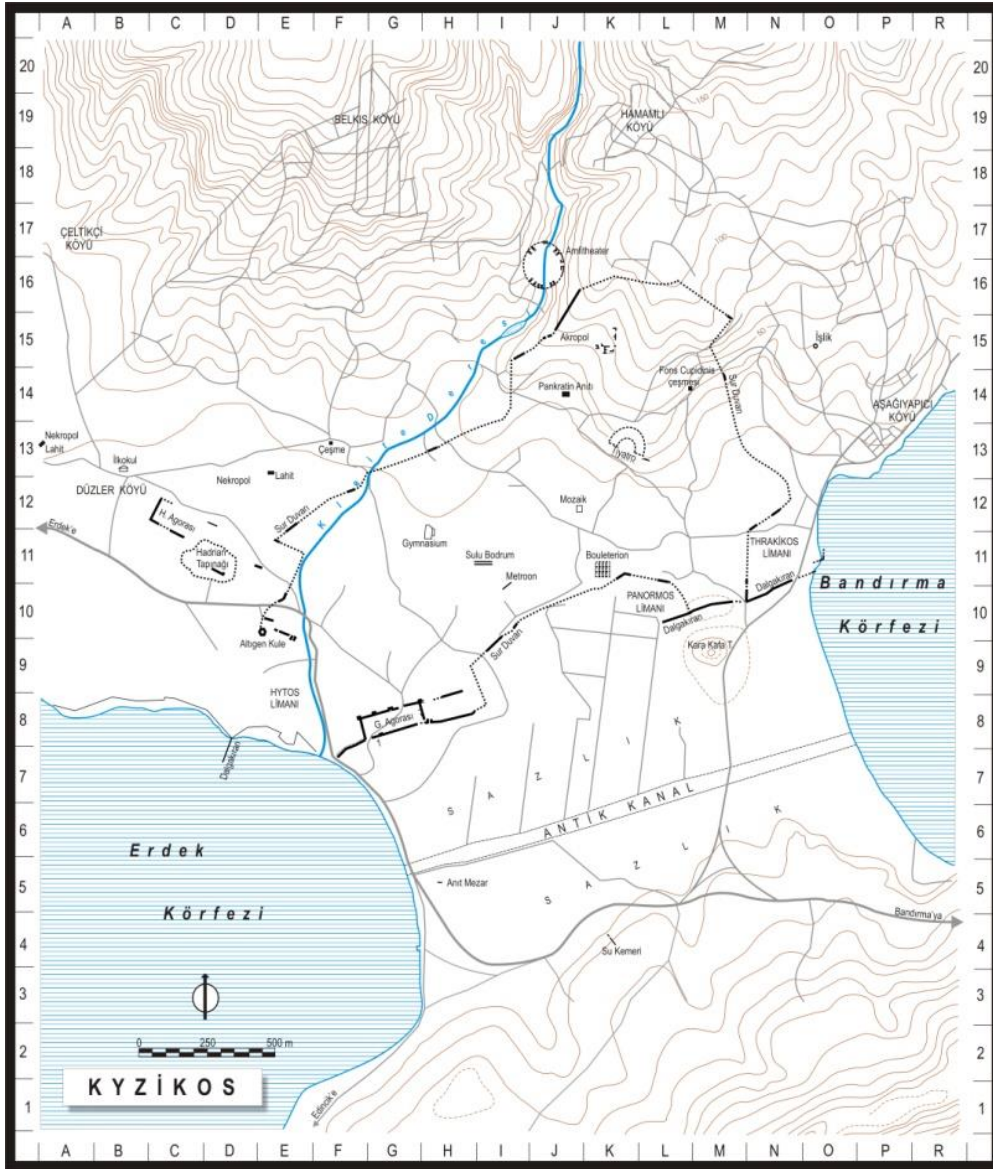
Uygun & Özdemir 2019

Uygun Ç. & Ş. Özdemir, B. (2019). "Trade in Tlosandits Territories as Seeninits Amphorae and Worksshop", O. Dumankaya (Eds.), *Çağlar Boyunca Üretim ve Ticaret Prehistory'dan Bizans Dönemi'ne*, 325-338.

Yaman 2018

Yaman A. (2018). Arykanda Geç Antik Dönem Mahallesi Seramikleri. (Doktora Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

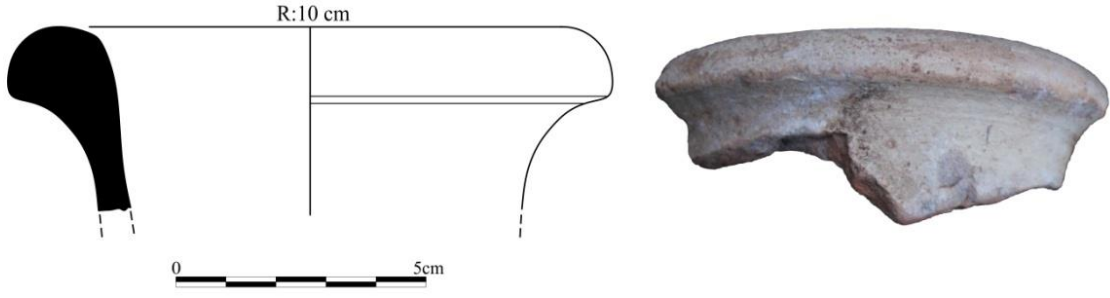
FİGÜRLER

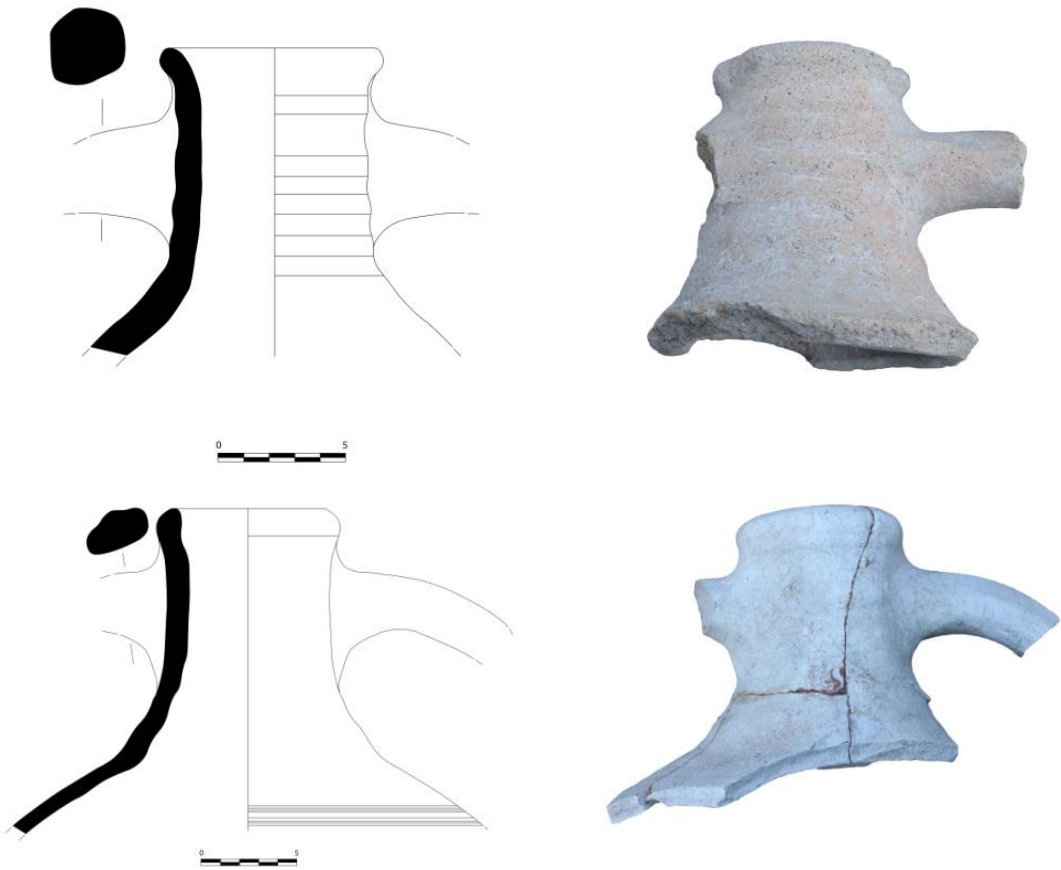
Figür 1: Kyzikos Haritası: (Koçhan & Meral, 2014, s.242, Res. 1)

Figür 2: Hadrian Tapınağı, <http://www.kyzikos.net/hadian-tapinagi/>

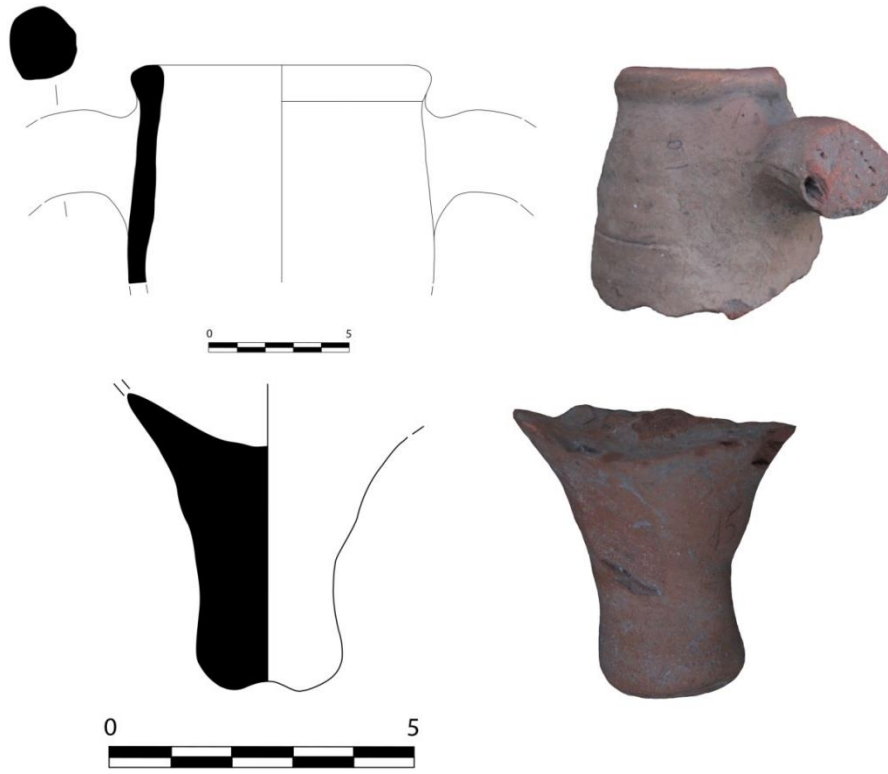

Figür 3: 1 Spatheion Amphora Tip 1/B

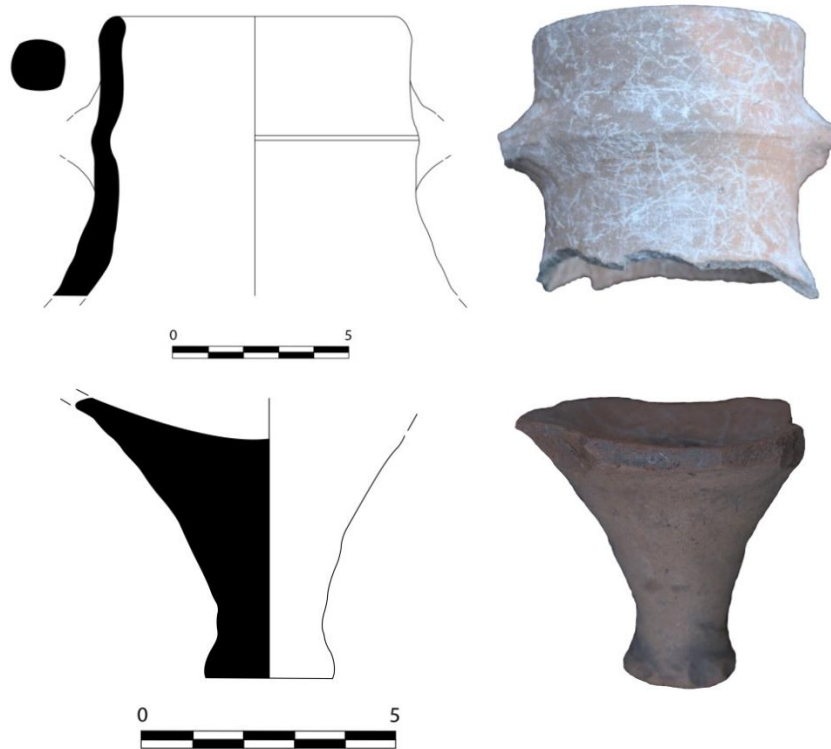

Figür 4: 2-3 Late Roman Amphora 1A

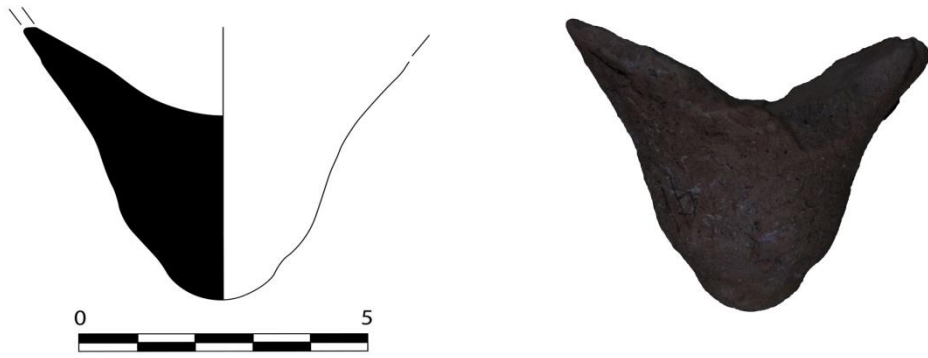
Figür 5: 4-5 Late Roman Amphora 8

Figür 6: 6-7 Samos Sarnıç Tipi Amphora

Figür 7: 8 Late Roman Amphora 2 C

Figür 8: 9 Keay 62

GENEL İLKELER

1. Anatolian Archaeology (Anadolu Arkeolojisi) Dergisi'ne gönderilen yazılar daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış olmalı ve bir başka yayınevinin ya da derginin değerlendirme sürecinde bulunmamalıdır.
2. Anatolian Archaeology (Anadolu Arkeolojisi) Dergisi'nde yayınlanmasını istediğiniz makalelerinizi anatolianarchaeology@atani.edu.tr adresine göndermeniz gerekir.
3. Anatolian Archaeology (Anadolu Arkeolojisi) Dergisi'ne gönderilen çalışmaların basım ve yayın hakları dergiye devredilmiş olur. Bu yazılar dergi yönetiminden izin alınmaksızın bir başka yayın organında yayınlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz.
4. Anatolian Archaeology (Anadolu Arkeolojisi) Dergisi'ne gönderilmiş yazılardan kaynaklanması muhtemel herhangi bir yasal, hukuksal, ekonomik ve etik sorumluluk, söz konusu yazı yayınlanmış olsa bile, yazarlara aittir. Dergi herhangi bir yükümlülük kabul etmez.
5. Anatolian Archaeology (Anadolu Arkeolojisi) Dergisi'ne yayımlamak üzere gönderilen makaleler, yazarın tercihinine göre Türkçe ve İngilizce olabilir. Makaleler değerlendirmeye tabi tutulur ve hakemlerin raporları doğrultusunda yayınlanır.
6. Yılda iki sayı olarak çıkan süreli yayınıma verilecek makaleler, söz konusu yıl içerisinde Mart ve Eylül ayında basılacaktır. Bu nedenle yazıların Mart sayısı için yayınlanması düşünülen makalelerin en geç 30 Ocak; Eylül sayısında yayınlanması düşünülen makalelerin en geç 30 Temmuz tarihine kadar editörlere anatolianarchaeology@atani.edu.tr / anatolianarchaeologyjournal@gmail.com adresi üzerinden teslim edilmesi gerekmektedir.
7. Dergimize gönderilen makaleleri yayınlamama hakkımız saklı tutulmaktadır.

YAZIM İLKELERİ

1. Anatolian Archaeology (Anadolu Arkeolojisi) Dergisi'ne gönderilen yazılarda en az 150, en fazla 250 kelimedenden oluşan Türkçe (**Öz**) ve İngilizce (**Abstract**) özet ile yine Türkçe ve İngilizce olmak üzere 4-6 kelimedenden oluşan anahtar kelimeler yer almalıdır.
2. Özetlerin başında Türkçe ve İngilizce başlıklar kelimelerin ilk harfleri büyük şekilde yer almalıdır.
3. Anatolian Archaeology (Anadolu Arkeolojisi) Dergisi'ne gönderilen yazılar, Times New Roman, 12 punto, tek satır aralıklı; Harita, Fotoğraf ve çizimler gibi görsellerle beraber 25 A4 sayfasını aşmamalıdır.
4. Anatolian Archaeology (Anadolu Arkeolojisi) Dergisi'ne gönderilen yazılar yazarın tercihinine göre Türkçe ve İngilizce dillerinden herhangi birinde yazılabilir.
5. Makalede yazar veya yazarların ad ve soyadlarının olduğu ilk sayfanın altında (dipnotta) akademik unvanı, görev yaptığı kurumun adı, e-posta adresi ve ORCID numaraları yer almalıdır.
6. Makalelerin içerisinde bulunan ara başlıklar **I. II. III.** gibi sırasıyla roma rakamı kullanılmalı ve **bold** yazılmalıdır.
7. Bibliyografik referanslar sayfanın altında dipnotta 10 punto olarak yer almalı ve dipnotta kullanılan her kaynak kaynakçada APA stilinde alfabetik olarak yer almalıdır.
8. Metin içerisinde yer alan Harita, Fotoğraf, Çizim vb. görsellerin tamamında "Figür" olarak adlandırılmalı ve numaraları süreklilik gözeterek yapılmalıdır.
9. Dijital formatta gönderilecek görsel malzeme JPEG veya TIFF formatında en az 300 dpi çözünürlüğünde olmalıdır.

10. Alıntılanan figürlerin sorumluluğu yazar veya yazarlara aittir. Bu figürler için kaynak belirtilmesi gerekir.
11. Metin içerisinde yer alan tablolar sıralı olarak (**Tablo 1.**, **Tablo 2.**) numaralandırılmalı ve tablo ile ilgili açıklama tablonun üstünde numaranın yanında verilmelidir.
12. Metinlerde kullanılacak dipnot ve kaynakça aşağıdaki örnek sistemde hazırlanmalıdır.

Dipnotlar:

Tek Yazarlı metinler : Tavukçu 2004, 755
Çift Yazarlı metinler : Kasapoğlu & Başaran 2021, 247
Üç veya daha fazla yazarlı metinler : Can *et al.* 2017, 75

Yazara ait aynı yılda yayımlanmış farklı yayınlarına atıf
Akarsu 2018a, 135
Akarsu 2018b, 60

Kaynakça:

Makale

Kasapoğlu, H. & Başaran, C. (2021). Parion Odeionu'nda Bulunan Artemis/Diana Heykeli. *OLBA*, XXIX, 245-268.

Kitap

Sagona, A. (2017). *The Archaeology of The Caucasus: From Earliest Settlements to the Iron Age*. Cambridge: Cambridge University Press.

Editörlü Kitap Bölümü

Özdoğan, M. (2007). "Çağdaş Düşünme Aracı Olarak Arkeoloji", M. Alparslan, M. D. Alparslan, H. Peker (Eds.), *Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan, VITA Festschrift in Honor of Belkıs Dinçol and Ali Dinçol*, İstanbul, 569-575.

Tez (Doktora veya Yüksek Lisans)

Genç, B. (2015). *Urartu ve Assur Arasındaki Kültürel İlişkiler ve Urartu'nun Dönüşümünde Assur Etkisi*. (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kongre-Sempozyum Bildirileri (Proceeding)

Seidl, U. (2012). "Rusa son of Erimena, Rusa son of Argisti and Rusahinili/Toprakkale", S. Kroll, C. Gruber, U. Hellwag, M. Roaf, P. Zimansky (Eds.), *Biainili-Urartu: The Proceedings of the Symposium Held in Munich (12-14 October 2007)*, Peeters, 2012, 177-181.

Çeviri Yayınlar

Mørkholm O. (1991). *Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri*. (Çev. O. Tekin), İstanbul: Homer Kitabevi.

Çevrimiçi kaynaklar

Roman Provincial Coinage, <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/> (Erişim Tarihi: 27.06.2022)

DEĞERLENDİRME SÜRECİ

1. Anatolian Archaeology (Anadolu Arkeolojisi) Dergisi'nde yayınlanmasını istediğiniz makalelerinizi anatolianarchaeology@atani.edu.tr adresine metin kısmı Word belgesi şekilde gönderilmeli ve figürler ayrıca sıralı olarak JPEG veya TIFF formatında gönderilmelidir.
2. Anatolian Archaeology (Anadolu Arkeolojisi) Dergisi'ne gönderilen yazılar, öncelikle editörler tarafından yazım ve yayın ilkelerine uygunluğu açısından değerlendirilir. Yazım ilkelerine uygun olmayanlar yazara veya yazarlara geri gönderilir.
3. Yazım ve yayın ilkeleri açısından değerlendirilmeye uygun bulunan yazılar **iThenticate** veya **Turnitin** programlarında taramaya sokulur. Kaynakça dahil edilmeden yapılan tarama neticesinde benzerlik oranı % 25'in üzerinde çıkan yayınlar hakem ataması yapılmaksızın reddedilebilir. Yazarlar bahsi geçen programların benzerlik raporlarını makaleyi gönderirken kendileri de gönderebilir.
4. Anatolian Archaeology (Anadolu Arkeolojisi) Dergisi'ne gönderilen makaleler bahsi geçen kontrolünden geçtikten sonra 2 hakeme gönderilerek değerlendirme süreci başlatılır. Yazarın kimliği hakemlere açıklanmaz. Hakemlerin incelemek için gönderilen makaleleri 10 gün içerisinde kabul etmesi beklenir. Belirtilen süre içerisinde kabul edilmeyen değerlendirme talepleri, başka hakeme gönderilir.
5. Hakemlerin kendilerine gönderilen makaleyi kabul ettikten sonra değerlendirme süreleri 20 gündür. Bu süreç sonunda rapor edilmeyen yazı için yeni bir hakem tayin edilir. Editör özel durumlarda değerlendirme için 5 gün ek süre verebilir.
6. Hakemler değerlendirme sonucunu değerlendirme formu ile aşağıdaki sonuç ifadeleri ile yazıyı editöre gönderirler.
  - Makale değiştirilmeden kabul edilebilir
  - Makale küçük değişikliklerle kabul edilebilir. (tekrar görmeme gerek yok)
  - Makale küçük değişikliklerle kabul edilebilir. (tekrar görmek istiyorum)
  - Makale büyük değişikliklerle yeniden gördükten sonra kabul edilebilir.
  - Makale rapordaki gerekçelerle yayımlanamaz
7. Hakemlerden birinin olumlu diğerinin olumsuz dönmesi durumunda yazı üçüncü bir hakeme gönderilir. Hakemler yazının yer aldığı anabilim dalında uzman kişiler arasından seçilir.
8. Çalışmanın kabul edilebilmesi için en az 2 hakemin olumlu değerlendirmesi gerekir. Makalenin gönderiminden Kabul/Ret edilmesine kadar süreç 3 ay içinde tamamlanır.
9. Yazarlar, hakem raporuna itiraz edebilirler. İtirazlar dergi yönetimi tarafından incelenir ve uygun görüldüğü takdirde konu ile ilgili olarak farklı bir hakeme sunulabilir.